

KONDYCJA ŚRODOWISK POLSKICH W PAŃSTWACH INICJATYWY TRÓJMORZA. WSPÓŁCZESNOŚĆ I PERSPEKTYWY

BARTOSZ CZAJKA
MICHAŁ DWORSKI
ULIANA HIRNIAK
MATEUSZ KARCMARZ
MICHAŁ LEWANDOWSKI
ŁUKASZ LEWKOWICZ
PAULINA PIETRZAK
DARIUSZ SZADY
KAMIL ŚWIDERSKI
MICHAŁ WÓJCIK
MATEUSZ ZIAJA

KONDYCJA ŚRODOWISK POLSKICH
W PAŃSTWACH INICJATYWY TRÓJMORZA.
WSPÓŁCZESNOŚĆ I PERSPEKTYWY

KONDYCJA ŚRODOWISK POLSKICH W PAŃSTWACH INICJATYWY TRÓJMORZA. WSPÓŁCZESNOŚĆ I PERSPEKTYWY

BARTOSZ CZAJKA
MICHAŁ DWORSKI
ULIANA HIRNIAK
MATEUSZ KARCZMARZ
MICHAŁ LEWANDOWSKI
ŁUKASZ LEWKOWICZ
PAULINA PIETRZAK
DARIUSZ SZADY
KAMIL ŚWIDERSKI
MICHAŁ WÓJCIK
MATEUSZ ZIAJA

Lublin 2021

Projekt okładki
Michał Dworski

Grafika na okładce
Aleksander Lewkowicz

Korekta i adiustacja
Ewa Letachowicz

Raport 3/2021 został przygotowany w Centrum Analiz i Badań
Historycznych Instytutu im. gen. Władysława Andersa

Sfinansowano przez Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju
Społeczeństwa Obywatelskiego ze środków Programu Rozwoju
Organizacji Obywatelskich na lata 2018–2030

© Copyright by Instytut im. gen. Władysława Andersa
© Copyright by Wydawnictwo Werset

ISBN 978-83-67064-06-4

Wydawnictwo Werset
ul. Radziszewskiego 8/216, 20-031 Lublin
tel. 81 533 53 53
wydawnictwo@werset.pl; www.werset.pl

Spis treści

Wstęp	7
Główne tezy i rekomendacje	9
Mateusz Karczmarz	
Republika Austrii	13
Michał Lewandowski	
Republika Bułgarii	35
Michał Dworski	
Republika Chorwacji	49
Michał Wójcik	
Republika Czeska	67
Uliana Hirniak	
Republika Estońska	77
Bartosz Czajka	
Republika Litewska	91
Kamil Świderski	
Republika Łotewska	123
Mateusz Ziaja	
Rumunia	139
Łukasz Lewkowicz	
Republika Słowacka	149
Dariusz Szady	
Republika Słowenii	163
Paulina Pietrzak	
Węgry	173

Wstęp

Zacieśnianie powiązań politycznych, gospodarczych i społecznych w regionie Europy Środkowej pomiędzy morzami Bałtyckim, Adriatyckim i Czarnym, przezwyciężenie podziału na wschodnią i zachodnią Europę, stworzenie mechanizmów pozyskiwania politycznego wsparcia dla transgranicznych i makroregionalnych projektów oraz stworzenie trwałych podstaw wspólnego rozwoju gospodarczego w zakresie transportu, energetyki czy komunikacji cyfrowej to główne cele przedsięwzięcia zainicjowanego w 2015 roku przez Prezydentów Polski i Chorwacji – Andrzeja Dudę i Kolindę Grabar-Kitarović. Inicjatywę Trójmorza, bo o niej oczywiście mowa, tworzy 12 państw Unii Europejskiej (Austria, Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Węgry oraz Polska), które zajmują 29% jej powierzchni geograficznej, stanowią 25% jej ludności i generują 19% PKB całej wspólnoty. Ich wzrost gospodarczy dotychczas rósł co najmniej trzy razy szybciej niż średnia całej Unii Europejskiej.

Charakterystyka Inicjatywy Trójmorza będzie obecna w tle niniejszego opracowania jako impuls do interpretacji kondycji środowisk mniejszości polskiej w 11 państwach tego formatu. Trójmorska współpraca nie wyznacza jedynie terytorialnego zakresu badań zespołu Instytutu Andersa. Raport ma na celu przedstawienie położenia mniejszości polskiej w tym regionie, zwrócenie uwagi na potencjał środowisk polskich i możliwość zagospodarowania ich działalności, wiedzy, kontaktów i praktyk w realizacji celów Inicjatywy Trójmorza, gdyby format ten wyraźniej rozwijał się w kierunku społecznym i obywatelskim. Zadaniem niniejszego raportu jest również zabranie głosu w debacie publicznej na temat potencjalnej wizji traktowania środowisk polskich w Europie Środkowej jako *soft-power* państwa polskiego w bardzo konkretnym przypadku: rozwijania formatu Inicjatywy Trójmorza. Opracowanie

odnosi się również do polonijnej (emigracyjnej) percepcji współpracy środkowoeuropejskiej i odpowiada na pytanie, czy środowiska polskie w ogóle zamierzają pełnić rolę nieformalnych ambasadorów współpracy środkowoeuropejskiej, czy zgodne jest to z celami ich działalności oraz czy taka perspektywa stanowi pewną szansę dla ich aktywizacji i przyciągnięcia chociażby młodszego pokolenia Polaków do swoich struktur?

Raport nie odpowiada jedynie na tak postawione pytania, gdyż stara się odnosić do tej problematyki szerzej, syntetycznie ukazując aktualny stan funkcjonowania środowisk polskich w 11 państwach środkowoeuropejskich. Podczas opisywania położenia Polaków w tym regionie autorzy zwrócili uwagę na charakter, potencjał, deficyty i oddziaływanie mniejszości polskiej w poszczególnych państwach członkowskich. Struktura raportu składa się z sześciu części: 1) rekomendacje, 2) tło historyczne, 3) status prawny i charakterystyka mniejszości polskiej, 4) organizacje polskie i placówki RP, 5) kultura, nauka, edukacja i media oraz 6) *connectivity* i perspektywa współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza.

Źródłami, na których oparty jest raport, są przede wszystkim przeprowadzone w 2021 roku autorskie badania ankietowe (wywiad kwestionariuszowy) wśród przedstawicieli mniejszości polskiej w 11 państwach regionu, oficjalne dane udostępnione przez Ambasady i Konsulaty RP, MSZ, Instytuty Polskie oraz Urzędy Statystyczne. Ponadto w raporcie wykorzystane zostały informacje z wielu mediów polonijnych, opracowań naukowych, popularno-naukowych i publicystycznych, profili organizacji polonijnych w mediach społecznościowych oraz innych dostępnych w Internecie materiałów ukazujących działalność organizacji bądź pojedynczych Polaków w państwach Inicjatywy Trójmorza.

Główne tezy i rekomendacje

- Polskie środowiska (polonijne, emigracyjne) w Europie Środkowej mogą skorzystać na transmisji i dostosowaniu celów Inicjatywy Trójmorza do poziomu społecznego i obywatelskiego – poza istniejącymi szczeblami centralnym i samorządowym – proponując do wspólnotowej agendy swoją ofertę komercyjną oraz społeczno-kulturalną.
- Warto wykorzystać gospodarcze zaangażowanie Polaków w państwach regionu i zaproponować im współpracę na bazie projektów społeczno-kulturalnych, akademickich, edukacyjnych czy turystycznych związanych z Europą Środkową oraz Inicjatywą Trójmorza. Wyzwaniem dla tego procesu będzie oczywiście odpowiednia komunikacja, zebranie i skatalogowanie potencjału Polaków za granicą oraz leadership podmiotu/ów, które wykonywałyby określone działania w tym zakresie.
- Jeśli Polska zamierza zaangażować środowiska polonijne do budowania odpowiedniego zaplecza społecznego dla poparcia celów Inicjatywy Trójmorza, to musi skupić się w pierwszej kolejności na zwiększeniu świadomości polonijnej na temat tego formatu. Dzięki odpowiedniej pracy komunikacyjnej środowiska polskie w Europie Środkowej mogą być naturalnymi ambasadorami współpracy środkowoeuropejskiej, prezentując swoim partnerom założenia trójmorskiej współpracy.
- Wobec obywatelskiego kierunku rozwoju Inicjatywy Trójmorza bądź innych form współpracy środkowoeuropejskiej na tym szczeblu – inicjatorzy takiego przedsięwzięcia mogliby liczyć szczególnie na współpracę z Polakami zajmującymi się branżą turystyczną.

Polacy w Europie Środkowej mogliby zaproponować swoje usługi i produkty, które komponowałyby się z ofertą i propozycjami innych podmiotów, wpływając na wykreowanie specjalnego szlaku kulturowo-krajoznawczego związanego z dziedzictwem materialnym i niematerialnym państw środkowej Europy. Warto byłoby zebrać doświadczenia i dobre praktyki środowisk polskich i pojedynczych osób, aby stworzyć wspólną ofertę dla turystów chcących zwiedzać Europę Środkową.

- Konieczne jest szersze wyeksponowanie dorobku środowisk polskich, polonijnych czy emigracyjnych w Europie Środkowej. Minione trzy dekady od zmian ustrojowych w tej części kontynentu pozwoliły wielu środowiskom rozwinąć swoją działalność, która przybierała różne formy, zakres i skalę. Wiele przedsięwzięć miało ogólnokrajowe czy międzynarodowe znaczenie, ukazując wysokie zdolności zarządcze i kierownicze organizacji polonijnych. Potrzebna jest w Polsce platforma, która jeszcze wyraźniej podsumowywałaby osiągnięcia środowisk polskich w Europie Środkowej, gdyż jest to zauważalny deficyt podkreślany przez zdecydowaną większość ankietowanych w badaniu Instytutu Andersa.
- W odniesieniu do dorobku organizacji polskich warto przełożyć ich doświadczenia, dobre praktyki, kontakty i specyfikę środowiskową na opracowywanie koncepcji dotyczących strategii polskiej dyplomacji kulturalnej. Wiele środowisk posiada odpowiednie zaplecze społeczne i możliwości logistyczno-organizacyjne, aby pomóc realizować działania w zakresie tego obszaru dyplomacji publicznej. Warto stworzyć mechanizm synergii, aby polskie instytucje sprofilowane i powołane w tym celu, jak chociażby Instytuty Polskie, Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą – Polonika, Narodowy Instytut Fryderyka Chopina czy Instytut Adama Mickiewicza, wykorzystały wieloletnią pracę środowisk polskich za granicą. W tym zakresie Departament Dyplomacji Publicznej i Kulturalnej MSZ mógłby być odpowiednim miejscem kumulującym potencjał omawianej współpracy, choć kluczowe byłoby tutaj stworzenie szerszej platformy wymiany myśli w aspekcie międzyresortowym i międzyinstytucjonalnym.

- Jednym z największych wyzwań, jakie stoją przed organizacjami polonijnymi w tej części Europy, jest pozyskanie młodszych pokoleń Polaków do współpracy i działalności społecznej. Bez odpowiedniego procesu profesjonalizacji, zaangażowania i otwarcia się na nowe możliwości, jakie chociażby wiążą się ze sferą wirtualną, będzie to bardzo trudne do osiągnięcia. Ograniczone możliwości kontaktu z organizacjami (brak odpowiedzi na przesyłane wiadomości czy kontakt telefoniczny), niedostateczne informowanie o możliwościach współpracy, deficyt relacjonowania swoich działań czy prowadzenie działalności w taki sam sposób od kilkunastu lat, nie wpływają pozytywnie na osoby potencjalnie zainteresowane działalnością w organizacjach polonijnych. Często skutkuje to podejmowaniem przez nie niezależnej i autonomicznej działalności, co powoduje rozproszenie potencjału aktywności Polaków w danym państwie – pomimo wykonywania tożsamyh przedsięwzięć. Same programy dotacyjne ze strony polskich instytucji mogą być w tym zakresie niewystarczające. Konieczne byłoby wsparcie merytoryczne związane z prezentowaniem odpowiedniego *know-how* – w jaki sposób współcześnie prowadzić działalność polonijną z wymiernymi efektami. Jest to część bardzo szerokiego zagadnienia dotyczącego sposobu dostosowywania aktywności polonijnej do aktualnych wyzwań. Niniejszy raport ukazuje wyraźnie, że całość tych problemów musi być częścią większej strategii prowadzenia polityki polonijnej adresowanej do trzeciej i kolejnych dekad XXI wieku.

Republika Austrii

Tezy i rekomendacje

- Inicjatywa Trójmorza jest wciąż mało popularnym formatem współpracy regionalnej zarówno wśród społeczeństwa austriackiego, jak i samej Polonii w tym państwie. Na stan ten mogło wpłynąć panujące jeszcze do niedawna wśród części opinii publicznej przekonanie, iż Inicjatywa jest projektem konkurencyjnym wobec Unii Europejskiej, która w Republice Austrii wciąż cieszy się znaczącym poparciem¹. Za niewątpliwy sukces należy więc uznać odwrócenie szkodliwej narracji dla projektu Trójmorza oraz wytłumaczenie naszym europejskim partnerom, iż Inicjatywa ma charakter uzupełniający wobec działań UE, a jej głównym celem jest przezwyciężenie różnic infrastrukturalnych występujących pomiędzy Europą Zachodnią a Europą Środkową oraz Wschodnią, na osi północ-południe². Austria, jako jedyne Państwo wchodzące w skład Inicjatywy Trójmorza, nie należała w okresie zimnej wojny do państw bloku wschodniego czy też Jugosławii, co przełożyło się nie tylko na jej zamożność, ale także na odmienny (dużo bardziej pozytywny niż np. w Polsce) stosunek do władz Federacji Rosyjskiej. Różnica ta uwidacznia się choćby w podejściu austriackich władz do budowy gazociągu Nord Stream II, który postrzegany jest w „alpejskiej republice” jako projekt komercyjny. Należy pamiętać, że kraj ten pełni rolę *hubu* dla dostaw rosyjskiej

1. https://ec.europa.eu/poland/news/210423_Eurobarometr_94_pl [dostęp: 28.09.2021].

2. <https://www.dw.com/pl/austriacki-dyplomata-tr%C3%B3jmorze-to-inicjatywa-infrastrukturalna-nie-polityczna/a-39630402> [dostęp: 28.09.2021].

energii do Europy Zachodniej, a w budowę NS2 zaangażowany jest austriacki koncern paliwowy OMV. Z drugiej strony rynki państw Europy Środkowej i Wschodniej, które przystąpiły stosunkowo niedawno do struktur europejskich, stanowią dla Austrii atrakcyjny kierunek ekspansji gospodarczej, a rola tego państwa pełniącego funkcję pomostu pomiędzy Wschodem i Zachodem niewątpliwie podniosłaby jego rangę polityczną w regionie³.

- Kolejnym czynnikiem wpływającym na słabą rozpoznawalność Inicjatywy Trójmorza jest sam stosunek Austriaków do projektu, których zainteresowanie w odniesieniu do pozostałych państw członkowskich ocenić można jako niskie. O Trójmorzu nie mówi się na ogół w austriackich mediach; sytuacja wygląda podobnie w odniesieniu do mediów polonijnych. Ponadto inicjatywa ta postrzegana jest w dużej mierze jako projekt polski, co również przekłada się na pewien sceptycyzm wśród Austriaków, ze względu na nienajlepszą opinię o Polsce w tym kraju⁴.
- Biorąc pod uwagę powyższe czynniki, ważne jest, aby pobudzić wzrost świadomości austriackiej Polonii dotyczącej roli i znaczenia Trójmorza jako projektu pro-unijnego, z którego korzyści czerpać może nie tylko Polska i Austria, ale cały region Europy Środkowo-Wschodniej. Nasi rodacy, stanowiący jedną z liczniejszych grup narodowościowych w Republice Austrii, posiadają ogromny potencjał w kontekście promocji idei współpracy środkowoeuropejskiej. Wykorzystanie wspomnianego potencjału będzie jednak możliwe dopiero wtedy, gdy o Inicjatywie Trójmorza zacznie się mówić w ośrodkach polskich. Jedynie rzetelna i na bieżąco pobudzana debata wśród przedstawicieli polskiej inteligencji i liderów polonijnych, daje nadzieję, że idea Trójmorza z czasem będzie przedostawać się oddolnie do austriackiej przestrzeni publicznej. Oczywiście taka forma promocji pełnić może jedynie działania uzupełniające w odniesieniu do prowadzonej polityki zagranicznej polskiego rządu w tym zakresie.

3. <https://www.forum-ekonomiczne.pl/inicjatywa-trojmorza-jako-podejscie-geopolityczne-i-rola-austrii/> [dostęp: 28.09.2021].

4. <https://trimarium.pl/martin-leidenfrost-przyczynek-do-czlonkostwa-austrii-w-inicjatywie-trojmorza/> [dostęp: 28.09.2021].

Tło historyczne

Nawiązanie pierwszych poważniejszych relacji pomiędzy Polakami i Austriakami możemy zaobserwować już w czasach I Rzeczypospolitej, między innymi na skutek zawieranych mariaży pomiędzy członkami dynastii Habsburgów i Jagiellonów, którzy stanowili w okresie epoki nowożytnej znaczącą siłę na mapie Europy. Charakter tych relacji w dużej mierze miał charakter polityczny, co nie przeszkadzało także wymianie handlowej oraz kulturowej pomiędzy obydwoma państwami. Najmocniej wybrzmiewającym w polskiej świadomości przykładem współpracy o charakterze polityczno-militarnym była osławiana odsiecz wiedeńska, w której Król Polski Jan III Sobieski, 12 września 1683 roku, w bitwie pod Wiedniem pokonał armię Imperium Osmańskiego⁵. Warto jednak wspomnieć o wcześniejszych przejawach tej współpracy, jak chociażby zorganizowanym w 1515 roku zjeździe wiedeńskim, w którym udział wzięli: król Polski i wielki książę Litwy Zygmunt I Stary, król Czech i Węgier Władysław II Jagiellończyk oraz cesarz rzymski Maksymilian I Habsburg. Zjazd ten miał na celu przede wszystkim osłabienie sojuszu pomiędzy Cesarstwem a Moskwą i Zakonem Krzyżackim, które były wówczas realnym zagrożeniem dla wymienionych państw środkowoeuropejskich. Warto wspomnieć, że w jego wyniku zawarto również porozumienia dotyczące małżeństw pomiędzy Jagiellonami a Habsburgami, co w przyszłości miało mocniej związać obie dynastie, a tym samym wywrzeć znaczący wpływ na kształt Europy Środkowo-Wschodniej⁶. Oczywiście na politykę dynastyczną należy patrzeć szerzej, gdyż nie skupiała się ona wyłącznie na interesach państw narodowych, lecz w wyniku specyficznej sieci powiązań wynikających z pokrewieństwa, dążyła do zapewnienia jak największych wpływów politycznych w obrębie rodu, co często wykraczało poza granice jednego państwa.

Nieco innym, mniej przyjemnym dla Polaków przykładem intensyfikacji relacji polsko-austriackich był okres zaborów, w których pod koniec XVIII wieku Austro-Węgry wzięły dwukrotnie udział, zagarniając około 130 000 km² ziemi, na której znajdowało się ponad cztery miliony obywateli polskich. Należy podkreślić, że to zabór austriacki pośród wszyst-

5. J. Wimmer, *Odsiecz wiedeńska 1683 roku*, Warszawa 1983.

6. K. Baczkowski, *Zjazd wiedeński 1515. Geneza, przebieg i znaczenie*, Warszawa 1975.

kich zaborów cieszył się największą autonomią, pozwalając na dosyć swobodny rozwój polskiej kultury, szkolnictwa czy życia politycznego, co później przełożyło się na dogodne warunki dla formacji przyszłych działaczy niepodległościowych, a także emigrację części polskiej arystokracji, naukowców, artystów oraz bogatszych urzędników do Wiednia, w ramach tzw. emigracji wewnątrzpaństwowej. Przebywały tam choćby takie znane postacie jak Fryderyk Chopin czy Henryk Sienkiewicz, ale także wielu innych znakomitych polskich artystów i intelektualistów. W tym miejscu należy odnotować, że Polacy mogli sprawować w ramach wielonarodowego Imperium Habsburskiego wysokie funkcje państwowe, a także posiadali własną reprezentację w austriackiej Radzie Państwa, tworząc Koło Polskie w Wiedniu⁷. Do grona wpływowych Polaków w stolicy cesarstwa możemy zaliczyć takie postacie jak hr. Alfred Józef Potocki oraz hr. Kazimierz Badeni, którzy pełnili Urząd Kanclerza Austrii. Urząd Ministra Skarbu Austrii pełnili natomiast Julian Antoni Dunajewski oraz Leon Biliński, a przewodniczącym austriackiej Rady Państwa był Franciszek Smolka⁸.

Przemieszczanie się ludności galicyjskiej w obrębie Austro-Węgier w poszukiwaniu lepszych warunków bytowych, a także napływ uciekinierów politycznych z zaboru pruskiego i rosyjskiego zaowocowały powstaniem w drugiej połowie XIX wieku pierwszych organizacji polskich, których istnienie w niektórych przypadkach możemy obserwować po dzień dzisiejszy. Należy wspomnieć choćby o powołanej do życia w 1864 roku organizacji młodzieżowej „Ognisko”, której celem było jednoczenie młodzieży polskiej studiującej w Wiedniu, a także wzajemne wsparcie pod względem naukowym, materialnym i towarzyskim. W ramach „Ogniska” organizowano konkursy i odczyty naukowe, tworzone koła naukowe, a także obchodzono ważne rocznice historyczne poprzez inicjowanie wieczorków historyczno-literackich. „Ognisko”, wyłączając okres II wojny światowej, działało do roku 1951, w którym to uległo rozwiązaniu⁹. W 1893 roku powołano z kolei do życia Towarzy-

7. J.Z. Pająk, *Polacy w Galicji wobec Austro-Węgier w latach I wojny światowej*, [w:] *Austria i relacje polsko-austriackie w XX i XXI wieku*, red. A. Kisztełińska-Węgrzyńska, K.A. Kuczyński, s. 44.

8. *Od imigracji do integracji po status mniejszości narodowej. Przykład Polaków w Austrii*, [w:] *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, Warszawa 2011, s. 170.

9. http://www.archiwumpz.iz.poznan.pl/Content/5609/C_II_472-C_II_473BP-1977_5-6-90.pdf [dostęp: 1.09.2021].

stwo „Sokół Polski”, które uformowało się formalnie trzy lata później¹⁰. U podstaw „Sokoła Polskiego”, podobnie jak w całym ruchu sokolim, leżała idea kształtowania młodzieży w duchu obywatelskim i społecznym oraz podnoszenie ogólnej sprawności fizycznej. Z czasem organizacja ta uległa rozrostowi zarówno pod względem infrastrukturalnym jak i organizacyjnym, tworząc tzw. Sokolnie. Organizacja ta została reaktywowana po wojnie dopiero w 2000 roku i działa do dziś pod nazwą Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół Polski” w Austrii¹¹. W 1894 roku zostało zarejestrowane natomiast Stowarzyszenie Polskie „Strzecha”, przekształcone później w Związek Polaków w Austrii „Strzecha”. Stowarzyszenie w początkowych latach swojego istnienia skupiało głównie urzędników zatrudnionych w organach administracji austriackiej, przedsiębiorców, twórców, adwokatów, lekarzy oraz księży, a swoją działalność opierało na szeroko rozumianej działalności kulturalno-oświatowej, prowadząc z czasem m.in. polskie szkoły, bibliotekę, kabaret a nawet teatr amatorski¹².

Warto wspomnieć, że 1908 roku wspólnym wysiłkiem stowarzyszeń polskich w Austrii został zakupiony budynek przy ul. Boerhaaveg 25 w Wiedniu, który został przekształcony w Dom Polski, mający być w założeniu centrum życia kulturalno-społecznego Polaków w Austrii. Należy odnotować, że organizacją wiodącą prym w podtrzymywaniu i realizacji idei ufundowania Domu była wspomniana wcześniej „Strzecha”. Jednak dzieło to byłoby niemożliwe, gdyby nie wspólny wysiłek ogółu organizacji takich jak np. Polskie Akademickie Stowarzyszenie „Ognisko”, Stowarzyszenie Polskie „Zgoda”, Towarzystwo „Biblioteka Polska” czy Polski Związek Towarzyski „Lutnia”¹³. Obecnie w budynku swą siedzibę mają Stacja Naukowa Polskiej Akademii Nauk, Związek Polaków w Austrii „Strzecha” oraz Forum Polonii. Centrum duchowym Polaków w Austrii stał się natomiast kościół polski przy Rennweg przekazany Polskiemu

10. W 1896 roku sformułowano statut towarzystwa, a 15 lutego dokonano jego rejestracji.

11. <http://sokolwieden.blogspot.com/p/soko-polski-w-wiedniu.html> [dostęp: 1.09.2021].

12. <https://www.strzecha.at/o-nas-%C3%BCber-uns/nasza-historia-unsere-geschichte/> [dostęp: 1.09.2021].

13. W.S. Kucharski, *Austria i relacja polsko-austriackie w XX i XXI wieku*, [w:] *Fundacja „Dom Polski” w Wiedniu*, Łódź 2014, s. 11–14 (30549F1C-AE4C-4F63-AB4B-33D712450D80.pdf) [dostęp: 1.09.2021].

Zakonowi Zmartwychwstańców w 1897 roku¹⁴, a także od 1906 roku kościół na Kahlenbergu będący w przeszłości świadkiem Wiktorii Wiedeńskiej, który obecnie nosi miano Polskiego Sanktuarium Narodowego¹⁵.

Okres I wojny światowej był dla całej Europy, jak i Polaków mieszkających w Austrii, czasem burzliwym. Przede wszystkim należy zauważyć, iż Polacy rozdarci pomiędzy trzema państwami zaborczymi znajdowali się w szeregach przeciwstawnych sobie armii, co groziło rozlewem bratniej krwi w imię interesów obcych mocarstw, o czym pisała w dzienniku Zofia Romanowiczówna¹⁶. W tym okresie szczególnie uwidoczniły się dwa rodzaje postaw Polaków, które były w znacznej mierze wynikiem szeroko rozumianej autonomii, jaką cieszyli się nasi przodkowie w granicach Austro-Węgier. Pierwsza z nich wynikała ze specyficznej dla Galicji postawy lojalizmu wobec cesarza, objawiająca się m.in. publicznymi deklaracjami wierności wobec monarchy. Drugą postawą, wyodrębnioną na potrzebę niniejszego artykułu, była postawa narodowowyzwoleńcza, odrzucająca lojalizm i głosząca hasła walki zbrojnej aż do uzyskania pełnej niezależności, której niejako uosobieniem były formujące się Legiony Polskie. Należy zaznaczyć, że wraz ze zbliżającą się Wielką Wojną można było zaobserwować proces przełamывania lojalizmu, który wynikał początkowo z niezadowolenia wśród młodzieży, a z czasem także wśród innych grup społecznych¹⁷. Skutki tego zjawiska mogliśmy obserwować podczas tworzenia się Legionów Polskich w ramach armii austro-węgierskiej, które powstały z inicjatywy polskich stronnictw politycznych w Galicji. To m.in. żołnierze pozostali po rozbiciu Legionów w szeregach Polskiej Siły Zbrojnej dali początek Wojsku Polskiemu odrodzonej Rzeczypospolitej.

14. <http://www.kosciol.at/kosciol-polski-2/> [dostęp: 2.09.2021].

15. <https://dziennikpolski24.pl/sanktuarium-jana-iii-sobieskiego/ar/1913952> [dostęp: 2.09.2021].

16. Z. Romanowiczówna, *Dziennik lwowski 1842–1930*, t. 2, 1888–1930, Warszawa 2005, s. 251.

17. A. Galos, *Nędza i blaski Galicjanina – Polacy zaboru austriackiego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1984, nr 1–2 (163–164), s. 112–114. [dostęp: 2.09.2021] (https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1984-t-n1_2-s105-132/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1984-t-n1_2-s105-132.pdf) [dostęp: 1.09.2021].

Szacuje się, że do roku 1914 w samym Wiedniu i jego okolicach żyło od 30 do nawet 50 tysięcy Polaków¹⁸. Stan ten zmienił się na skutek poniesionych strat wojennych, a także w wyniku odzyskania przez Polskę w 1918 roku niepodległości, co przełożyło się na powrót wielu Polaków do Ojczyzny¹⁹. Pomimo tego stanu rzeczy w nowo proklamowanej Republice Austrii wciąż znajdowały się dziesiątki tysięcy naszych rodaków, którzy bez większych problemów kontynuowali pracę w związkach i stowarzyszeniach działających na rzecz polskości. Stan ten został zakłócony dopiero podczas dojścia do władzy faszystów oraz inkorporowania Austrii do III Rzeszy w 1938 roku, zaś w okresie II wojny światowej niemożliwa była jakakolwiek działalność kulturowa²⁰. Zabronione było również samo posługiwanie się językiem polskim²¹, a polska inteligencja była metodycznie likwidowana w ramach zbrodniczego planu *Intelligenzaktion*²², wskutek którego wielu naszych rodaków deportowano i zamordowano w obozach mieszczących się na terenie Austrii, przykładem czego jest zespół Niemieckich Nazistowskich Obozów Koncentracyjnych KL Mauthausen-Gusen. Należy również wspomnieć o zjawisku przymusowego werbunku robotników z ziem wschodnich, którzy mieli uzupełnić braki siły roboczej w gospodarce III Rzeszy wywołane działaniami wojennymi. W wyniku tych działań wywieziono przymusowo setki tysięcy osób pochodzenia polskiego, część z nich nie wróciła już do ojczyzny, osiedlając się między innymi na terenach dzisiejszej Austrii²³.

Po II wojnie światowej nastał okres tzw. zimnej wojny. Warto wspomnieć, że Austria aż do 1955 roku była podzielona na cztery strefy okupacyjne, a po przywróceniu suwerenności ogłosiła wieczystą neutralność. Największa liczba Polaków, jak podają różne źródła nawet

18. G. Smólski, *Wiedeń i jego okolice*, Wiedeń 1898, s. 81; W.S. Kucharski, *Wielkość i rozmieszczenie polskiej grupy etnicznej w Austrii w XIX i XX w.*, „Rocznik Polonijny” 1981, z. 2, s. 26 i nn.;

19. <http://forumpolonii.at/o-nas/historia-polakow-w-austrii/> [dostęp: 2.09.2021].

20. <https://dSPACE.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/23329/%5B85%5D-101%20Godlewska%20E..pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostęp: 2.09.2021].

21. D. Czekon, *Od imigracji do integracji po status mniejszości narodowej. Przykład Polaków w Austrii*, Kraków 2011, s. 171.

22. M. Wardzyńska, *Był rok 1939. Operacja niemieckiej policji bezpieczeństwa w Polsce: „Intelligenzaktion”*, Warszawa 2009, s. 74.

23. <https://www.szczecin.ap.gov.pl/news/pl/robotnicy-przymusowi-w-czasie-drugiej-wojny-swiatowej> [dostęp: 9.09.2021].

do 100 tysięcy osób, znajdowała się wówczas w zachodnich strefach okupacyjnych, jednak wraz z upływem lat nasi rodacy emigrowali dalej na zachód lub wracali do ojczyzny (zwłaszcza w strefie okupacji radzieckiej, gdzie stosowano przymus repatriacyjny). Nowy przyrływ ludności polskiej nastąpił dopiero w latach 70. i 80., gdy do Austrii zaczęli przybywać emigranci ekonomiczni oraz polityczni. W tym miejscu warto wyróżnić obok funkcjonujących na co dzień organizacji polonijnych i emigracyjnych, działalność polskich ośrodków duszpasterskich, które oprócz propagowania wartości patriotyczno-religijnych wśród emigrantów, zajmowały się także pomocą materialną, która szczególnie była potrzebna wraz z ogłoszeniem w Polsce 13 grudnia 1981 roku stanu wojennego²⁴.

Upadek komunizmu oraz zmiany jakie nastąpiły po 1989 roku, były dla Polski okresem przełomowym pod wieloma względami, również migracyjnymi. Przypomnijmy, że w okresie PRL niemożliwe było posiadanie własnego paszportu, a każdy wyjazd z kraju musiał odbyć za pozwoleniem stosownych władz. Zmiany jakie zaszły, umożliwiały również podjęcie legalnej pracy za granicą, co w połączeniu z kiepskim stanem gospodarki pozostawionej przez komunistów oraz wzrostem bezrobocia w latach 90. zakończyło się masową migracją Polaków do krajów Europy Zachodniej (w tym również Austrii), a także Skandynawii. Szacuje się, że pod koniec lat dziewięćdziesiątych z powodów ekonomicznych z Polski wyjeżdżało około 300–400 tysięcy osób rocznie²⁵. Kolejnym ważnym wydarzeniem, które wywarło znaczący wpływ na odpływ ludności na tereny dzisiejszej Austrii, było przystąpienie Polski 1 maja 2004 roku do struktur Unii Europejskiej. Istotny w tym zakresie był zapis art. 45. ust. 2. Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, który mówi o zniesieniu dyskryminacji w sferze zatrudnienia, wynagrodzenia i innych warunków pracy mogących wynikać z przynależności państwowej między pracownikami państw członkowskich²⁶. Zapis ten znacząco wpłynął na stabiliza-

24. B. Miązek, *Pomoc dla polskich emigrantów w Wiedniu w latach 1980–1989*, [w:] *Austria i relacje polsko-austriackie...*, s. 117–125.

25. E. Czop, *Migranci polscy w krajach unijnej piętnastki (1992–2011)*. *Wybrane zagadnienia*, Rzeszów 2013, s. 34–44; W. Kwiatkowska, *Zmiany strukturalne na rynku pracy*, Łódź 2007, s. 181.

26. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej – wersja skonsolidowana (Dz. Urz. UE 2012 C 326, s. 1), art. 45.

cję zatrudnienia wśród emigrujących pracowników, co przełożyło się na zmianę charakteru emigracji, z okresowej na stałą²⁷.

Status prawny i charakterystyka mniejszości polskiej

Austria ze względu na swoją bogatą przeszłość oraz dobrze prosperującą gospodarkę posiada w swoich granicach liczne mniejszości narodowe, których stan prawny można określić jako zróżnicowany. W pierwszej kolejności należy zaznaczyć, że prawodawstwo austriackie wyróżnia mniejszości tzw. uznane (*anerkannte Minderheiten*) oraz nieuznane (*unanerkannte Minderheiten*). Tak skonstruowany podział ma istotne znaczenie dla uprawnień przysługujących danym grupom narodowościowym. Mniejszości uznane mogą cieszyć się szeregiem uprawnień w sferze życia publicznego, takich jak np. posługiwanie się własnym językiem w urzędach, używanie podwójnego nazewnictwa czy uzyskiwanie środków finansowych na kultywowanie własnych tradycji i historii. Sytuacja wygląda inaczej w sytuacji mniejszości nieuznanej, gdyż nie została ona ujęta w odpowiednie ramy prawne, które stwarzałyby uprawnienia analogiczne jak w przypadku tej pierwszej²⁸.

Pomimo wielu starań ze strony polskich środowisk do grona mniejszości nieuznanej wciąż zaliczana jest ludność polska. Warto zaznaczyć, że pierwsze śmiałe wysiłki podjęte na rzecz oficjalnego uznania przez władze austriackie podjęto już pod koniec XX wieku, argumentując je m.in. znaczącym wkładem Polaków w rozwój polityczny, gospodarczy i kulturowy kraju w okresie Monarchii Austro-Węgierskiej. Władze austriackie konsekwentnie jednak odrzucały wnioski składane przez polskie organizacje społeczne, powołując się na niespełnienie warunku „ciągłości istnienia”²⁹.

27. *Drogi i rozdroża. Migracje Polaków w Unii Europejskiej po 1 maja 2004. Analiza psychologiczno-socjologiczna*, red. H. Grzymała-Moszczyńska i in., Kraków 2010, s. 19–20.

28. E. Godlewska, *Status prawny mniejszości narodowych w Austrii Na Przełomie XX i XXI wieku*, [w:] „Forum Politologiczne” 2007, t. 5.

29. Tejże, rozdział 6.

Organizacje polskie i placówki RP

Według portalu prowadzonego przez firmę „Statista” w 2021 roku oficjalna liczba obcokrajowców pochodzących z Polski wyniosła 65 597 osób³⁰, jednak na stronach niektórych organizacji polonijnych możemy znaleźć informację, że liczba naszych rodaków w Austrii może sięgać nawet stu tysięcy. Rozbieżność ta wynika z sytuacji, iż spora liczba Polaków będących potomkami emigrantów w drugim lub trzecim pokoleniu posiada obywatelstwo austriackie, przez co najprawdopodobniej nie są oni uwzględniani w przytoczonym badaniu. Ponadto nie należy zapominać o zjawisku tzw. szarej strefy zatrudnienia, która może zaniżać obraz przedstawiony w badaniu.

Jak po części wspomniano, Polonię austriacką tworzy emigracja przedwojenna oraz ta z okresu II wojny światowej. Kolejna znacząca fala emigracyjna znad Wisły wystąpiła w latach 1980–1989, co spowodowane było wprowadzeniem stanu wojennego oraz ciężką sytuacją ekonomiczno-polityczną. Po przemianach demokratycznych w Polsce, a następnie po przystąpieniu do Unii Europejskiej, mogliśmy zaobserwować kolejną falę emigracyjną, która wynikała głównie z chęci podjęcia nauki oraz pracy w Republice Austrii.

Największą popularnością wśród Polaków cieszy się Wiedeń oraz jego okolice. Duże zagęszczenie polskiej ludności występuje również w Dolnej i Górnej Austrii, Styrii, Tyrolu czy Salzburgu, co objawia się m.in. bogatą działalnością polonijną w tych rejonach. Ofertę organizacji polonijnych, ich funkcjonowanie jak również obszar działania należy ocenić pozytywnie. Po pierwsze organizacje polonijne w Austrii cechuje swoista różnorodność objawiająca się m.in. w tematyce podejmowanych działań, sposobie funkcjonowania czy strukturze organizacji. Możemy spotkać na przykład organizacje, które swoją działalność rozpoczęły jeszcze pod koniec XIX wieku, a także stowarzyszenia działające zaledwie kilkanaście lat. Występują tu organizacje, które liczą po kilka osób, a także takie, których liczba waha się w okolicach kilkudziesięciu, a nawet kilkuset członków. Znajdziemy tutaj również organizacje sportowe, harcerskie, techniczne, młodzieżowe, a także organizacje ukierunkowane w swoich

30. <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/293019/umfrage/auslaender-in-oesterreich-nach-staatsangehoerigkeit/#professional> [dostęp: 24.09.2021].

działaniach na seniorów. Podmioty te różnią się często także sposobem finansowania, wśród których możemy wyróżnić dotacje celowe z budżetu państwa, poszczególnych miast (np. Wiedeń), a także ze środków własnych. Kolejną pozytywną praktyką jest dobra komunikacja i promocja własnych działań w mediach społecznościowych oraz w Internecie. W przeważającej mierze organizacje polonijne w Austrii posiadają własne strony internetowe lub profile w najpopularniejszych mediach społecznościowych. Mniej korzystnie natomiast wypada częstotliwość zamieszczania wpisów na poszczególnych stronach, którą w skrajnych przypadkach można określać w miesiącach lub latach. Stan ten u części organizacji można tłumaczyć pandemią COVID-19, która przełożyła się na znaczne ograniczenie inicjowanych przedsięwzięć.

Jedną z problematycznych spraw, z którą borykają się organizacje polonijne nad Dunajem jest niewątpliwie brak jedności objawiający się konfliktem pomiędzy poszczególnymi organizacjami. Przejawia się to m.in. w braku zgody części podmiotów na traktowanie Wspólnoty Polskich Organizacji w Austrii „Forum Polonii” jako tzw. organizacji dachowej, zdolnej do reprezentowania ogółu organizacji na zewnątrz³¹. Kolejną wrażliwą, aczkolwiek niezwykle istotną kwestią, jest niedofinansowanie poszczególnych działań. Ta sytuacja wygląda jednak nieco odmiennie niż wśród organizacji działających np. na wschód od Wisły. Wynika to przede wszystkim z przychylniejszego nastawienia miejscowych władz do mniejszości narodowych, przejawiającego się między innymi organizacją programów grantowych mających na celu integrację społeczną, a także większej ochrony prawnej gwarantowanej w ramach struktur UE. Pomimo określonego stanu rzeczy, Polonię austriacką można śmiało uznawać za jedną z najprężniej działających na świecie.

Interesującym zjawiskiem, nad którym warto się pochylić, jest rozwój sportu polonijnego na terenie Austrii. Możemy wyróżnić choćby amatorski klub piłkarski FC Polska Wien, który oferuje podnoszenie umiejętności piłkarskich i kontakt w języku polskim. Klub ten, jako pierwszy w historii drużyn polonijnych, podjął rozgrywki w ramach struktur Austriackiego Związku Piłki Nożnej w Wiedniu, zdobywając mistrzostwo ligi, jednak z powodów finansowych musiał zakończyć swoją przygodę w tej klasie

31. <http://federacijapolakow.org/dlaczego-powstalismy> [dostęp: 24.09.2021]; http://www.kongrespolonii.eu/?page_id=6 [dostęp: 24.09.2021].

rozgrywkowej³². Sport polonijny pielęgnowany jest także w ramach klubu sportowego „Orzeł” działającego przy Wspólnocie Polaków w Górnej Austrii czy też Polonijnego Klubu Aktywności Sportowych – Strzelectwo Sportowe³³. Oczywiście wymienione drużyny nie są jedynymi organizacjami reprezentującymi sport polonijny w tym kraju. Warto nadmienić, że w związku postanowieniami o współpracy ogłoszonymi na V Światowym Zjeździe Polonii i Polaków z Zagranicy w 2018 roku w Warszawie, powołano Unię Polonijnych Klubów Sportowych w Austrii, której celem jest współpraca z Polskimi Związkami Sportowymi, Polskim Komitetem Olimpijskim oraz Stowarzyszeniem Wspólnota Polska³⁴. Na koniec, pisząc o sporcie polonijnym, warto przytoczyć myśl Pana Andrzeja Kempy, Prezesa Światowej Federacji Sportu Polonijnego, którą podzielił się z nami podczas debaty organizowanej w ubiegłym roku przez Instytut Andersa³⁵. Sport polonijny ma ogromny potencjał jakościowy, dlatego ważne jest, aby nie ograniczać jego roli wyłącznie do aspektów integracyjnych, lecz warto poświęcić więcej uwagi (również w aspekcie finansowym) sferom mającym na celu profesjonalizację.

Oficjalne nawiązanie stosunków dyplomatycznych pomiędzy Polską i Austrią nastąpiło w 1918 roku. Polskie przedstawicielstwo funkcjonowało w randze poselstwa od 1921 roku, jednak było zmuszone zakończyć swoją działalność już 24 marca 1938 roku na skutek anszlusu Austrii do III Rzeszy. Ponowne nawiązanie stosunków dyplomatycznych było możliwe dopiero po zakończeniu II wojny światowej, o co już w grudniu 1945 roku zabiegał Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej. W maju 1946 roku przybył do Wiednia Feliks Mantel, będący Przedstawicielem Politycznym Rządu Rzeczypospolitej Polskiej w randze ministra pełnomocnego. Podniesie przedstawicielstwa Polski w Austrii do rangi ambasady nastąpiło w 1958 roku. Należy pamiętać, iż ożywienie relacji na linii Wiedeń–Warszawa w okresie funkcjonowania PRL wynikało ze specyficznego statusu Austrii jako kraju w rzeczywistości neutralnego. Po upadku komunizmu w Polsce pierwszym ambasadorem III RP w Wiedniu został prof. Władysław Bartoszewski³⁶.

32. <http://fcpolskawien.futbolowo.pl/menu,34,historia.html> [dostęp: 24.09.2021].

33. <http://www.paka-s.eu/> [dostęp: 24.09.2021].

34. <http://www.ups-a.club/> [dostęp: 24.09.2021].

35. Zapis z debaty <https://youtu.be/AJmHcy3XfJw> [dostęp: 25.09.2021].

36. <https://www.gov.pl/web/austria/austria> [dostęp: 25.09.2021].

Obecnie funkcję Ambasadora RP w Austrii od 2017 roku pełni amb. Jolanta Róża Kozłowska. Zakończenie misji dyplomatycznej pani ambasador będzie miało miejsce 31 maja 2022 roku³⁷.

Najważniejsze informacje z zakresu funkcjonowania Ambasady RP w Wiedniu:

Ambasada RP w Wiedniu³⁸

adres: Hietzinger Hauptstrasse 42C, 1130 Wiedeń

Wydział Konsularny Ambasady RP w Wiedniu³⁹

adres: Auhofstrasse 19 B, 1130 Wiedeń

W ramach działalności ambasady funkcjonuje ponadto tzw. telefon alarmowy przeznaczony wyłącznie do załatwiania spraw wymagających niezwłocznej interwencji konsula, to jest spraw z kategorii zagrożenia życia lub zdrowia (+43 699 180 70 105). Warto również śledzić media społecznościowe ambasady na platformie twitter ([@PLinAustria](#)) oraz facebook ([@PLinAustria](#)), na których na bieżąco publikowane są najważniejsze informacje dotyczące życia Polonii oraz Polaków w Austrii.

Ambasada RP w Austrii oferuje także możliwość odbycia bezpłatnych praktyk studenckich lub absolwenckich na Wydziale Polityczno-Ekonomicznym oraz Wydziale Konsularnym. Dokumenty aplikacyjne można przesłać pocztą tradycyjną i elektroniczną (wieden.amb.sekretariat@msz.gov.pl) lub dostarczyć osobiście. Ambasada nie pokrywa kosztów przejazdu, zakwaterowania, wyżywienia oraz ubezpieczenia osoby odbywającej praktykę⁴⁰.

Na terenie Republiki Austrii funkcjonują obecnie cztery konsulaty honorowe usytuowane w stolicach krajów związkowych, w których występuje duże zagęszczenie ludności polskiej. Poniżej zamieszczone

37. Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 31 maja 2021 r. nr 110.12.2021 o zmianie postanowienia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie odwołania Ambasadora Rzeczypospolitej Polskiej (M.P. z 2021 r. poz. 597).

38. telefon: +43 1 87015100 (poniżej numery telefonów w sprawach konsularnych – paszportowych, obywatelskich, wizowych, ruchu granicznego, stanu cywilnego, prawnych), faks: +43 1 87015222, e-mail: wieden.amb.sekretariat@msz.gov.pl sekretariat Ambasador: +43 1 87015834.

39. przyjęcia interesantów: poniedziałek 12:00-17:00, wtorek–piątek 08:30-13:30; e-mail: wieden.amb.wk@msz.gov.pl faks: +43 1 870 15 415.

40. <https://www.gov.pl/web/austria/ambasada> [dostęp: 25.09.2021].

są najważniejsze informacje z zakresu funkcjonowania opisywanych placówek:

Konsulat Honorowy RP w Graz⁴¹

Konsul Honorowy Manfred Kainz
adres: Joanneumring 3, 8010 Graz

Konsulat Honorowy RP w Innsbrucku⁴²

Konsul Honorowy Eugen Sprenger
adres: Fallmerayerstrasse 8, 6020 Innsbruck

Konsulat Honorowy RP w Linz⁴³

Konsul Honorowy prof. dr Christian Hofer
adres: Mozartstraße 20, 4020 Linz

Konsulat Honorowy RP w Salzburgu⁴⁴

Konsul Honorowy dr Michael Pallauf
adres: Petersbrunnstraße 13, 5020 Salzburg

Kultura, nauka, edukacja, media

Kwestie współpracy kulturalnej oraz naukowej reguluje umowa zawarta między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Austrii o współpracy kulturalnej i naukowej podpisana w Wiedniu dnia 14 czerwca

41. telefon: +43 0 664 9666799, e-mail: cc-pl@tcm-international.com, kompetencje: bez uprawnień do poświadczeń, paszportowych i wizowych, obszar urzędowania: Styria, godziny urzędowania: wtorek 9:00–11:00.

42. telefon: +43 0 512 346 206 komórka: +43 664 141 28 45 faks: +43 0 512 346 206, e-mail: honorarkonsul.sprenger@gmail.com, kompetencje: bez uprawnień do poświadczeń, paszportowych i wizowych, obszar urzędowania: Tyrol, godziny urzędowania: wtorek 11.00–12.00.

43. telefon: +43 0 732 780 02 310, e-mail: ooe@honorarkonsul-pl.at, kompetencje: bez uprawnień do poświadczeń, paszportowych i wizowych, obszar urzędowania: Górna Austria, godziny urzędowania: środa 9:00–11:30.

44. telefon: +43 662 84 12 02 komórka: +43 664 226 10 78 faks: +43 662 84 12 02 50 e-mail: salzburg@konsulat-polen.at, kompetencje: bez uprawnień do poświadczeń, paszportowych i wizowych, obszar urzędowania: Ziemia Salzburska, godziny urzędowania: poniedziałek–czwartek 08.00–17.00, piątek 08.00–14.00.

1972 roku⁴⁵. W akcie możemy znaleźć m.in. zapisy mówiące o wymianie pracowników naukowych oraz przedstawicieli instytucji naukowych, a także mowa jest o wzajemnym popieraniu kontaktów w dziedzinie literatury, sztuk plastycznych, muzyki, sztuki teatralnej i architektury poprzez wymianę artystów i zespołów artystycznych. W umowie znajduje się również zapis mówiący o współpracy Polskiej i Austriackiej Akademii Nauk, która ma być realizowana na podstawie bezpośrednich porozumień zawartych pomiędzy akademiami.

W kontekście omawianego zagadnienia warto powrócić do poruszanej już na łamach raportu kwestii oficjalnego uznania Polaków mieszkających w Austrii za mniejszość narodową. Przyznanie takiego statusu wiązałoby się z realnym polepszeniem sytuacji w zakresie nauczania w szkołach języka ojczystego, kultury i mediów oraz wspomogłoby działalność organizacyjną. Pomimo braku nadania takiego statusu warto zaznaczyć, że władze austriackie nie tworzą na ogół przeszkód w kultywowaniu własnej tradycji przez środowiska polskie, ponadto organizacje polonijne nierzadko uzyskują materialne i finansowe wsparcie od władz rządowych, miast, stowarzyszeń, rad integracyjnych oraz ze środków UE na projekty o charakterze głównie kulturowym, które zawierają elementy integrujące społeczność polską oraz austriacką⁴⁶.

Pisząc o polskiej nauce i kulturze, nie sposób nie wspomnieć o Szkole Polskiej im. Jana III Sobieskiego przy Ambasadzie RP w Wiedniu, której początki sięgają 1977 roku, Polskiej Misji Katolickiej w Austrii, a także Pierwszej Społecznej Szkole Polskiej w Austrii, która powstała z inicjatywy rodziców w 2011 roku (od 2012 roku zarząd nad placówką sprawuje Polskie Stowarzyszenie Kulturowo-Oświatowe w Austrii). Wymienione placówki od lat zajmują się nauczaniem języka polskiego kolejnych pokoleń naszych rodaków. Oczywiście nie należy zapominać o długoletniej działalności poszczególnych organizacji polonijnych, które w swoich działaniach również skupiają się na popularyzacji języka ojczystego. Badając omawiany temat, warto dodać, że zgodnie z obowiązującymi procedurami w ramach austriackiego szkolnictwa, szkoła zobowiązana jest udostępnić uczniom posiadającym obywatelstwo polskie formularze w sprawie zgłoszenia chęci nauki języka polskiego, a następnie po

45. Dz.U. 1973 nr 29 poz. 161.

46. Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2012. Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP.

uzyskaniu odpowiedniej liczby zainteresowanych takie zajęcia zorganizować lub wskazać najbliższą placówkę, która zajęcia oferuje. Należy nadmienić, iż lekcje traktowane są w kategorii zajęć nieobowiązkowych lub w przypadku szkół średnich po odpowiednim uzupełnieniu formularza, nadobowiązkowych. Wybór przedmiotu nadobowiązkowego skutkuje odmiennie niż w przypadku przedmiotów nieobowiązkowych, wpisaniem oceny do świadectwa⁴⁷.

W Republice Austrii ponadto funkcjonują jednostki oraz organizacje wspierające rozwój polskiej nauki i kultury takie jak np. Instytut Polski w Wiedniu, Stacja Naukowa Polskiej Akademii Nauk, Zagraniczny Ośrodek Polskiej Organizacji Turystycznej, Europejska Federacja Polonijnych Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych, Stowarzyszenie Polskich Inżynierów i Techników, Austriacko-Polskie Stowarzyszenie dla Popierania Sztuki i Czasu Wolnego „Polonez”, Polsko-Austriackie Towarzystwo Kultury TAKT, Stowarzyszenie Kultury Polskiej Salzburg, Wiedeńsko-Krakowskie Towarzystwo-Kulturalne, Kabaret „E”, Stowarzyszenie POLpromotion czy Chór Polonii Wiedeńskiej „Gaudete”.

W świetle omawianego zagadnienia warto zwrócić uwagę na działalność Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej. NAWA jest jednostką, której celem jest wsparcie polskiej nauki w procesie internacjonalizacji poprzez pobudzanie międzynarodowej współpracy badawczej i wymiany akademickiej. Do celów Agencji należy ponadto promocja języka polskiego oraz polskiej kultury. Powyższe zadania realizowane są poprzez szeroką ofertę programową skierowaną do naukowców, instytucji, studentów oraz programy mające na celu popularyzację języka polskiego⁴⁸. W kontekście niniejszego raportu warto wyróżnić wspólne projekty badawcze realizowane przez Narodową Agencję Wymiany Akademickiej oraz *Österreichs Agentur für Bildung und Internationalisierung* w zakresie wymiany bilateralnej polskich oraz austriackich naukowców. Swoje wnioski mogą aplikować instytucje nauki i szkolnictwa wyższego z obu krajów⁴⁹.

47. <http://www.kosciol.at/nauka-jezyka-polskiego-w-austrii/> [dostęp: 26.09.2021].

48. <https://nawa.gov.pl/nawa> [dostęp: 26.09.2021].

49. Więcej informacji nt. tegorocznej edycji można znaleźć pod linkiem: <https://nawa.gov.pl/wspolpraca-i-wymiana-miedzynarodowa/wspolne-projekty-badawcze/nabory-2021/wspolne-projekty-badawcze-miedzy-polska-a-austria> [dostęp: 26.09.2021].

Informacje dotyczących dofinansowań na szeroko pojmowaną działalność naukową można znaleźć także na portalu grants.at, który posiada największą w Austrii internetową bazę danych dotyczącą konkursów, stypendiów oraz grantów, obejmującą wszystkie dziedziny naukowe. Na stronie można wyszukać programy dotacyjne skierowane między innymi do polskich studentów, naukowców oraz instytucji naukowych. Strona funkcjonuje w niemieckiej oraz angielskiej wersji językowej⁵⁰.

Media polonijne odgrywają bardzo ważną rolę w podtrzymywaniu polskości, a do tego w dobie postępującej cyfryzacji są doskonałym narzędziem do dzielenia się informacjami, a także przekazywania idei dużej grupie osób jednocześnie, przy relatywnie niskich kosztach własnych. W dzisiejszych czasach niemal każdy kto posiada dostęp do Internetu lub aparat komórkowy, może podjąć się zadania dokumentacji danego wydarzenia dziejącego się w jego własnej małej ojczyźnie. Przedstawiona obserwacja oczywiście nie umniejsza roli zawodowych dziennikarzy, stwierdzenie to ma za zadanie jedynie zwrócić uwagę na możliwości, jakie daje nam współczesna technologia, która dostępna jest na wyciągnięcie ręki. Media polonijne mogą pełnić funkcję kronikarską, opiniotwórczą, popularyzatorską, ale mogą także przyczyniać się do budowania poczucia wspólnoty narodowej, dlatego tak ważne jest ich prawidłowe funkcjonowanie.

Wśród mediów polonijnych działających na terenie Austrii możemy wyróżnić dwie polonijne stacje radiowe. Są to: Polskie Radio w Górnej Austrii oraz Radio Polonia Wiedeń. Należy podkreślić już na wstępie, że nie są to typowe rozgłośnie radiowe posiadające własną infrastrukturę i zaplecze studyjne jak w przypadku komercyjnych rozgłośni. Działanie wspomnianych podmiotów ogranicza się do nadawania raz w tygodniu własnych audycji radiowych w języku polskim, podczas których omawiane są aktualne wydarzenia kulturalne i społeczne z życia Polonii. Nad Polskim Radiem w Górnej Austrii swój patronat objęła Wspólnota Polaków w Górnej Austrii. Redakcję radia tworzą pasjonaci amatorzy, którzy nadają swoją audycję w każdą niedzielę od godz. 12:00 do godz. 13:00⁵¹. Radio Polonia Wiedeń z kolei można słuchać w każdy wtorek od godz.

50. <https://grants.at/de/> [dostęp: 26.09.2021].

51. <http://www.poloniaoberoesterreich.com/wp/radio-polonia-2/> [dostęp: 26.09.2021].

7:00 do godz. 9:00. Opiekę medialną nad radiem sprawuje Radio Orange, a także firma Digital Media Work będąca głównym sponsorem⁵².

Polacy w Austrii posiadają swój miesięcznik o nazwie „Polonika”, którego artykuły możemy przeczytać w języku polskim oraz niemieckim, co z całą pewnością wpływa na lepsze prezentowanie polskich spraw szerszemu gronu odbiorców. „Polonika” jest magazynem informacyjno-społecznym, którego celem jest informowanie o wszystkich istotnych wydarzeniach dotyczących Polonii, Austrii i Polski. Niewątpliwym atutem magazynu jest fakt, że można go nabyć na terenie całej Austrii, ponadto w 2012 roku redakcja powołała do życia Polski Uniwersytet III Wieku w Austrii⁵³.

Środowiska polskie mogą również korzystać z oferty wydawniczej kwartalnika społeczno-kulturalnego „Jupiter”. Magazyn ukazuje się w języku polskim od 1999 roku, a istotną jego część tworzą materiały dotyczące literatury. „Jupiter” jest także organizatorem konkursu literackiego im. Marka Hłaski, który cieszy się dużą popularnością wśród Polonii na całym świecie. Kwartalnik można nabyć w punktach sprzedaży polskiej prasy, bibliotece PAN-u i Instytutu Polskiego⁵⁴.

Oprócz prasy w języku polskim Polonia w Austrii może korzystać z wielu portali internetowych, na których systematycznie publikowane są informacje traktujące o wydarzeniach dziejących się w Austrii i Polsce, a także poszczególnych środowiskach polonijnych. Wyróżnić możemy iPolen.at – Portal Polonii w Austrii, Elipsa.at – Internetowy Magazyn Polonijny, POLpromotion – Polsko-Austriackie Stowarzyszenie Medialno-Integracyjne, AUSTRIAPOL Dialog – magazyn dialogu międzykulturowego czy Polonia Sport – polonijny sportowy serwis informacyjny. Wymienione tytuły nie wyczerpują katalogu wszystkich funkcjonujących portali internetowych traktujących o Polonii i Polakach w Austrii. Należy zauważyć, że niemal każda organizacja posiadająca własną stronę internetową poza opisywaniem swych wydarzeń stara się także informować, a czasem nawet edukować odbiorców treści poprzez zamieszczanie specjalistycznych artykułów lub wyodrębnianie w tym celu specjalnych rubryk.

Niestety, poza pojedynczymi przykładami wideoblogów na platformie YouTube, nie funkcjonuje żadna stacja telewizyjna *stricto* związa-

52. <http://radiopolonia-wieden.at/onas.html> [dostęp: 26.09.2021].

53. <http://www.polonika.at/index.php/o-nas> [dostęp: 27.09.2021].

54. <https://jupiter-online.at/> [dostęp: 27.09.2021].

na z Polonią i Polakami mieszkającymi w Austrii, która nadawałaby swój własny program telewizyjny. Stan ten wynika najprawdopodobniej z braku środków pieniężnych na funkcjonowanie takiego przedsięwzięcia, które od strony technicznej wymaga dużo większych nakładów niż w przypadku radia lub portalu internetowego.

***Connectivity* i perspektywy współpracy w ramach Inicjatywy Trójomorza**

Austriacka gospodarka jest silnie powiązana z państwami Europy Środkowej oraz Wschodniej, w tym z Polską, która od 2004 roku jest państwem członkowskim UE. To właśnie dorobek prawny Unii normuje relacje gospodarcze pomiędzy oboma krajami, a także bilateralne umowy międzyrządowe, które są komplementarne wobec traktatów UE⁵⁵. W 2020 roku wartość towarów importowanych z Polski wyniosła w tym kraju 4,7 mld EUR, co stanowi 3,1% całego importu. Najczęściej importowanymi produktami były samochody i pojazdy silnikowe, aparaty telefoniczne, części i akcesoria do pojazdów silnikowych czy leki złożone z produktów zmieszanych lub niez mieszanych do celów terapeutycznych. Warto zaznaczyć, że transfer towarów z Chin, które plasują się na piątym miejscu wśród importerów, wyniósł 5,7 mld EUR, z kolei wartość importu z Niemiec, będących głównym partnerem handlowym Austrii wyniosła 61,5 mld EUR. W przypadku eksportu towarów austriackich do Polski ich wartość wyniosła 5,6 mld EUR, co stanowi 3,8% całego eksportu tego kraju⁵⁶.

W Wiedniu działa Polsko-Austriacka Inicjatywa Współpracy Gospodarczej, której misją jest wspieranie rozwoju stosunków gospodarczych i handlowych pomiędzy polskimi i austriackimi podmiotami gospodarczymi⁵⁷. Jak możemy przeczytać na stronie internetowej PAIWG, celem organizacji jest powołanie w przyszłości Polsko-Austriackiej Izby Współpracy Gospodarczej, a więc działającej w okresie międzywojennym bila-

55. Martin Wycisk, *Szanse dla pogłębienia współpracy gospodarczej Polski i Austrii*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego” 2018, nr 361.

56. <https://wspieramyeksport.pl/znajdz-rynki-eksportowe/at/austria> [dostęp: 10.09.2021].

57. <http://paiwg.org/home> [dostęp: 10.09.2021].

teralnej izby gospodarczej, dbającej o relacje gospodarcze obu państw⁵⁸. Omawiana organizacja działała dosyć intensywnie na przestrzeni lat 2010–2018, współorganizując między innymi konferencje gospodarcze, tworząc raporty dot. rynku austriackiego czy informując o bieżących wydarzeniach gospodarczych. Ponadto strona internetowa posiada dwie wersje językowe, co z całą pewnością sprzyja lepszej wymianie informacji, a także integracji polskich i austriackich środowisk biznesowych. Ostatnią aktywność na stronie PAIWG możemy zaobserwować z dnia 25 listopada 2018 roku. Niestety, nie udało się ustalić jednoznacznej odpowiedzi dotyczącej przyczyny zawieszenia dotychczasowej aktywności na stronie.

Do 31 sierpnia 2017 roku funkcjonował Wydział Promocji Handlu i Inwestycji działający w strukturach Ambasady RP w Wiedniu będący ówczynie zagraniczną placówką Ministra Gospodarki. Zadaniem wydziału było udzielanie pomocy średnim i małym firmom z Polski, chcącym rozpocząć swoją działalność na terenie Austrii oraz promocja polskiej gospodarki poprzez organizację targów gospodarczych, wystaw, a także przyjmowanie misji handlowych⁵⁹. Zgodnie z Zarządzeniem Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 13 kwietnia 2017 roku (poz. 76), z dniem 8 maja 2017 roku podjęto decyzję o rozpoczęciu likwidacji wydziału. Prawdopodobnie decyzja ta została podjęta wskutek raportu Najwyższej Izby Kontroli⁶⁰, który wykazał na przykładzie wybranych WPHI występujące nieprawidłowości w sposobie funkcjonowania⁶¹. Obecnie rolę WPHI, a także działających w latach 2003–2017 placówek Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych przejęły biura Polskiej Agencji Inwestycji i Handlu⁶². Misją PAIH jest zwiększenie liczby inwestycji zagranicznych w kraju oraz przyspieszenie procesu umiędzynarodo-

58. https://pl.wikipedia.org/wiki/Polsko-Austriacka_Izba_Handlowa [dostęp: 15.09.2021].

59. <http://www.polonika.at/index.php/poradnik/porady-prawne/1256-ulatwiamy-wspolprace-gospodarcza> [dostęp: 15.09.2021].

60. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,14066,vp,16516.pdf> [dostęp: 15.09.2021].

61. Wystąpienie pokontrolne zmienione zgodnie z treścią Uchwały Kolegium Najwyższej Izby Kontroli Nr 68/2020 z dnia 21 października 2020 r., *I/20/001 Zagospodarowanie majątku zlikwidowanych Wydziałów Promocji Handlu i Inwestycji Ambasad i Konsulatów RP*.

62. <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artukul/paiiiz,26,0,2221338.html> [dostęp: 16.09.2021].

wienia polskich przedsiębiorstw. Agencja posiada również Zagraniczne Biura Handlowe, mające na celu wspieranie inwestycji polskich przedsiębiorstw na rynkach zagranicznych oraz przyciąganie inwestorów do Polski. Zagraniczne Biuro Handlowe PAIH w Wiedniu znajduje się pod adresem: Reisnerstraße 61/1/2, 1030 – Wiedeń. Biuro prowadzi również własną stronę internetową pod adresem: austria.trade.gov.pl, na której przybliżana jest specyfika austriackiego rynku, a także publikowane są cenne, z punktu widzenia pracodawców i pracowników, informacje z zakresu m.in. prawa pracy, zamówień publicznych, prawa podatkowego czy obrotu nieruchomościami. Z biurem skontaktować się można telefonicznie wybierając numer + 43 650 52 65 683, a także drogą mailową: wieden@paih.gov.pl⁶³.

Należy nadmienić, że w Polsce analogicznie znajduje się Wydział Handlowy Ambasady Austrii w Warszawie oraz Austriackie Biuro Współpracy Gospodarczej w Krakowie. Obie placówki służą pomocą polskim i austriackim przedsiębiorcom w zakresie nawiązywania kontaktów, doradztwa a także pośrednictwa⁶⁴. Nie należy także zapominać, iż ważną rolę we wzajemnych kontaktach gospodarczych odgrywa współpraca na szczeblu regionalnym, która rozwija się szczególnie dobrze na Śląsku, w Małopolsce oraz Mazowszu. Warto też wspomnieć o odbywających się cyklicznie misjach gospodarczych z Dolnej i Górnej Austrii, a także Styrii i Wiednia⁶⁵. Stan ten przede wszystkim wynika z przyznanej autonomii w zakresie kształtowania kontaktów zagranicznych, jaką cieszą się kraje związkowe w Austrii⁶⁶.

63. Ministerstwo Rozwoju. Notatka informacyjna o sytuacji gospodarczej Austrii i polsko-austriackiej współpracy gospodarczej.

64. <https://www.advantageaustria.org/pl/services/Services.pl.html> [dostęp: 16.09.2021].

65. Notatka informacyjna o sytuacji gospodarczej Austrii i polsko-austriackiej współpracy gospodarczej. Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii.

66. <https://www.gov.pl/web/austria/informator-ekonomiczny> [dostęp: 16.09.2021].

Republika Bułgarii

Tezy i rekomendacje

- Kondycja organizacji polonijnych w Bułgarii nie prezentuje się w sposób adekwatny do roli, jaką mogłyby odgrywać w tym państwie. Borykają się one z podstawowymi problemami takimi jak brak uaktualnionych kanałów komunikacji (strona internetowa). Ogólnodostępne informacje nie pozwalają na stworzenie odpowiedniego obrazu funkcjonowania organizacji polskich. Ponadto widoczne problemy związane są z dotarciem do różnych podmiotów w postaci kontaktu mailowego bądź telefonicznego, co szczególnie może być uciążliwe dla Polaków zamieszkających w Bułgarii. Być może stan aktualny i brak szerszej aktywności (wraz z problemami komunikacyjnymi) wynika z potrzeby znalezienia nowych form działalności bądź profesjonalizacji dotychczasowych. Problem ten może być szczególnie zauważalny podczas szukania powodów braku aktywizacji w strukturach polonijnych młodszego pokolenia Polaków, którzy mieszkają na stałe w Bułgarii.
- W kontekście Inicjatywy Trójmorza ważnym elementem związanym z potencjalną współpracą polsko-bułgarską jest infrastruktura. Aktualnie stan połączeń drogowych, kolejowych czy lotniczych pozostawia wiele do życzenia, co wielokrotnie wydłuża czas przepływu osób, towarów czy usług. Wiele nadziei w naprawieniu tego deficytu wiąże się z ukończeniem trasy *Via Carpatia* oraz z potencjalnym zaprojektowaniem linii kolejowych, które na osi północ-południe mogłyby znacząco wpłynąć na ożywienie gospodarcze pomiędzy Polską a Bułgarią. Wizja powstania Centralnego Portu Komunikacyjnego

jako *hubu* dla całego regionu również powinna mieć dodatni wpływ na tę sferę.

- W kontekście bułgarskim dostrzegalnym deficytem jest brak konkretnych kanałów komunikacyjnych, z których można byłoby uzyskać informacje o realizowaniu projektów w ramach Inicjatywy Trójmorza na terenie tego państwa. Wpływa to na brak możliwości rzeczywistej oceny skali zainteresowania tym formatem przez społeczeństwo, a także elity polityczne.

Tło historyczne

Do połowy XIX wieku Bułgaria dla społeczeństwa polskiego była państwem niemalże nieznanym. Wzrost zainteresowania tymi terenami zaczął systematycznie się poprawiać wraz z ówczesnymi wydarzeniami, jakie miały miejsce na tamtych terenach tzw. Kotła Bałkańskiego¹. Potrzebę zaspokajania ciekawości zapewniała korespondencja prasowa, telegraf oraz relacje polskich podróżników².

Odnosząc się jednak do załączków Polonii, to w drugiej połowie XIX wieku ziemie bułgarskie były zamieszkiwane przez grupę Polaków liczącą od 700 do 1000 osób. Składali się oni z uczestników powstań narodowych, uciekinierów z zaboru rosyjskiego i zesłań syberyjskich, jak również z jeńców pochodzących z armii rosyjskiej z czasów walk wojny krymskiej. Późniejsze zwiększenie rosyjskich wpływów w Turcji po wojnie francusko-pruskiej oraz ofensywie rosyjskiej podczas walk w latach 1877–1878 przyczyniły się do niemalże całkowitego opuszczenia tych terenów przez Polaków. Niektórzy postanowili jednak wrócić do utworzonego na mocy traktatu berlińskiego z roku 1878 Księstwa Bułgarii,

1. Kocioł Bałkański – stanowił określenie sytuacji geopolitycznej związanej z Półwyspem Bałkańskim od połowy XIX wieku. Spowodowany był on sprzecznymi interesami politycznymi państw znajdujących się lub próbujących powstać na terenie Półwyspu Bałkańskiego; swoją rolę odegrały również ingerujące mocarstwa w tym rejonie. Nie bez znaczenia pozostawał także fakt dużego wymieszania etniczno-religijnego tamtejszej ludności oraz szeregu roszczeń terytorialnych.

2. Z. Klejn, *Polskie Stronice Bułgarskiej Historii*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne” 1998, nr 2, s. 69.

wśród nich znaleźli się również Polacy, którzy utracili możliwość dochodów w powojennej Turcji. Nowo powstała Polonia na terytorium Bułgarii składała się już z innych osób służących wcześniej w armii rosyjskiej oraz byłych wybitnych fachowców werbowanych niemalże w całej Europie w celu reaktywacji dopiero co powstałego bułgarskiego organizmu państwowego. W składzie osiadłej Polonii znalazła się również pewna grupa intelektualistów z poglądami rewolucyjno-demokratycznymi, która ze względu na zachodni kryzys ekonomiczny postanowiła wyemigrować do Bułgarii, postrzegając ją jako azyl³. Liczba Polaków na emigracji w Bułgarii nigdy nie była zbyt liczna, jednak rolę jaką odegrała w latach 1878–1914 była o wiele większa niż można by było tego oczekiwać po ich liczebności⁴. Wynikało to także z faktu, że pracujący w Bułgarii polscy inżynierowie, lekarze, aptekarze, prawnicy oraz przedstawiciele innych zawodów wyróżniali się wysokim statusem materialnym, co przekładało się na o wiele większe możliwości oraz oddziaływanie niż warunki ich rodaków w innych krajach⁵. Jak zostało to pokrótce przedstawione, Polacy zamieszkują terytorium Bułgarii już od pewnego czasu, dlatego też nie budzi wątpliwości fakt, iż na terytorium tegoż państwa działają różne organizacje polonijne oraz instytucje, które będą omawiane w poniższej analizie. Długoletnia obecność Polaków na terytorium Bułgarii bez wątpienia miała wpływ na rozwój gospodarczy oraz naukowy oraz współpracę pomiędzy naszymi krajami, która jednak była utrudniona ze względu na odległość oraz okres komunizmu.

3. Zob. tamże, s. 69–70: „Jeszcze przez długi czas po odzyskaniu niepodległości przez Bułgarów nie korygowano w Polsce krzywdzącej opinii o ich braku zdolności do rządzenia swoim krajem, niewiele wiedziano o dużym demokratyzmie stosunków społecznych u nich, ani też o budzących respekt osiągnięciach Bułgarii w dziedzinie oświaty. W polskim oglądzie Bułgarii często ten kraj stanowił fragment tajemniczego trochę Orientu, pociągający nieznaną egzotykę, w którym wszystko stawało się prawdopodobne”.

4. Z. Klejn, *Jak żyła Polonia Bułgarska na przełomie wieków*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne” 1997, nr 1, s. 125.

5. Tamże, s. 126. Zob. także: U. Kaczmarek, *Dzieje Polaków na ziemiach bułgarskich*, Poznań 1993.

Status prawny i charakterystyka mniejszości polskiej

Współczesna Polonia w Bułgarii nie była zmuszona do opuszczenia tegoż terytorium czy to z powodu politycznego, czy też ekonomicznego. Przyczyny osiedlania się Polaków i Polek były różne, ale wynikały z własnej nieprzymuszonej woli. Na chwilę obecną Polonia w Bułgarii liczy ok. trzy tysiące osób, jej skupiska znajdują się w takich miastach jak Sofia i Warna. W kilku kościołach w Bułgarii odprawia się msze w języku polskim. W Sofii funkcjonuje również szkoła polska działająca przy Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Sofii. Status prawny mniejszości narodowych na terytorium Bułgarii jest regulowany m.in. przez Konstytucję Bułgarii, która w art. 54. ust. 1. stanowi: „Każdy ma prawo do korzystania z narodowych i ogólnoludzkich wartości kulturalnych, jak również do rozwijania własnej kultury zgodnie ze swoją przynależnością etniczną, co jest uznawane i podlega ochronie przez ustawę” oraz konwencją ramową o ochronie mniejszości narodowych podpisaną 9.10.1997 roku, ratyfikowaną 7.05.1999 roku, natomiast weszła ona w życie 1.09.1999 roku.

Organizacje polskie i placówki RP

W Bułgarii działają dwie organizacje polonijne: Polskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe im. Władysława Warneńczyka oraz Polski Klub Warna. Polskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe im. Władysława Warneńczyka związane jest z powstawaniem pierwszych kół polonijnych w latach osiemdziesiątych XX w., które stały się podstawą do założenia formalnoprawnej organizacji. Dzięki determinacji osób wchodzących w ich skład w 1984 roku Sąd Rejonowy w Sofii zarejestrował stowarzyszenie pod nazwą Polskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe im. Władysława Warneńczyka, które stało się organizacją społeczną działającą na terytorium całej Bułgarii. Z informacji znajdujących się na stronie internetowej wspolnotapolska.org.pl⁶ wynika, że stowarzyszenie posia-

6. *Polskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe im. Władysława Warneńczyka w Bułgarii*, <http://bazapolonii.wspolnotapolska.org.pl/organizacja/67735/Polskie->

da dziewięć oddziałów. Funkcjonują one w takich miastach jak Sofia, Płowdiw, Burgas, Stara Zagora, Weliko Tyrnowo, Dobricz, Jamboł, Ruse, Plewen. Od czerwca 2012 roku Prezesem Zarządu jest p. Maria Daczewska. Na w/w stronie internetowej możemy wyczytać „Z godnym podziwu zapałem i wytrwałością już 30 lat Stowarzyszenie prowadzi swoją działalność kulturalno-oświatową, mającą na celu zachowanie naszej odrębności narodowej, pielęgnację polskiej kultury, języka i tradycji”. Niestety nie udało mi się dotrzeć do materiałów, które pozwoliłyby potwierdzić powyższe słowa. Sprawę utrudnia również fakt niedziałającej strony internetowej oraz trudny kontakt mailowy i telefoniczny. Podczas prowadzonej analizy nie uzyskałem odpowiedzi na pierwszego maila z załączoną ankietą do wypełnienia, wysłaną do Stowarzyszenia w lutym 2021 roku. Dopiero po interwencji telefonicznej i wysłaniu kolejnych wiadomości, podczas rozmowy poinformowano mnie, że mail został odczytany. Po skierowaniu ponownej wiadomości w sierpniu 2021 roku do w/w stowarzyszenia otrzymałem niemalże w następnym dniu wiadomość, że na postawione przeze mnie pytania dostanę odpowiedź w najbliższym czasie; odpowiedź rzeczywiście napłynęła. Oceniając możliwości kontaktowe, należy zwrócić uwagę na fakt, iż połączenia telefoniczne można było nawiązać tylko i wyłącznie dzięki pewnego rodzaju determinacji i nieustępliwości. Ocena prowadzonej działalności społecznej, kulturowej oraz innych jest niemożliwa z powodu braku wystarczających informacji, jednak na ocenę nie wpływa pozytywnie fakt niedziałającej strony internetowej i brak innych kanałów komunikacyjnych w mediach społecznościowych. Można wysnuć przypuszczenie, że większość osób próbujących skontaktować się ze stowarzyszeniem, nie otrzymuje odpowiedzi.

Polski Klub Warna działa na terytorium Warny. Odlączył się on od Polskiego Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego w 2005 roku. Podczas zbierania informacji na temat Polonii w Bułgarii wystosowałem dwie wiadomości do w/w stowarzyszenia. Moja pierwsza wiadomość z ankietą została opublikowana na ich stronie w mediach społecznościowych na platformie Facebook⁷, a na drugą nie udało mi się uzyskać odpowiedzi.

-Stowarzyszenie-Kulturalno-Owiatowe-im-Wadysawa-Warneczyka-w-Bugarii [dostęp: 10.09.2021].

7. *Polski Klub Warna* (<https://www.facebook.com/Polski.Klub.Warna>) [dostęp: 10.09.2021]. Archiwum własne w sprawie ankiety Analiza od Talinna do Sofii. Kondycja, położenie i perspektywy funkcjonowania środowisk polskich w państwach

Podczas próby nawiązania połączenia telefonicznego poinformowano mnie, że rozmowa jest niemożliwa z powodu wykonywania innych czynności zawodowych, a odpowiedzi na przesłane pytania zostaną mi dostarczone. Nie otrzymałem ich. Drugim aspektem podlegającym ocenie jest działalność informacyjna, która jest prowadzona za pomocą platformy Facebook na ich koncie. Informacje nie są publikowane systematycznie, pojawiają się nawet miesięczne przestoje w udostępnianiu treści. Posty w przeważającej większości są postami udostępnianymi przez inne strony. Brakuje własnych tekstów, które mogłyby wywołać większy ruch na fanpageu oraz docierać do większej liczby odbiorców, a nawet przyczynić się do zbudowania stałej społeczności i stać się miejscem wymiany oraz dostarczania ważnych informacji dla Polonii na terenie Warny.

Z państwowego punktu widzenia oraz perspektywy utworzenia infrastruktury związanej z Inicjatywą Trójmorza istnienie polskich placówek za granicą jest niezwykle istotne, jednakże poziom oraz sposób działalności uniemożliwia podjęcie takich rozwiązań. Powyższe stowarzyszenia nie przyczyniłyby się także w sposób wystarczający do rozpowszechniania informacji na temat działalności Inicjatywy Trójmorza, gdyż nie przyciągnęły dostatecznej liczby odbiorców.

W Bułgarii znajduje się Ambasada RP w Sofii⁸ oraz Wydział Konsularny i Polonii Ambasady RP w Sofii⁹.

Do Ambasady oraz Wydziału Konsularnego zostały skierowane dwie wiadomości: pierwsza w lutym 2021 roku, na którą odpowiedziano w następujący sposób: „Uprzejmie przesyłamy linki do strony Polskiego Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego im. Władysława Warneńczyka w Bułgarii <http://www.poloniawbulgarii.org/> oraz Polskiego Klubu War-na <https://www.facebook.com/Polski.Klub.Warna/> w celu nawiązania bezpośrednich kontaktów w sprawie Pańskiego Raportu o Środowiskach Polonijnych”. W sierpniu 2021 roku wysłano wiadomość z pytaniami do

członkowskich Inicjatywy Trójmorza – Bułgaria: „Szanowny Panie, umieściłam Pana ankietę na naszej stronie. Zostanie wypełniona przez zainteresowanych członków naszego klubu”.

8. Dane kontaktowe: ul. Chan Krum 46, 1000 Sofia, BG, tel. +359 2 902 34 00, adres: email: sofia.amb.sekretariat@msz.gov.pl.

9. Dane kontaktowe: adres: ul. Chan Krum 46, 1000 Sofia, BG telefon: +359 2 902 34 15, +359 2 902 34 16; e-mail: sofia.amb.wk@msz.gov.pl.

ambasady, jednakże nie uzyskano żadnej odpowiedzi, dlatego też wysłano maila ponownie. W efekcie miała miejsce rozmowa telefoniczna z sekretariatem Ambasady RP w Sofii, z której wynikało, że odpowiedź będzie miała rangę priorytetową. Ostatecznie otrzymałem wiadomość następującej treści: „Niestety, nie możemy zaoferować pomocy w uzyskaniu odpowiedzi na zadane przez Pana pytania”. Zaskakające jest otrzymanie takiego rodzaju odpowiedzi od Ambasady RP w Sofii, szczególnie dlatego, iż większość osób, z którymi nawiązywano kontakt, odsyłała nas bezpośrednio do Ambasady, albo przedstawiciele sami kierowali tam nasze wiadomości. Dodatkowo prośba dotycząca wyrażenia przez Ambasadę rekomendacji mogłaby pozytywnie wpłynąć na cały projekt i opinie w zakresie tematu Inicjatywy Trójmorza. Przedstawiona jednak przez Ambasadę odpowiedź pozostawia wiele do życzenia. Ambasada nie wykazała się pomocna.

Kultura, nauka, edukacja, media

Instytut Polski w Sofii jest jednym z najstarszych instytutów kulturowych w Bułgarii, a zarazem najstarszym instytutem polskim na Bałkanach. Podstawowym celem funkcjonowania Instytutu było dbanie o dobre relacje polsko-bułgarskie, jednakże priorytetem działalności była promocja osiągnięć współczesnej Polski w takich dziedzinach jak gospodarka, sztuka, nauka czy też historia. W skład działalności Instytutu wchodzi organizacja wystaw, koncertów, pokazów filmowych, promocja książek oraz wymiana naukowa i kulturowa pomiędzy Polską i Bułgarią. Organizowane są również kursy języka polskiego¹⁰.

Instytut rozpoczął swoją działalność w 1949 roku i kontynuuje tradycję Towarzystwa Polsko-Bułgarskiego, które to popularyzowało polską kulturę w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Jak już zostało wspomniane, celem działania Instytutu jest szerzenie wiedzy na temat współczesnego życia społeczeństwa polskiego na terytorium Bułgarii. Najwięcej uwagi poświęca się jednak zjawiskom ogółośnoeuropejskim, światowym, wymianie doświadczeń pomiędzy Polską i Bułgarią oraz

10. R. Petrowa, G. Georgiewa, *Instytut Polski w Sofii*, „Postscriptum Polonistyczne” 2013, nr 2 (12), s. 31.

kontaktom pomiędzy tymi państwami. Zainteresowanie Bułgarów wzbudzają następujące zagadnienia związane z polską historią. Są to: II wojna światowa i polski udział w niej, powstanie warszawskie, wydarzenia z roku 1968, Solidarność oraz początki przemian demokratycznych w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej. Wiedza na ten temat społeczeństwu bułgarskiemu przekazywana jest za pomocą wykładów odbywających się w rocznice poszczególnych wydarzeń. Prelegentami są historycy polscy oraz bułgarscy. Organizowane są również wystawy tematyczne i pokazy filmów dokumentalnych. Doświadczenia wynikające z przemian, które zaszły w Polsce okazały się niezwykle przydatne dla państwa bułgarskiego. W zakres działalności Instytutu wchodzi również organizacja spotkań ze znanymi politologami, socjologami i ekonomistami. Odbywają się także promocje poszczególnych publikacji. Podtrzymywana i kultywowana jest pamięć o Janie Pawle II i jego wizycie w Bułgarii w 2002 roku oraz o jego beatyfikacji w roku 2011.

Instytut utrzymuje kontakt pomiędzy polskimi i bułgarskimi alpinistami, w związku z tym Instytut Polski wraz z Międzynarodowym Festiwalem Filmu Górskiego zajmuje się organizacją pokazów filmowych na festiwalu w Bansku oraz spotkań z polskimi himalaistami¹¹.

Instytut prowadzi własną stronę internetową¹² oraz fanpage na platformie Facebook¹³. Treści są publikowane w sposób systematyczny oraz regularny. Możemy się z nich dowiedzieć, co jest planowane w najbliższym czasie oraz które wydarzenia już się odbyły i co się na nich działo. W ostatnim czasie miały miejsce następujące wydarzenia: projekcja filmów z okazji roku Stanisława Lema i 100. rocznicy jego urodzin w dniach między 14–16.09.2021 roku. Oficjalnie otwarto wystawę Krasimiry Drumewej „Spojrzenie z gwiazd”, inspirowaną twórczością Stanisława Lema w dniu 14.09.2021 roku. Odbyło się wspólne publiczne czytanie *Moralności Pani Dulskiej* Gabrieli Zapolskiej w języku polskim, bułgarskim, esperanto oraz przy pomocy Braille’a w dniu 4.09.2021 roku. W Warnie miał miejsce koncert Piotra Barona Trio 29.07.2021 roku. Fanpage na Facebooku publikuje treści w sposób regularny i częsty. Posty posiadają różnego rodzaju popularność liczącą w „lajkach” i udostępnieniach. Można stwierdzić, że profil posiada stałe grono odbiorców oraz społeczność. Media prowadzone są

11. Tamże, s. 33–34.

12. <https://instytutpolski.pl/sofia/pl/category/aktualnosci/> [dostęp: 12.09.2021].

13. <https://www.facebook.com/polski.institut.sofia> [dostęp: 12.09.2021].

w sposób należyty. Na potrzeby analizy dokonałem również próby kontaktu z Instytutem w formie telefonicznej oraz mailowej. Kontakt telefoniczny udał się za pierwszym razem. Gorszy był jednak kontakt drogą mailową. Na pierwszą moją wiadomość z lutego 2021 roku nie otrzymałem żadnej odpowiedzi, a na drugą z sierpnia 2021 roku na skrzynkę mailową dostarczono następującą informację: „Otrzymaliśmy Pana maila, również ten poprzedni z lutego br. Najmocniej przepraszam za brak odpowiedzi z naszej strony. Pana prośba została po raz kolejny przez nas przesłana do Ambasady RP i Konsulatu RP w Sofii. Poniższe zagadnienia, które Pana interesują, nie leżą w kompetencji Instytutu Polskiego”.

W skład Instytutu wchodzi również biblioteka. Można znaleźć w niej oprócz książek różnego rodzaju periodyki oraz płyty z muzyką klasyczną i popularną. Czytelnikami w większości są Bułgarzy, którzy płynnie mówią po polsku, ale do biblioteki zaglądają także poloniści z Sofii, Wielkiego Tyrnowa, Płowdiwu i Szumenu, studenci Akademii Teatralnej i Filmowej, Uniwersytetu Sofijskiego, Nowego Uniwersytetu Bułgarskiego, a także wykładowcy uczelni wyższych, tłumacze oraz osoby biorące udział w kursach języka polskiego organizowanych przez Instytut.

Instytut spełnia powierzone mu zadania poprzez promocję historii, literatury również tej współczesnej, dbając o organizację spotkań oraz o przekazywanie informacji na ten temat. Instytut brał udział w promocji książek następujących autorów: Janusza Korczaka, Tadeusza Różewicza, Zbigniewa Herberta, Czesława Miłosza, Wisławy Szymborskiej, Jerzego Pilcha, Andrzeja Stasiuka, Olgi Tokarczuk. Gościł następujące osobistości: Ryszarda Kapuścińskiego, Ryszarda Krynickiego, Annę Nalówską, Celinę Judę, Edwarda Możejko, Pawła Huelle, Grażynę Szwat-Gyłybową, Krzysztofa Zanussiego, Janusza Wiśniewskiego, Ewę Lipską, Tomasa Różyckiego, Justynę Bargielską, Zygmunta Baumana, Michała Pawła Markowskiego, Jacka Dehnela, Krzysztofa Vargę i Andrzeja Stasiuka¹⁴. Zajmuje się również rozpowszechnianiem informacji na temat polskiego kina, teatru, muzyki oraz organizacją kursów języka polskiego.

W nowo powstałej Szkole Wyższej, dzisiejszym Uniwersytecie Sofijskim, w 1888 roku otworzono dwa kierunki: filologię słowiańską i historię. „Już wtedy zaobserwowano zjawisko, które towarzyszy bułgarskiej polonistyce do dziś: funkcjonowanie nauczania języka i kultury polskiej

14. *O Instytucie*, <https://instytutpolski.pl/sofia/pl/o-instytucie/> [dostęp: 12.09.2021].

na poziomie akademickim w ramach szerzej rozumianej slawistyki. Nadal sofijscy poloniści mają oficjalną kwalifikację absolwentów filologii słowiańskiej, a polonistyka jest wpisywana do dyplomu jako specjalność. Fakt ten jest związany z wieloletnią tradycją akademicką i nie podkreśla wystarczająco polonistycznego profilowania wykształcenia [...]”¹⁵. Współczesny program nauczania studiów polonistycznych na Uniwersytecie Sofijskim posiada długoletnią tradycję naukową. Naucza się nie tylko języka i historii literatury polskiej, ale obowiązkowymi przedmiotami również są: historyczne oraz kulturowe realia Polski, fonologia, morfologia, fonetyka, słowotwórstwo, historia języka polskiego. Problematyka związana z polonistyką jest także istotnym fundamentem innych dyscyplin m.in.: slawistyki, filologii rosyjskiej i filologii bułgarskiej. Początki XXI wieku przyniosły zmiany szkolnictwa wyższego oraz ujednolicenie wymogów bułgarskiego systemu nauczania z przepisami unijnymi. Slawistyka na Uniwersytecie Sofijskim zachowała swoją pozycję. Filologia słowiańska, a w tym kierunek polonistyki, stały się jednym z nielicznych kierunków, po których ukończeniu można otrzymać tytuł magistra. Po studiach nowi magistry otrzymują podwójny dyplom: magistra filologii słowiańskiej i bułgarskiej, co umożliwia nauczanie języka i wykładanie literatury bułgarskiej na wszystkich szczeblach edukacji¹⁶. Czwarty rok slawistyki związany jest z wyborem specjalizacji językowej, na którym zajęcia są prowadzone w związku z konkretnym profilem. Zastosowanie podwójnego dyplomu zapewniło unikatowość oraz praktyczność sofijskiej polonistyce. Daje to jeszcze większe możliwości wyboru pracy¹⁷.

15. K. Rikew, *Sofijska polonistyka i współczesne bułgarskie polonofilstwo*, „Postscriptum Polonistyczne” 2013, nr 2 (12), s. 49.

16. Tamże, s. 50.

17. Zob. tamże, s. 51: „Ważną rolę w nauczaniu języka polskiego na Uniwersytecie Sofijskim od 1954 roku odgrywają lektorzy wysyłani przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Legendarny status wymagającej, lecz niezmiernie lubianej i mającej pozytywny wpływ na kształcenie studentów wykładowczyni uzyskała w latach 1955–1965 lektorka Teresa Dąbek-Wigrowa (Szwat–Byłybowa, web), o której z dużą dozą nostalgii wspomina Bożko Bożkow w swoich pamiętnikach. W następnych latach dużą popularnością wśród studentów i kolegów cieszyli się m.in. Jerzy Majchrowski, Wojciech Gałązka, Anna Szwed, Żaneta Pawłowicz i obecna lektorka Dorota Fater. To właśnie dzięki pomysłowi Anny Szwed, który zyskał wsparcie ówczesnego rektora uczelni, profesora Bojana Biołczewa (wychowanka Uniwersytetu Jagiellońskiego), Instytutu Polskiego w Sofii oraz różnych fundacji polonijnych, w 2000

Wpływ polonistyki na bułgarską humanistykę był możliwy dzięki znacznemu dorobkowi naukowemu sofijskich polonistów. Rolę przybliżania kultury polskiej bułgarskim czytelnikom pełnią monografie Bojana Biłczewa, Wieliczka Todorowa, Panajota Karagiozowa, Kaliny Bachnewej. Istotny wkład w rozwój sofijskiej polonistyki mieli reprezentanci Instytutu Literatury BAN, a inicjatorem współpracy międzynarodowej w postaci projektów naukowych i utrzymania kontaktów z polskimi ośrodkami akademickimi była Magda Karabełowa¹⁸. Współpraca Uniwersytetu z Instytutem Polskim w Sofii odegrała także bardzo ważną rolę w zapewnieniu wysokiego poziomu naukowego oraz promocji kulturalnej¹⁹.

Pierwsze lata nowego stulecia świadczą o tym, że Polska wciąż cieszy się autorytetem wśród społeczeństwa bułgarskiego. Powyższe wnioski stanowią, że polska kultura oraz społeczeństwo posiadają wielowymiarowe oblicza.

Nauczanie języka polskiego obecnie odbywa się na Uniwersytecie im. Św. Klimenta Oridskiego w Sofii oraz Uniwersytecie im. św. Cyryla i Metodego w Wielkim Tyrnowie. Z informacji uzyskanych od Polskiego Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego im. Wł. Warneńczyka wynika, że nauczanie języka polskiego odbywa się także w Płowdiw, a p. Dorota Fater jest kierownikiem Szkoły Polskiej w Sofii oraz lektorem na Sofijskim Uniwersytecie. Instytut Polski w Sofii również prowadzi kursy języka polskiego.

Na terytorium Bułgarii nie znajdują się polskie media, które mogłyby

roku założono nowoczesny Gabinet Polonistyczny im. Adama Mickiewicza, na wzór którego w następnych latach stworzono kolejne gabinety specjalistyczne dla bohemistów i serbokroaatystów. Gabinet polonistyczny, który wyposażony został w najnowszy sprzęt i który posiada imponującą bibliotekę, przestrzeń do pracy indywidualnej, a w ostatnich latach zyskał także dodatkową małą salę dydaktyczną – w ciągu ostatnich 13 lat jest również miejscem wykładów otwartych, promocji książkowych, wieczorów autorskich i wystąpień teatryku polonistów pod kierownictwem długoletniej wykładowczyny języka polskiego Antoanety Popowej”.

18. Tamże, s. 52.

19. Zob. tamże, s. 53: „Początek roku 2010 przyniósł polonistom, polonofilom i działaczom kultury bułgarskiej trudne wyzwanie. Wiadomość o likwidacji Instytutu Polskiego w Sofii spowodowała ostry sprzeciw, dzięki któremu ośrodek polskości mógł kontynuować swoje funkcjonowanie w Bułgarii. Liczba podpisów pod petycją w sprawie istnienia Instytutu mówi sama za siebie: 1904 głosów za i tylko 9 przeciw (Petycja 2009). W taki sposób potencjalnie tragiczny punkt w historii dialogu polsko-bułgarskiego zamienił się w niezaprzeczalny sukces obywatelskiej aktywności polonofilów z kraju bałkańskiego”.

w sposób bezpośredni przekazywać informacje oraz docierać z przekazem do odbiorców w związku z Inicjatywą Trójmorza. Na platformie Facebook działa kilka grup, które komunikują się ze sobą. Pierwszą z nich jest grupa o nazwie Polacy w Bułgarii²⁰. Znajdują się tam różnego rodzaju wiadomości m.in. związane z pracą, życiem, wakacjami oraz obostrzeniami COVID-19. Zjawiskiem pozytywnym jest potwierdzanie wstawianych wiadomości przez administrację albo moderatorów grupy. Zapobiega to nieładowi oraz nie tworzy sztucznego chaosu i informacje ważne nie znikają w gąszczu tych mniej ważnych. Liczba uczestników to około 1 300 osób. Drugą grupą jest Bułgaria dla Polaka²¹. Pojawia się tam różnego rodzaju informacje, od tych ważniejszych po mniej ważne i związane z codziennym życiem. Grupa również posiada akceptację treści przez administrację i moderatorów. Liczba członków grupy wynosi 795 osób. Trzecią grupą z największą liczbą członków, gdyż sięgającą około 3 tys. osób jest grupa o nazwie Bułgaria²², jak podaje opis, jest ona przeznaczona dla miłośników kultury, języka i muzyki bułgarskiej. Wszyscy członkowie mogą wstawiać posty. Czwartą jest grupa Polki i Polacy w Bułgarii²³, liczba członków wynosi około 2,4 tys. osób. Publikowane są tam najnowsze wiadomości, informacje o sprawach urzędowych, oferty pracy i przejazdu, lokalne wydarzenia i inne. Inną grupą liczącą około 1 900 osób jest grupa o nazwie POLACY W BUŁGARI!!!! Bez usuwania postów²⁴. Dodatkowym kanałem komunikacyjnym mogłaby być strona oraz fanpage Instytutu Polskiego w Sofii.

***Connectivity* i perspektywy współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza**

W niniejszym punkcie zostanie omówiona infrastruktura łącząca Bułgarię oraz Polskę w ruchu lądowym oraz powietrznym. Regularne połączenia lotnicze oferuje tylko firma LOT z Warszawy. W sezonie letnim do Burgas i Warny latają również Wizzair i Ryanair. Z przesiadkami można się

20. <https://www.facebook.com/groups/616142079116127> [dostęp: 12.09.2021].

21. <https://www.facebook.com/groups/326254505398170> [dostęp: 12.09.2021].

22. <https://www.facebook.com/groups/111176390263/about> [dostęp: 12.09.2021].

23. <https://www.facebook.com/groups/490219847729884> [dostęp: 12.09.2021].

24. <https://www.facebook.com/groups/445091749244431> [dostęp: 12.09.2021].

natomiast dostać do następujących miast takich jak: Sofia, Płowdiw, Burgas, Warna. Na dzień 12.09.2021 roku bezpośredni lot możliwy jest tylko z lotnisk warszawskich do Sofii. Sytuację tę mógłby poprawić Centralny Port Komunikacyjny. Drugą możliwością przedostania się do Bułgarii jest droga lądowa. Bogatą ofertę posiadają busy. Tutaj jednak sytuacja również nie jest tak kolorowa, jak mogłoby się wydawać, gdyż nie ma bezpośredniej autostrady czy też drogi szybkiego ruchu pomiędzy Polską a Bułgarią. Z tego względu podróż samochodem z Warszawy do Sofii trwałaby około 16 godzin. Do pokonania czekałaby nas trasa o długości 1617 kilometrów. Musielibyśmy również przejechać przez następujące państwa: Czechy, Słowację, Węgry, Serbię, aby ostatecznie dotrzeć do Bułgarii. W celu lepszego skomunikowania obu państw wymagana byłaby budowa drogi szybkiego ruchu lub autostrady pomiędzy Polską i Bułgarią, dlatego też tak niezwykle istotne jest zrealizowanie projektu *Via Carpatia*, który umożliwiłby szybszą oraz krótszą trasę do Bułgarii, ale również przyczynił się do jeszcze większej wymiany handlowej i współpracy pomiędzy tymi dwoma państwami. Na dzień dzisiejszy Bułgarzy posiadają dużą flotę transportu lądowego, dlatego m.in. wymiana handlowa jest tak łatwa.

Wartym uwagi jest również transport kolejowy. Obecna podróż koleją mija się zupełnie z celem, trwałaby około 44 godzin. Wybudowanie bezpośredniego połączenia kolejowego pomiędzy Polską i Bułgarią wprowadziłoby duże ułatwienia dla podróżujących, a sam projekt stanowiłby kolejowy odpowiednik *Via Carpatii*. Poprawienie możliwości transportowych przyczyniłoby się do zwiększenia swobodnego przepływu osób oraz przyspieszyłoby czas podróży. Ułatwiłoby to nie tylko przepływ osób pomiędzy Polską i Bułgarią, ale także między państwami, przez które kolej by przechodziła.

Wymianę gospodarczą pomiędzy Polską a Bułgarią należy oceniać lepiej niż pozytywnie. Początek roku 2021 kontynuował jej wcześniejszą zwykłą. Wzajemne obroty w pierwszych czterech miesiącach wzrosły w porównaniu do roku poprzedniego o 19,6% i przekroczyły 688,8 miliona EUR za sprawą wzrostu polskiego eksportu o 30,6% i importu o 3,0%. Widoczną charakterystyczną cechą polskiego eksportu jest jego znaczna nadwyżka nad importem oraz znaczna dominacja eksportu towarów przetworzonych. Efektem tego jest duża konkurencyjność polskich firm, których to produkty są cenione przez Bułgarów. Jak podaje Polska Agen-

cja Inwestycji i Handlu: „Największy udział po stronie importu nastąpił w grupach obejmujących tłuszcze, masła i woski oraz nieobrobione surowce niejadalne, a po stronie eksportu artykuły spożywcze”²⁵. Eksportujemy do Bułgarii artykuły spożywcze, przemysł chemiczny, urządzenia i maszyny. Bułgaria jest beneficjentem środków UE na rozbudowę infrastruktury²⁶.

Stosunki gospodarcze pomiędzy naszymi krajami rozwijają się wyjątkowo dobrze. Według Departamentu Handlu i Współpracy Międzynarodowej Ministerstwa Rozwoju i Technologii w roku 2020 od stycznia do grudnia wzajemny obrót towarowy był na poziomie 1804,3 mln EUR. Eksport z Polski do Bułgarii osiągnął poziom 1128,9 mln EUR, a polski import z Bułgarii wyniósł 675,4 mln EUR. Prognoza wskazywana przez Polską Agencję Inwestycji i Handlu jest następująca: „w całym 2021 r. polski eksport do Bułgarii będzie wyższy od ubiegłorocznego o 15%. Podkreślić należy, że tak dobre wzrosty odnotowywane po stronie polskiego eksportu to nie tylko wynik tegoroczny, ale efekt stabilnego i dynamicznego wzrostu dostaw polskich towarów na ten rynek obserwowany od 2018 r.”²⁷. Wymiana pomiędzy Polską i Bułgarią ma się niezwykle dobrze, dlatego też ważne jest wspieranie pod względem informacyjnym oraz wprowadzanie ułatwień w tworzeniu firm oraz prowadzeniu interesów w Bułgarii. Podczas zbierania informacji dotyczących tejże analizy zgłaszały się do mnie osoby, które poszukiwały informacji na temat rynku bułgarskiego. Przydatnym byłoby utworzenie lub polepszenie działalności już istniejących polskich podmiotów zajmujących się udzielaniem informacji na ten temat czy to w Bułgarii, czy w Polsce.

25. *Bułgaria*, https://www.paih.gov.pl/rynki_zagraniczne/europa/Bulgaria [dostęp: 12.09.2021].

26. *Bułgaria*, https://publikacje.paih.gov.pl/rynki_zagraniczne/BGR_-_Rynki_Zagraniczne/ [dostęp: 12.09.2021].

27. *Bułgaria*, https://www.paih.gov.pl/rynki_zagraniczne/europa/Bulgaria [dostęp: 12.09.2021].

Republika Chorwacji

Tezy i rekomendacje

- Warto wykorzystać gospodarcze zaangażowanie Polaków w Chorwacji w branży turystycznej, aby wkomponować ich aktywność w szersze projekty społeczno-kulturalne, edukacyjne czy turystyczne związane z całym regionem Europy Środkowej. Konieczne jest zebranie doświadczeń i propozycji osób z branży turystycznej dla stworzenia wspólnej oferty dla turystów z Europy Środkowej. Gdyby zostało to odpowiednio zaprojektowane – inicjatorzy takiego przedsięwzięcia mogliby liczyć na wkomponowanie działalności i oferty turystycznej Polaków w Chorwacji. Polscy usługodawcy z branży turystycznej mogliby zaproponować swoje usługi i produkty, ukazując szeroką gamę dziedzictwa kulturowego Chorwacji oraz wskazać szlaki polskich śladów w tym państwie.
- Aby skutecznie wykorzystać potencjał Polaków zamieszkałych w Chorwacji potrzebna byłaby precyzyjna i klarowna oferta podmiotu (podmiotów) kreującego wspólne działania oraz określająca cel takiej aktywizacji. Propozycja przedstawienia wspólnego śród-kowoeuropejskiego szlaku dziedzictwa związanego ze społecznym wymiarem Inicjatywy Trójmorza byłaby właściwym formatem do wykorzystania zauważalnego potencjału Polaków w Chorwacji. Wybrane środowiska polskie w tym państwie mogłyby wyrazić zainteresowanie taką propozycją ze względu na swoją specyfikę (branża turystyczna).

- Organizacje polonijne w Chorwacji poprzez swoją zindywidualizowaną misję promowania polskiej kultury nie mają charakteru podmiotów zajmujących się wszystkimi aspektami życia polonijnego. Niemniej w zakresie kulturalnym ich osiągnięcia przez ostatnie 30 lat są imponujące, co wielokrotnie doceniały chorwackie władze lokalne i regionalne. Wiele inicjatyw jest skierowanych do ogółu Chorwatów w postaci festiwali, konferencji, wystaw czy tłumaczeń polskojęzycznych książek. Warto ten potencjał mieć na uwadze w zakresie kreowania strategii polskiej dyplomacji kulturalnej bądź nawet dyplomacji publicznej. Państwo polskie powinno w tym zakresie zebrać doświadczenia Polaków i w oparciu o dobre praktyki tworzyć własne rozwiązania, a w tym programy informujące w jaki sposób mówić za granicą o polskiej kulturze. Doświadczenie środowisk polskich w Chorwacji mogłyby służyć jako wymierna pomoc dla opracowywania strategii promocji polskiej kultury za granicą przez chociażby takie instytucje, jak: Instytut im. Adama Mickiewicza bądź Narodowy Instytut Dziedzictwa Polskiego za Granicą „Polonika”. Określone dobre praktyki i inne rozwiązania mogłyby wykorzystać Departament Dyplomacji Publicznej i Kulturalnej MSZ w zakresie tworzenia programów wspierania dyplomacji kulturalnej.
- Pomimo że w Chorwacji nie istnieje Instytut Polski, to organizacje polonijne w sposób niezwykle szeroki wypełniają ten deficyt poprzez swoją działalność. Jest ona wielokrotnie oparta o różne struktury lokalne, co wynika z zakorzenienia w chorwackich środowiskach, znajomości określonych zwyczajów czy posiadania odpowiednich relacji i kontaktów. Jest to ogromna wartość, gdyż dynamika realizowanych działań pozwala utrzymywać na powierzchni społecznego zainteresowania tematykę polskiej kultury. Doświadczenia w tym zakresie powinny być również wykorzystywane jako matryca do kolejnych działań w innych państwach. W oparciu o dobre praktyki powinno się tworzyć programy wsparcia przy jednoczesnym promowaniu dotychczasowego dorobku Polaków w Chorwacji.
- Polska powinna wykorzystać potencjał tradycji kilkudziesięcioletniego istnienia filologii polskiej na zagrzebskim uniwersytecie i formację intelektualną setek studentów w oparciu o polską literaturę. Dzięki

funkcjonowaniu tego kierunku wykreowano wokół filologii polskiej w Chorwacji całą grupę osób, które naturalnie stały się zagranicznymi ambasadorami – jeśli nie Polski – to przynajmniej polskiej kultury i literatury. Jest to środowisko osób, głównie Chorwatów, o których przez lata dbała polonijna organizacja PTK „Mikołaj Kopernik”.

- Organizacje polonijne w Chorwacji potrzebują wsparcia Rzeczypospolitej Polskiej w różnych obszarach. Główne problemy związane są z zapewnieniem stabilności finansowej, chociażby na trwałe utrzymanie nauczycieli w polskich szkołach oraz przy realizacji cyklicznych projektów/przedsięwzięć. Wielokrotnie organizacje polonijne są zainteresowane także wsparciem niefinansowym takim jak patronaty, poparcie instytucjonalne określonych działań, pomoc w zakresie promocyjnym, stała perspektywa ukazywania w polskich mediach skali zaangażowania Polaków w Chorwacji czy know-how, jak profesjonalizować swoją działalność w oparciu o łączność z macierzą.

Tło historyczne

Ślady osadnictwa Polaków na terytorium dzisiejszej Chorwacji dostrzegalne są na przestrzeni wieków. Pod koniec XIX stulecia zamieszkiwało te ziemie 485 Polaków, głównie w Zagrzebiu. Indywidualny ruch migracyjny w bardziej zorganizowaną formę przerodził się na przełomie XIX i XX wieku, kiedy to Polacy z Galicji, różnych profesji administracyjnych w ramach Monarchii Austro-Węgierskiej, osiedlali się w Bośni i Hercegowinie. W ramach tej fali część osób przesiedlała się do Chorwacji, na którą nałożył się proces osadnictwa polskich chłopów wybierających mniej zamieszkane ziemie w regionie chorwackiej Slavonii. Oficjalne statystyki z roku 1910 wskazują na liczbę ponad 2000 Polaków zamieszkujących ziemię chorwacką. Liczba polskich osadników z biegiem lat wzrastała. Kres I wojny światowej i powstanie Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców ustabilizował ruch migracyjny, a w ramach „pierwszej Jugosławii” mogliśmy wskazać na ponad 10 000 Polaków zamieszkujących Chorwację. Nawiązanie relacji dyplomatycznych pomiędzy Warszawą a Belgradem wpłynęło na powstanie sieci konsularnej na terytorium Chorwacji. Wobec tego od roku 1919 istniał w Zagrzebiu Konsulat Generalny RP, któremu podległe

były Konsulaty Honorowe RP. W okresie międzywojennym powstały trzy takie placówki – w Dubrowniku, Splicie oraz Suszaku.

Rola polskich placówek konsularnych miała istotne znaczenie w zakresie organizowania oraz animowania życia społeczno-kulturalnego Polaków zamieszkujących chorwacką ziemię. W 1929 roku Zagrzeb, z 300 osobową mniejszością polską, był miejscem powstania pierwszej organizacji naszych rodaków pod nazwą Ognisko Polskie, która z czasem przekształciła się w Związek Polski rozszerzający swój zakres terytorialnej działalności również na wybrane obszary Bośni. Dzięki temu organizacja mogła szczycić się członkostwem niemalże 1000 osób, co miało niebagatelne znaczenie po wrześniu 1939 roku. Wówczas dobrze zorganizowana struktura Związku Polskiego pomogła skuteczniej wspierać logistykę fali uchodźców polskich kierujących się do Królestwa Jugosławii, przez którą chcieli dotrzeć do Europy Zachodniej bądź na Bliski Wschód. Po zakończeniu II wojny światowej obserwować można było proces z jednej strony reemigracji Polaków ze wszystkich państw jugosłowiańskich, z drugiej – asymilacji powodującej szybkie i trwałe wkomponowanie się wybranych grup polskich w mozaikę społeczną w tym regionie, w tym także w Chorwacji. Zagrzebski Związek Polski zawiesił wówczas swoją działalność, a kolejne przejawy zorganizowanego życia polskiego w tym kraju dostrzec można było w następnych dekadach.

Socjalistyczna Republika Chorwacji jako część składowa federacyjnego organizmu państwowego ponownie otworzyła się na większy ruch migracyjny z Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej od lat 60. XX wieku. Proces osiedlania się Polaków na tych terenach wiązał się z coraz to wyraźniej rozwijanymi więzami gospodarczymi, turystyką oraz wymianą akademicką, a przez to z mieszanymi małżeństwami. Nie bez znaczenia była tutaj wyraźnie wyższa stopa życiowa społeczeństwa jugosłowiańskiego, co powodowało podejmowanie decyzji o stałym zamieszkaniu w tym państwie i w jego części składowej – Chorwacji. Proces ten był szczególnie widoczny w latach 80. XX wieku, kiedy to ponownie podniesiono postulat konieczności zorganizowania życia zbiorowości polskiej w tym kraju. Przy pomocy ówczesnego Konsulatu Generalnego RP (przemianowanego 31 grudnia 1989 roku po ustawie Sejmu PRL zmieniającej nazwę państwa) udało się utworzyć w lutym 1990 roku pierwszą polonijną organizację – Polskie Towarzystwo Kulturalne „Mikołaj Kopernik” w Zagrzebiu. Władze miejscowe zarejestrowały organizację mniejszości

polskiej, która zrzeszała w pierwszym okresie 60 członków. Cele statutowe nowego podmiotu bazowały na promocji kultury polskiej w Chorwacji w szerokim znaczeniu, a w tym nauki języka polskiego. Powstanie organizacji i budowanie jej struktury i charakteru działalności nałożyło się na trudny okres bratobójczych wojen na Półwyspie Bałkańskim. Rozwój organizacji nie został zahamowany. Starła się ona zaspokajać potrzeby Polaków w całej Chorwacji, ale nie zapominała o osobach zagrożonych wojną. Kierowano pomoc do chorwackich instytucji charytatywnych. Z polskimi żołnierzami obecnymi na misji z ramienia ONZ starano się spędzać czas przy okazji tradycyjnych Świąt Bożego Narodzenia czy Wielkiej Nocy. Po zakończeniu wojny Towarzystwo realizowało swoje zadania statutowe i poszerzało krąg odbiorców swoich działań. Permanentny rozwój zagrzebskiej instytucji polonijnej sprawił, że doszło do dołączenia do Europejskiej Unii Wspólnot Polonijnych¹.

Status prawny i charakterystyka mniejszości polskiej

Współczesne dane dotyczące liczby obywateli RP zamieszkających w Chorwacji pochodzą z ostatniego spisu ludności z 2011 roku. Wówczas polskie pochodzenie zgłosiły 672 osoby, co w stosunku do spisu z 2001 roku (567) jest wyraźnym wzrostem. Jak wskazują jednak przedstawiciele mniejszości polskiej w Chorwacji – metodologia przeprowadzenia badań nie odzwierciedla faktycznego stanu obecności Polaków, których liczbę szacuje się na około 2500 osób². Zagrzeb zdecydowanie dominuje w zakresie osadnictwa Polaków w Chorwacji. W stolicy – według spisu – zamieszkiwało prawie ¼ wszystkich obywateli RP w tym kraju³.

1. M. Najbar-Agičić, *30-lecie Polskiego Towarzystwa Kulturalnego „Mikołaj Kopernik” w Zagrzebiu*, „Biuletyn PTK Mikołaj Kopernik w Zagrzebiu” 2020, wyd. sp., s. 2. i n.; W. Lončarić, *Informacja o Polonii Chorwackiej*, „Kopernik” 2007, nr 1–2; W. Wójcik, *Polonia – Polacy w Chorwacji*, „Niedziela”, 17.10.2010.

2. *Wystarczy być sympatykiem Polski i Polaków*, „Brodnica Extra”, 14.08.2014, s. 5.

3. Central Bureau of Statistics, *Population by ethnicity, by towns/municipalities, 2011 census* – https://www.dzs.hr/Eng/censuses/census2011/results/html/E01_01_04/e01_01_04_RH.html [dostęp: 9.09.2021].

Polacy jako mniejszość narodowa są wymieniani wraz z innymi 21 grupami mniejszości w preambule Konstytucji Republiki Chorwacji⁴. Gwarantuje ona jej status prawny i możliwości rozwoju, a także polityczną reprezentację. Tutaj wiodącą rolę odgrywa Ustawa o prawach mniejszości narodowych z 2002 roku, która pozwala mniejszości polskiej mieć swojego reprezentanta w jednoizbowym parlamencie (*Hrvatski sabor*) wraz z 11 innymi grupami mniejszościowymi⁵.

Specjalny status Polaków zamieszkałych w Chorwacji związany jest także z posiadaniem przez nich własnego Przedstawiciela Polskiej Mniejszości Narodowej przy Radzie Miasta Zagrzebia. Stolica Chorwacji prowadzi także specjalne forum grupujące prawnie zarejestrowane grupy mniejszości narodowych w postaci Koordynacji Rad i Przedstawicieli Mniejszości Narodowych Miasta Zagrzebia, gdzie aktywną rolę odrywa Polskie Towarzystwo Kulturalne „Mikołaj Kopernik” oraz polski Przedstawiciel. Stanowisko Przedstawiciela jest kadencyjne i wybieralne przez członków społeczności polskiej. Istniejąca instytucja od 2004 roku jest finansowana przez Miasto Zagrzeb, choć jej zakres kompetencji nie jest do końca jednoznacznie sprecyzowany, o czym wspominają członkowie wspólnot polonijnych⁶. Warto dodać, że w latach 2013–2021 funkcję Przedstawiciela pełniła Walentyna Lončarić – nestor Polonii chorwackiej⁷, a od maja 2021 roku – Ewa Majstorović⁸.

Mniejszość polska w Chorwacji zrzesza się w organizacjach polonijnych, które z biegiem czasu powstawały także poza Zagrzebiem. W Rijecie założono Polskie Towarzystwo Kulturalne „Fryderyk Chopin”⁹. W Zadarze powstało Polskie Towarzystwo Kulturalne „Morskie Oko”¹⁰. „Polonez” to nazwa Polskiego Towarzystwa Kulturalnego w Splicie¹¹, a w Osijeku powstała „Wisła”¹². W Zagrzebiu istnieją ponadto: Polskie Towarzystwo

4. Konstytucja Republiki Chorwacji została przyjęta 22 grudnia 1990 roku; mniejszość polska została wymieniona w preambule po zmianach z 2010 roku.

5. B. Drogorób, *Kopernik z Zagrzebia*, „Brodnica Extra”, 20.02.2014 r. [dostęp: 9.09.2021].

6. <https://www.kurierplus.com/2018/02/5239/polacy-w-chorwacji/> [dostęp: 14.09.2021].

7. <http://euwp.eu/wiadomosci.php?id=375/> [dostęp: 14.09.2021].

8. Zob. <http://poljaci.blogspot.com/> [dostęp: 14.09.2021].

9. <https://www.gov.pl/web/polonia/organizacje-polonijne2> [dostęp: 15.09.2021].

10. <http://facebook.com/morskieoko.zadar/> [dostęp: 15.09.2021].

11. <http://udruga-polonez.hr/> [dostęp: 15.09.2021].

12. <https://www.facebook.com/PKU.Wisla/> [dostęp: 15.09.2021].

Oświatowe¹³ oraz Chorwacko-Polskie Stowarzyszenie Rozwojowe, jako najnowsza inicjatywa powołana pod koniec 2019 roku, która jednak wychodzi poza ramy tradycyjnie rozumianej organizacji polonijnej¹⁴.

Organizacje polskie i placówki RP

Organizacje polonijne w Chorwacji, pozycjonowane w charakterze Towarzystw Kulturalnych, mają już w swojej nazwie jasno sprecyzowany cel działań, którym jest upowszechnianie dorobku kultury polskiej. W tym zakresie warto wspomnieć, że dorobek działalności kulturalnej polskich organizacji w Chorwacji jest niezwykle szeroki. Wiele informacji na ten temat można znaleźć w jedynym aktualnie czasopiśmie Polonii chorwackiej – „Kopernik”, które zostało przekształcone z Biuletynu Informacyjnego Polskiego Towarzystwa Kulturalnego „Mikołaj Kopernik” powstałego jeszcze w latach 90. XX wieku. Materiały zamieszczane w tym czasopiśmie ukazują skalę realizowania wielu działań oraz kierunki promowania polskiej kultury w chorwackich środowiskach. Warto dodać, że od 2013 roku periodyk posiada numer ISSN i jest zarejestrowany w Bibliotece Narodowej w Warszawie. Można także zapoznać się z jego aktualnymi oraz archiwalnymi numerami na stronie internetowej Towarzystwa¹⁵.

Największa polonijna organizacja w Chorwacji może pochwalić się aktualizowaną witryną, tak samo jak PTK „Polonez” w Splicie. Pozostałe organizacje, posiadając profile w mediach społecznościowych – jak

13. <https://www.kurierplus.com/2018/02/5239/polacy-w-chorwacji/> [dostęp: 15. 09.2021].

14. „Chorwacko-Polskie Stowarzyszenie Rozwojowe z siedzibą Zagrzebiu zostało założone w celu rozwijania więzi kulturalnych, naukowych, edukacyjnych i gospodarczych pomiędzy Chorwacją a Polską, promowania polskiej kultury i zwyczajów oraz pielęgnowania pamięci osób, które przyczyniły się do wzmocnienia więzi polsko-chorwackich w dziedzinie kultury, nauki i gospodarki”, <https://hpru.hr/pl/stowarzyszenie/>; Powołany podmiot jest przedsięwzięciem sektora prywatnego, który ma bazować na współpracy biznesowej Polaków i Chorwatów poprzez zachęcanie do rozwijania polskich inwestycji w Chorwacji oraz pomoc chorwackim przedsiębiorcom w działalności na polskim rynku.

15. <https://www.kurierplus.com/2018/02/5239/polacy-w-chorwacji/> [dostęp: 16. 09.2021].

PTK „Morskie Oko” czy „Wisła” bądź jak „Fryderyk Chopin” – nie eksponują w tak wyraźny sposób swojej działalności, co z pewnością nie jest pozytywną praktyką, gdyż informacje o nich z innych źródeł pozwalają wysoko ocenić ich dotychczasową aktywność na polu kulturalnym. Organizacje polonijne w Chorwacji dobrze pozycjonują polską kulturę na tle społecznego zainteresowania, co mogłoby zostać uwzględnione w pracach nad strategią polskiej dyplomacji kulturalnej¹⁶. Z przeprowadzonych badań ankietowych wynika, że zdecydowana większość przedstawicieli środowisk polskich chciałaby szerzej wyeksponować ten dorobek. Z tej racji dostrzegamy w ostatnich dekadach szereg wartościowych inicjatyw realizowanych w każdym mieście, w którym istnieje organizacja polonijna. Przede wszystkim zauważalna jest aktywność organizacji na polu popularyzatorskim poprzez uczestnictwo bądź inicjowanie wielu wydarzeń kulturalnych, folklorystycznych czy narodowych. W Splicie, Osijeku, Rijeci czy Zagrzebiu przez lata organizowane były liczne wystawy (w tym fotograficzne)¹⁷, festiwale polskich filmów¹⁸, wydarzenia folklorystycz-

16. Władze RP wielokrotnie doceniały działalność poszczególnych przedstawicieli Polonii w Chorwacji. Warto przedstawić wybrane przykłady, o których informacje znajdują się w przestrzeni publicznej. W 2015 roku nastąpiło wręczenie honorowych orderów wyróżnienia za zasługi na rzecz promocji polskiej kultury poza granicami kraju. Zostały one przyznane członkom PTK „Polonez”: Barbarze Đirlić, Ewie Kaštelan i Monice Waligórskiej. Wielokrotnie odznaczana była także Walentyna Lončarić: honorową odznaką Zasłużony dla Kultury Polskiej (2011), Srebrnym (1999) i Złotym Krzyżem Zasługi RP (2006) oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Zasługi RP (2011). Działalność kulturalna polonijnych organizacji nie jest jednak jedynie doceniana przez władze RP ale także przez chorwackich partnerów. W 2021 roku PTK „Morskie Oko” otrzymało od *Hrvatsko književno društvo* nagrodę Donat za „wkład kulturalny i współpracę”, <https://www.tvp.pl/polonia/informacje/polacy-na-swiecie/kalendarz/sladamipolakow-na-olcie--uroczystosci-do-ktorych-przygotowania-trwaly-rok/20483047>; <http://euwp.eu/wiadomosci.php?id=375/> [dostęp: 9.09.2021].

17. *Wystawa Ptaki „Kopernik”* 2014, nr 1, s. 18; *Polonia w Opatii i Lovranie „Kopernik”* 2014, nr 2, s. 13; *Otwarcie wystawy Sukcesy Drugiej Rzeczypospolitej „Kopernik”* 2018, nr 4, s. 6; *Wystawa Polski plakat teatralny*, tamże, s. 7; *Wystawa Arka Nizińskiego Słońce – Chorwacja okiem Polaka „Kopernik”*, 2014, nr 1, s. 2; <https://www.facebook.com/PKU.Wisla/photos/621352771214897>; <http://udruga-polonez.hr/obchody-100-rocznicy-odzyskanie-niepodleglosci/#more-8487>; <http://udruga-polonez.hr/film-i-wystawa-o-irenie-sendlerowej/#more-8436>; <http://udruga-polonez.hr/wystawa-karol-wojtyla-jan-pawel-ii/> [dostęp: 9.09.2021].

18. *Polskie Wieczory Filmowe „Kopernik”* 2016, nr 4, s. 3; *Wisła „Kopernik”* 2018, nr 4, s. 5; <http://udruga-polonez.hr/2019/05/> [dostęp: 9.09.2021].

ne promujące polskie zwyczaje¹⁹ czy koncerty²⁰. Duże znaczenie miały i mają wystąpienia na różnych festiwalach Chóru „Wisła” – założonego przez PTK „Mikołaj Kopernik” – który także ma w swoim dorobku wydania płyt z własną twórczością²¹. Ważne miejsce w realizowaniu aktywności kulturalnych mają konferencje czy odczyty, takie jak organizacja spotkań otwartych z Polakami i Chorwatami wskazującymi na łączność polsko-chorwacką w dziejach²², cykle wykładów o polskim dziedzictwie na liście UNESCO²³, Kobiecej Rzeczypospolitej Literackiej²⁴ czy o wybitnych zagrzebianach polskiego pochodzenia²⁵. Inicjowano działania w ramach Roku Chopinowskiego, pomagano w reaktywacji chorwackiego Towarzystwa Fryderyka Chopina²⁶ czy organizowano Dni Kopernika²⁷. Polacy zrzeszeni w organizacjach polonijnych aktywnie brali udział w wielu uroczystościach i wydarzeniach ogólnochorwackich bądź lokalnych, takich jak Dzień Mniejszości Narodowych Zagrzebia²⁸ czy Międzynarodowy Dzień Różnorodności Kulturowej w Zadarze²⁹. W zewnętrznym odbiorze organizacje polonijne wielokrotnie eksponują wątki związane z historią relacji polsko-chorwackich. Wyróżnić można w tym zakresie cały obszar aktywności dotyczących promowania polskiej obecności w Chorwacji na przestrzeni dziejów. Efektem tych prac są chociażby przewodniki „Śladami Polaków po Zagrzebiu”³⁰ czy tworzenie „polskiej” mapy cmentarza

19. Jak chociażby „Palemki w Dubravie. Tradycja, która nas łączy” to nazwa projektu Centrum Kultury „Dubrawa”, w ramach którego mniejszości narodowe prezentują swoje zwyczaje wielkanocne.

20. *Koncert kolęd*, „Kopernik” 2014, nr 1, s. 12; <http://udruga-polonez.hr/koncert-fortepianowy-w-palacu-vitturi/#more-592>; <http://udruga-polonez.hr/slady-polakow-w-w-chorwacji-wyspa-solta/#more-9167> [dostęp: 9.09.2021].

21. *Promocja płyty CD z polskimi kolędami*, „Kopernik” 2015, nr 1, s. 7.

22. *Spotkanie z potomkiem Polaków*, tamże, s. 13.

23. *Wykład „Kalwaria Zebrzydowska Sanktuarium Maryjne”*, „Kopernik” 2017, nr 2, s. 16.

24. *Wykład: Zofia Nałkowska między Warszawą a Zagrzebiem*, „Kopernik” 2018, nr 4, s. 5.

25. *Wybitni zagrzebianie polskiego pochodzenia*, „Kopernik” 2013, nr 1, s. 18.

26. <https://kuriegralicyjski.com/na-turkusowych-bakanach/> [dostęp: 19.09.2021].

27. *Dni Kopernika*, „Kopernik” 2017, nr 1, s. 2.

28. *Zob. Dzień mniejszości narodowych Miasta Zagrzebia*, „Kopernik” 2014, nr 3, s. 9.

29. *Wokalna grupa „Wisła” wystąpiła w Zadarze*, „Kopernik” 2017, nr 2, s. 21.

30. *Przewodnik – Śladami Polaków po Zagrzebiu*, „Kopernik” 2014, nr 2, s. 13.

w Zagrzebiu³¹. Działaniami w tym zakresie kieruje Polskie Towarzystwo Kulturalne „Mikołaj Kopernik”, choć inne podmioty polonijne również aktywizują się na tym polu. Polskie Towarzystwo Kulturalne „Polonez” ma w swoim dorobku działalność na rzecz stworzenia okolicznościowej płyty poświęconej Krzysztofowi Kamilowi Baczyńskiemu, której premierre towarzyszyła konferencja naukowa pt. Śladami Polaków na Šolcie³². Także w 2021 roku w Teatrze Młodych w Splicie odbył się koncert poświęcony poecie³³, co ukazuje ciągłość działań Polonii skupionych wokół tej postaci. Polskie Towarzystwo Kulturalne „Fryderyk Chopin” w Rijecie organizowało uroczystości dla upamiętnienia pobytu, działania i śmierci jednego z największych polskich kolekcjonerów malarstwa, hrabiego Ignacego Korwina-Milewskiego. W tym celu na cmentarzu w Rovinju została wmurowana specjalna płyta nagrobna³⁴. Nad całością aktywności organizacji polonijnych w Chorwacji czuwa z racji na swoje kompetencje, Ambasada RP w Zagrzebiu³⁵, kierowana przez Ambasadora Andrzeja Jesionowskiego³⁶. Warto dodać, że na terytorium Republiki Chorwacji znajduje się jeszcze jedna placówka RP, a mianowicie Konsulat Honorowy w Splicie pod kierownictwem Josipa Roglića³⁷.

Nauka i edukacja

Od 2005 roku istnieje w stolicy Chorwacji polska szkoła³⁸, a dokładnie Szkolny Punkt Konsultacyjny przy Ambasadzie RP w Zagrzebiu³⁹. Inicja-

31. *Violetta Szmyt-Radošević*, „Kopernik” 2019, nr 4, s. 33.

32. *Śladami Polaków na Šolcie*, „Kopernik” 2015, nr 2–3, s. 11.

33. <http://udruga-polonez.hr/krzysztof-kamil-baczynski-100-rocznica-urodzin-poety-koncert/> [dostęp: 17.09.2021].

34. *Hrabia Ignacy Korwin-Milewski na wyspie Świętej Katarzyny*, „Kopernik” 2016, nr 2–3, s. 16.

35. Ambasada RP w Zagrzebiu, ul. Miramarska 23, 10000 Zagreb, tel. +385 1 48 99 444, e-mail: hrzagamb@msz.gov.pl, veleposlanstvo.poljske@msz.gov.pl

36. <https://www.gov.pl/web/chorwacja/ambasada> [dostęp: 17.09.2021].

37. Konsulat Honorowy RP w Splicie, ul. Istarska 5, 21000 Split, tel.: +385 21 778 776, e-mail: pol-kon@st.ht.hr

38. Szkoła Polska w Zagrzebiu rozpoczęła swą działalność z dniem 1 września 2005 roku.

39. Szkoła mieści się w Centrum „Slava Raškaj” (Centar Za Odgoj I Obrazovanje „Slava Raškaj”, Zagreb, Vladimira Nazora 47).

tywa powołania placówki, w którą zaangażowane były przede wszystkim Ewa Bem-Wiśniewska oraz Walentyna Lončarić, okazała się trwałą i efektywną przestrzenią polskiego szkolnictwa za granicą. Jednostka podlega polskiemu ministerstwu odpowiadającemu za edukację (aktualnie Ministerstwo Edukacji i Nauki), przez co program zajęć jest zgodny z obowiązującą w naszym kraju podstawą programową. Lekcje prowadzone są dla obywateli RP – uczniów szkół chorwackich (podstawowych i średnich) – o charakterze uzupełniającym. Mają one jednak swoją wagę, gdyż od roku szkolnego 2013/2014 zagrzebska placówka została włączona do chorwackiego systemu edukacji mniejszości narodowych według Modelu C⁴⁰. Dzięki temu uczniowie szkoły mają wpisywane oceny z języka polskiego na koniec roku szkolnego w swoich macierzystych (chorwackich) placówkach. Język polski widnieje wówczas w rubryce przedmiotów do wyboru. Warto dodać, że w Szkolnym Punkcie Konsultacyjnym odbywają się nie tylko zajęcia z języka polskiego. Oprócz tego uczniowie mają lekcje z geografii, historii i wiedzy o społeczeństwie. Całość zajęć odbywa się w soboty, a dla uczniów mieszkających poza Zagrzebiem – istnieje możliwość nauki zdalnej⁴¹.

Udział w zajęciach jest dla polskich obywateli bezpłatny. Funkcjonuje jedynie Fundusz Rady Rodziców, który jest dobrowolny. Jego istnienie ma ważną funkcję społeczno-kulturalną, gdyż z zebranej sumy finansowane są szkolne wydarzenia kulturalne oraz wyposażenie biblioteki, z której każdy uczeń może bezpłatnie wypożyczyć komplet podręczników oraz potrzebne lektury. W Chorwacji istniały bądź istnieją ponadto: Szkoła Języka i Kultury Polskiej w Osijeku, Rijeci i Splicie⁴², niemniej – oprócz ostatnio wymienionego miejsca – nie ma w przestrzeni publicznej żadnych informacji o funkcjonowaniu tego typu placówek, a jedynie zdawkowy komunikat z oficjalnej bazy GUS z 2019 roku⁴³. Polska Szkoła w Splicie dzięki dokumentacyjnej działalności w tym zakresie Towarzy-

40. Model C odnosi się do edukacji w języku i piśmie polskiej mniejszości narodowej. Jest realizowany we współpracy ze Szkołą Podstawową im. Ivana Gundulicia w Zagrzebiu i jest realizowany w dwóch grupach wiekowych: klasy I–IV i V–VIII.

41. *Polska szkoła*, „Kopernik” 2014, nr 3, s. 14.

42. <http://udruga-polonez.hr/polska-szkola/i-kwartal-juz-za-nami/> [dostęp: 19.09.2021].

43. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/polonia-i-polacy-w-swiecie/> [dostęp: 19.09.2021].

stwa „Polonez” jest dobrze oznaczonym miejscem w Internecie, gdzie regularnie zamieszczane są wiadomości o funkcjonowaniu tego typu placówki⁴⁴.

Filologia polska oraz nauka języka polskiego na poziomie akademickim mają w Chorwacji długą tradycję. Już w 1919 roku na Uniwersytecie w Zagrzebiu powstał lektorat z języka polskiego. Na kanwie tych doświadczeń rozszerzono specyfikę nauczania naszego ojczystego języka i w 1966 roku przekształcono ów lektorat w autonomiczny kierunek studiów na Wydziale Nauk Humanistycznych⁴⁵. Polonistyka w pierwszych dwóch dekadach swojego istnienia trwała jako kierunek trzyletni (w chorwackim systemie jako przedmiot B), a od roku 1986 – czteroletni (przedmiot A). Zarówno w przeszłości jak i dzisiaj, jest to kierunek, który nie wymaga wcześniejszej znajomości języka, co wpływa na jego atrakcyjność. Współczesna struktura uczelniana, w której uwzględniona jest polonistyka, została ustanowiona w 2004 roku, kiedy to powołano Instytut Języków i Literatur Zachodniosłowiańskich w ramach wydziałowego Instytutu Języków i Literatur Słowiańskich. W Instytucie powstały trzy katedry, wśród których znajduje się Katedra Języka Polskiego i Literatury Polskiej⁴⁶. Oprócz wiodącej roli w zakresie akademickiej nauki języka polskiego warto wspomnieć także o dwóch innych ośrodkach, mianowicie o Osijeku i Rijecie. Na Uniwersytecie Josipa Juraja Strossmayera w Osijeku od 2012 roku funkcjonuje lektorat z języka polskiego dla studentów kierunków z Wydziału Humanistycznego⁴⁷. Zajęcia te cieszą się zainteresowaniem akademików, gdyż rocznie grupują one ponad 50 osób, a prowadzącą do 2021 roku była Joanna Michta. W Rijecie, na tamtejszym uniwersytecie⁴⁸, lektorat z języka polskiego istnieje od 2000 roku i aktualnie jest prowadzony przez Agnieszkę Rudkowską⁴⁹. Zarówno w Rijecie jak i w Osijeku, można

44. <http://udruga-polonez.hr/polska-szkola/> [dostęp: 19. 09.2021].

45. Filozofski fakultet.

46. M. Stanojević, *Studia polonistyczne w Zagrzebiu*, „Kopernik” 2007, nr 3.

47. Lektorat z j. polskiego najczęściej wybierają studenci takich kierunków jak: historia, psychologia, filologia angielska, filologia niemiecka, filologia chorwacka.

48. *Sveučilište u Rijeci*.

49. <https://www.novilist.hr/rijeka-regija/rijeka/poljakinja-agnieszka-rudkowska-o-zivotu-u-rijeci-stvarno-uzivati-u-zivotu-naucila-sam-tek-ovdje/>; <https://portal.uniri.hr/Portfelj/2281> [dostęp: 19. 09.2021].

było zapisać się indywidualnie na – poza systemem uniwersyteckim – prywatne zajęcia z języka polskiego prowadzone przez uczelnianych lektorów⁵⁰.

Centralną pozycję w zakresie akademickiego zajmowania się Polską posiada wspomniana Katedra Języka Polskiego i Literatury Polskiej, która w zakresie historii literatury i językoznawstwa prowadzi od dekad badania naukowe. Warto podkreślić, że wokół środowisk polonijnych, szczególnie w Zagrzebiu, zgromadziło się wielu naukowców Chorwatów bądź samych przedstawicieli polskiej kolonii. Tym samym istnieje w Chorwacji określona liczba akademików, którzy na swoich uczelniach bądź w instytucjach badawczych zajmują się polską historią, kulturą czy językoznawstwem. Nie funkcjonuje wyodrębniona jednostka w strukturach uniwersyteckich poświęcona dziejom naszej ojczyzny, niemniej dostrzec można wielu badaczy podejmujących te zagadnienia. Wśród naukowców Chorwatów warto wymienić akademików ze wspomnianej katedry.

Đurđica Čilić-Škeljo, profesor literatury polskiej, wśród swoich licznych publikacji posiada w dorobku opracowania dzieł Zbigniewa Herberta (wraz z Jolantą Sychowską-Kavedžiją), zbiór dokumentów pod nazwą: *Stulecie Czesława Miłosza*, publikację książki *Trzy twarze autorów: Miłosz, Różewicz i Herbert* czy przekład poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego. Komparatystyką języków chorwackiego i polskiego zajmują się w katedrze prof. Neda Pintarić oraz prof. Ivana Vidović Bolt. Ponadto język polski badają i wykładają młodszy pracownicy naukowcy będący jego lektorami. Warto tutaj wymienić dr. Filipa Kozina, Ivana Maslača czy Mirosłava Hrdlička.

Wśród historyków-Chorwatów warto wyróżnić szczególnie bliskiego polonijnemu środowisku prof. Damira Agićicia z Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu w Zagrzebiu, zajmującego się historią XIX i XX wieku ze szczególnym uwzględnieniem Europy Środkowo-Wschodniej. Publikował on artykuły historyczne na łamach polonijnego czasopisma „Kopernik”, a także organizował polsko-chorwackie konferencje naukowe i prowadził KlioFest History Festival. Zakładał także pismo „History in Teaching” oraz redagował „Historijski zbornik”. Jest członkiem między-

50. Zob. <https://www.novilist.hr/rijeka-regija/rijeka/poljakinja-agnieszka-rudkowska-o-zivotu-u-rijeci-stvarno-uzivati-u-zivotu-naucila-sam-tek-ovdje/> [dostęp: 20.09.2021].

narodowej redakcji czasopisma „Historical Search”, a także polskiego „Przeglądu Historycznego”. Następną ważną postacią dla kolonii polskiej w Chorwacji jest dr Vinicije B. Lupis – historyk sztuki, konserwator zabytków, pracownik naukowy w Instytucie Nauk Społecznych im. Ivo Pilara, gdzie od 2008 roku jest dyrektorem Regionalnego Centrum Dubrownika. Prowadził badania na temat obecności Polaków w Dubrowniku, co zaowocowało książką: *Polska a Dubrownik*. Ponadto ma w swoim dorobku pozycję *Powstanie styczeniowe 1863 roku i Dubrownik*. Organizował wiele wystaw i wydarzeń poświęconych Polakom w Chorwacji, także we współpracy ze środowiskami polonijnymi i Ambasadą RP. Warto wspomnieć także o prof. Mario Stipanceviciu z Uniwersytetu w Zagrzebiu z Wydziału Studiów Chorwackich, który jako socjolog, medioznawca i specjalista od nauk o komunikacji zajmował się wybranymi wątkami związanymi z pochodzeniem polskiej mniejszości w Chorwacji⁵¹.

W gronie historyków sztuki – przyjaciół Polski – warto wspomnieć prof. Zvonko Makovicia – dyrektora Chorwackiego Towarzystwa Historyków Sztuki, który recenzował chorwackie wydanie esejów Zbigniewa Herberta i uczestniczył w wydarzeniach organizowanych przez środowiska polskie w Chorwacji, także w roli prelegenta.

Nie sposób jest pominąć dr. Slavena Kale – pracownika w Instytucie Nauk Społecznych im. Ivo Pilara, zajmującego się historią relacji polsko-chorwackich, które oprócz naukowego opracowywania, przenosi także do przestrzeni publicznej w postaci organizacji wystaw i konferencji. Slaven Kale uczestniczył wielokrotnie w wydarzeniach organizowanych przez środowiska polonijne z różnego rodzaju wykładami na temat wybranych wątków relacji polsko-chorwackich⁵². Z uwagi na tematykę swoich badań stał się on jedną z najbardziej aktywnych osób przypominających o różnych, często zapomnianych, aspektach polsko-chorwackiej współpracy. Prowadził on cykl wykładów pod nazwą: „Wybitni zagrzebianie polskiego pochodzenia”, które organizował Przedstawiciel Polskiej Mniejszości Narodowej Miasta Zagrzebia. Wśród propagatorów polskiej obecności w Chorwacji wskazać należy także Branka Šegotę – redaktora tekstów historycznych w „Koperniku” oraz wieloletniego ba-

51. <https://www.hrstud.unizg.hr/djelatnik/mario.stipancevic> [dostęp: 21.09.2021].

52. *Konferencja naukowa o mniejszościach narodowych*, „Kopernik” 2012, nr 2, s. 19; *Wybitni zagrzebianie polskiego pochodzenia*, „Kopernik” 2013, nr 1, s. 18; *Wykład Slavena Kale*, „Kopernik” 2018, nr 2, s. 11.

dacza historycznej obecności Polaków na wyspie Šolta. Oprócz pracy naukowej badającej dynamikę relacji polsko-chorwackich ów historyk jest zaangażowany także w publiczne przedstawienie jej efektów. Jedną z ciekawszych inicjatyw było stworzenie przez niego wystawy plakatu teatralnego: *Polscy autorzy i aktorzy na deskach Chorwackiego Teatru Narodowego w Zagrzebiu w latach 1840 do 1940*⁵³.

Jako osobę blisko związaną z organizacjami polonijnymi, a w tym wypadku z PTK „Mikołaj Kopernik” w Zagrzebiu, należy wspomnieć Jolantę Sychowską-Kavedž, która po uzyskaniu tytułu magistra filologii polskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim przeniosła się do Zagrzebia, gdzie od 1986 roku pracowała na Uniwersytecie w Zagrzebiu, jako wykładowca języka polskiego. Ponadto należy przywołać nazwisko profesor Uniwersytetu Północnego w Koprivnicy⁵⁴ – Magdaleny Najbar-Agičić. Naukowo podejmuje ona zagadnienia związane z historiografią, historią XX wieku ze szczególnym uwzględnieniem Chorwacji i Europy Środkowej oraz polityką władz komunistycznych po II wojnie światowej. Wśród akademików związanych z polskimi organizacjami widoczna jest aktywność dr Małgorzaty Vražić – redaktor naczelnej „Witkacego!” oraz lektora języka polskiego w polskiej oraz chorwackiej szkole (XV Liceum) w Zagrzebiu.

Connectivity i perspektywy współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza

Gospodarka Chorwacji jest jedną z najbardziej uzależnionych od turystyki gospodarek Unii Europejskiej. Z racji na tak zdefiniowany profil Republiki, Polacy, którzy szczególnie w ostatnich dekadach zdecydowali się osiedlić w tym państwie, związani są głównie z branżą turystyczną. Prowadzenie działalności gospodarczej w tym sektorze wyróżnia środowiska polskie w Chorwacji na tle innych państw regionu. Wpływa to jednak na zdecydowanie bardziej zindywidualizowany charakter funkcjonowania poszczególnych osób w przestrzeni społeczno-gospodarczej. Z badań ankietowych Instytutu Andersa wynika, że skupienie się na własnym życiu zawodowym, które jest dynamiczne ze względu na różne

53. *Podziękowanie dla Branka Šegoty*, „Kopernik” 2013, nr 2, s. 30.

54. Sveučilište Sjever (UNIN).

trendy panujące w ramach ruchu turystycznego, nie pozwala Polakom w pełni angażować się wspólnotowo w różnych organizacjach polonijnych.

Zauważalna jest tutaj pewna dychotomia. Z jednej strony funkcjonują w Chorwacji organizacje polonijne, które od lat prowadzą we własnym zakresie działalność społeczno-kulturalną; natomiast z drugiej – wyróżnia się aktywność (w bardzo podobnym obszarze) poszczególnych obywateli RP, którzy nie widzą potrzeby funkcjonowania w oparciu o struktury istniejących organizacji. Pomimo że są to osoby, które zazwyczaj angażują się zarówno w działalność gospodarczą (usługową) i niekomercyjną popularyzatorską, to jednak zakres merytoryczny tej pracy nakłada się na wiele sfer, w których poruszają się organizacje polonijne. W przestrzeni publicznej widoczne jest funkcjonowanie tych zjawisk obok siebie – równolegle – co oczywiście ma pewne zalety, ale wpływa finalnie na rozproszenie potencjału całościowej „polskiej aktywności” (społecznej, gospodarczej, kulturalnej) w Chorwacji.

Warto zwrócić uwagę na charakterystykę Polaków, którzy nie będąc zrzeszeni w organizacjach, prowadzą określoną działalność we własnym zakresie bądź w obrębie podmiotu gospodarczego, gdzie funkcjonują zawodowo. Większość z tych osób, w raporcie skategoryzowanych jako przedstawiciele szeroko rozumianej branży turystycznej, jest zdecydowanie bardziej podatna na oddziaływanie projektów międzynarodowych, które dotyczyłyby ich działalności. Te osoby wielokrotnie na potrzeby własnej aktywności gospodarczej inicjują różne festiwale, projekty czy wydarzenia, które jednoznacznie można zakwalifikować do przestrzeni kreatywności społeczno-kulturalnej. Widoczna jest w tym względzie specyfika podejmowania wątków regionalnych (lokalnych) czy dziejów relacji polsko-chorwackich – w tym śladów polskiej obecności w Chorwacji. Wielu Polaków samodzielnie weszło w nurt tworzenia blogów lifestylowych, historycznych, kulinarnych czy turystycznych na różnych portalach oraz w mediach społecznościowych. Poprzez popularyzację różnych wątków związanych z własnymi doświadczeniami osiedlenia się w Chorwacji, Polacy często poruszają się w materii, która w innej formie przypisana była zwyczajowo do organizacji polonijnych. Takie zjawisko jest dynamiczne i stale zmienia swoją specyfikę. Ukazuje ono, że zainteresowanie tymi obszarami sprawia, że pojedyncze osoby dążą do podejmowania niezależnej działalności w blogosferze

czy mediach społecznościowych, niż wpływają na kumulację potencjału wspólnot polskich w Chorwacji, aby realizować określone przedsięwzięcia razem. Być może jest to pewnego rodzaju recenzja działalności organizacji polonijnych, które nie trafiają z przekazem do młodszego pokolenia Polaków osiedlających się w Chorwacji. Obiektywnie jednak dostrzegamy, że wiele osób zamieszkających w państwie nad Adriatykiem widząc przestrzeń do aktywności na zewnątrz – woli skupić się na własnej ścieżce i indywidualnej koncepcji promowania określonych treści. To rozproszenie ma zapewne wiele zalet i pozwala realizować indywidualne aspiracje poszczególnych osób, niemniej w skali „ogólnochorwackiej” jest to aktywność mikroskopijna, niepozwalająca kumulować wspólnotowego kierunku aktywności Polaków jako mniejszości.

W niniejszym raporcie, w którym pragniemy ocenić możliwości wykorzystania potencjału wspólnot polskich w państwach Europy Środkowej, powyższe zagadnienie wpisuje się w rozważania o implementacji celów Inicjatywy Trójmorza. Jeśli format ten zszedłby na poziom obywatelski i społeczny, to doświadczenia Polaków w Chorwacji z branży turystycznej w zdecydowany sposób wpisywałyby się w realizację współpracy środkowoeuropejskiej. Naturalnym kierunkiem takiej aktywności byłoby skumulowanie dobrych praktyk i propozycji Polaków zrzeszonych w organizacjach polonijnych czy funkcjonujących indywidualnie, w jedną platformę turystyczną. Mogłoby to dotyczyć wyznaczenia specjalnego szlaku turystycznego (szlaku dziedzictwa), który wiązałby w sobie szereg propozycji usług, wydarzeń, festiwali czy innych przedsięwzięć związanych z prowadzoną przez Polaków działalnością gospodarczą bądź społeczno-kulturalną. Przede wszystkim Polacy mogliby skorzystać na włączeniu swoich aktywności w ramy takiego szlaku, który byłby promowany jako propozycja nie tylko dla polskich turystów, ale dla wszystkich zainteresowanych poznawaniem Europy Środkowej. Oprócz wątków polsko-chorwackich Polacy w tym państwie podejmują działalność dotyczącą dziedzictwa regionów, miast, historii poszczególnych osób czy całego zakresu usług hotelarsko-gastronomicznych. Jest to bardzo szerokie *spectrum* aktywności, które zgromadzone w jednej formule może z jednej strony poszerzyć krąg odbiorców bądź klientów, a z drugiej – wzmacniać zainteresowanie Chorwacją w ramach szerszego środkowoeuropejskiego szlaku turystycznego. Jest to wyraźna szansa także na wypromowanie tego, co wykonują po-

szczególne osoby. Wielokrotnie nie jest to bowiem odpowiednio wyeksponowane. Przykłady organizowania przez Polaków niezrzeszonych w organizacjach polonijnych takich wydarzeń jak międzynarodowy festiwal lokalnego likieru na wyspie Hvar, Festiwal Polskiego Filmu „Wisła” czy Tydzień Polski w Osijeku⁵⁵, to tylko wycinek szerokiej oferty, z jaką wychodzą Polacy do Chorwatów oraz turystów z całego świata. Inicjatywa Trójmorza mogłaby w tym aspekcie trafić na podatny grunt także w zakresie promocyjnym czy komunikacyjnym. Funkcjonowanie wspomnianego szlaku jako część większej propozycji turystycznej w Europie Środkowej, mogłoby posiadać stałe miejsce w międzynarodowym programie telewizyjnym Alpe-Dunav-Jadran⁵⁶, który cieszy się zainteresowaniem w Chorwacji. Wykorzystanie takiego medium do promocji szlaku w ramach Inicjatywy Trójmorza byłoby kluczowe, gdyż aktualnie istnieje w Chorwacji pewnego rodzaju problem z odbiorem tego formatu. Polacy mieszkający w tym państwie nie do końca rozumieją cele Inicjatywy Trójmorza, która z ich perspektywy komunikowana jest jako przedsięwzięcie jedynie centralne – wiążące polityczne elity – bez odniesienia do wymiaru samorządowego czy obywatelskiego.

55. <https://polskiwosijeku.weebly.com/aktualno347ci> [dostęp: 23. 09.2021].

56. Półgodzinny międzynarodowy magazyn telewizyjny cieszący się dużą popularnością w Chorwacji. Przeznaczony jest dla jak najszerszego kręgu widzów. W zakresie zainteresowań programu są wartości geograficzne, historyczne i kulturowe, ludzki zasięg i wartości społeczne. Wytrwale pielęgnuje ducha przyjaźni wśród mieszkańców regionu. Pielęgnuje kult malarskiej jakości reportażu. Jest emitowany dwa razy w miesiącu.

Republika Czeska

Tezy i rekomendacje

- Polskie organizacje w Republice Czeskiej regularnie otrzymują wsparcie finansowe lub merytoryczne od polskich instytucji państwowych bądź organizacji pozarządowych. Finansowana jest ich działalność lub poszczególne inicjatywy.
- Coraz więcej Polaków opuszcza tereny Zaolzia, aby osiedlić się w największych czeskich miastach. Wynika to głównie z motywacji finansowych – większe miasto daje więcej możliwości rozwojowych i szansę na lepsze zatrudnienie. Proces ten, który jest widoczny w ostatnich latach, powinien wpłynąć na schemat naszego myślenia o Polakach w Republice Czeskiej jako o mniejszości żyjącej głównie na Śląsku Cieszyńskim.
- Zaangażowanie Polaków w działalność organizacji polonijnych powoli maleje – dotyczy to głównie przedstawicieli młodszego pokolenia. Najprawdopodobniej polskie organizacje nie wychodzą naprzeciw ich oczekiwaniom, a kierunki rozwoju tych podmiotów nie zachęcają do włączania się w określone struktury młodych Polaków. Być może wpływ na to zjawisko ma fakt braku zmiany charakteru funkcjonowania wielu organizacji, które nie potrafią odpowiednio zaadresować swoich propozycji. Pewnego rodzaju niszą są szkolenia i warsztaty podnoszące kompetencje, wiedzę i kwalifikacje młodych osób. Być może jest to kierunek, który warto rozwijać.

- Należy propagować w Polsce potencjał polskiej mniejszości w Czechach, który nie do końca jest wyeksponowany. Zarówno dorobek Polaków w Republice Czeskiej na przestrzeni ostatnich lat jak i możliwości rozwijania oraz podejmowania różnych przedsięwzięć mogą przyczynić się do większej wymiany gospodarczej, obywatelskiej czy społecznej. W kontekście celów Inicjatywy Trójmorza i ewentualności wykorzystania potencjału Polaków w Czechach, zewnętrzne informowanie o możliwościach jakie posiadają struktury polskie w tym państwie, będzie stanowiło ważny element w zakresie intensyfikacji różnych działań na tym polu.
- Spada znaczenie tradycyjnych mediów polskojęzycznych na rzecz mediów społecznościowych. Jest to naturalny, globalny proces spadku znaczenia tradycyjnych mediów. W Republice Czeskiej aktywnie funkcjonują polskie media skupione terytorialnie wokół Zaolzia – brak jest jednak ogólnokrajowego polskojęzycznego medium, które poruszałoby problemy z kraju lub relacjonowało działalność polskich stowarzyszeń na terenie całego państwa.

Tło historyczne

Analizując sytuację polskich środowisk w Republice Czeskiej, należy wziąć pod uwagę, iż ponad połowa Polaków w Czechach zamieszkuje tereny Śląska Cieszyńskiego zwanego również Zaolziem. Nasi rodacy żyli na tych terenach od czasów średniowiecza, lecz o narodzinach polskiej tożsamości narodowej wśród lokalnej społeczności możemy mówić dopiero od początku XIX wieku. Jej znaczny wzrost nastąpił po Wiośnie Ludów, a wśród Polaków pojawił się opór wobec germanizacji czy narastającej czechizacji. Istotnym momentem w historii kształtowania się polskiego poczucia narodowego w Republice Czeskiej był koniec I wojny światowej oraz wojna polsko-czechosłowacka z 1919 roku, której echo odbiło się w całym dwudziestoleciu międzywojennym. Skutkiem wojny był podział Śląska Cieszyńskiego wzdłuż rzeki Olzy na dwie części. Jedna część przypadła Polsce, druga – bardzo licznie zamieszкана przez Polaków – przypadła Czechosłowacji. Moment podziału Śląska Cieszyń-

skiego był oczywiście ogromnym dramatem dla polskich szkół, które musiały opierać się czechizacji dzieci i młodzieży. Olbrzymią rolę odegrała w tym okresie polska Macierz Szkolna ciesząca się niesamowitym poparciem wśród Polaków niezależnie od wyznania, orientacji politycznej czy interesu społecznego i ekonomicznego.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego Polacy angażowali się w prace lokalnych stowarzyszeń polskich, a szkoły kultywowały wśród dzieci naukę ojczystego języka oraz przekazywały narodowe tradycje. W latach dwudziestych ubiegłego wieku zostało powołane prężnie działające – aż do wybuchu II wojny światowej – Polskie Towarzystwo Turystyczno-Sportowe „Beskid Śląski” w Czechosłowacji. Warto też wspomnieć o Polskim Związku Klubów Sportowych w Czechosłowacji, który zrzeszał około 20 klubów sportowych, natomiast w 1936 roku liczył aż 2677 członków. Po II wojnie światowej jedyną legalną organizacją polonijną w Czechosłowacji był znajdujący się w rękach komunistów Polski Związek Kulturalno-Oświatowy. Młodzi ludzie mogli się zrzeszać natomiast w Sekcji Młodzieży Polskiej działającej w ramach Czechosłowackiego Związku Młodzieży. Rozkwit polskich organizacji nastąpił po przemianach ustrojowych w 1989 roku. Reaktywowano w pełni Harcerstwo Polskie w Republice Czeskiej, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Sportowe „Beskid Śląski” oraz założono Klub Polski w Pradze – stowarzyszenie nawiązuje do tradycji organizacji polonijnej o tej samej nazwie, działającej w Pradze od 1887 roku aż do okupacji hitlerowskiej. Lata dziewięćdziesiąte oraz dwutysięczne są okresem powstawania nowych polskich stowarzyszeń oraz fundacji nie tylko na Zaolziu. Jako przykład warto podać założony w 1997 roku prężnie działający POLONUS – Klub Polski w Brnie. Aby polepszyć funkcjonowanie polskich stowarzyszeń w Republice Czeskiej, usprawnić ich współpracę, a także skuteczniej reprezentować polską mniejszość narodową, w 1990 roku został powołany Kongres Polaków w Republice Czeskiej zrzeszający obecnie 28 polskich stowarzyszeń. Wśród nich znajdziemy m.in. wszystkie wcześniej wymienione organizacje.

Obecnie sytuacja polskich środowisk w Republice Czeskiej, porównując do sytuacji Polaków w innych państwach Europy Środkowej, jest stosunkowo dobra. Czeską Polonię można podzielić na dwie grupy. Pierwszą z nich stanowią Polacy zamieszkujący tereny Zaolzia od pokoleń. Uczestniczą oni aktywnie w pracach polskich organizacji, pod-

trzymując lokalne zwyczaje i kultywując polską tradycję. Drugą grupę stanowią polscy migranci osiedlający się w Republice Czeskiej już po przemianach ustrojowych z 1989 roku, motywowani w dużej mierze czynnikami finansowymi. Osiedlają się oni zazwyczaj w dużych miastach naszego południowego sąsiada jak np. Praga, Brno bądź Ostrawa. Należy zaznaczyć, iż przedstawiciele drugiej grupy Polaków w Czechach w mniejszym stopniu angażują się w działalność na rzecz organizacji polonijnych. Nie odczuwają oni potrzeby zaangażowania się w prace polskich stowarzyszeń. Są to przedstawiciele młodszego pokolenia, którzy kontakt z krajem oraz rodakami mogą mieć na wyciągnięcie ręki. Poprzez Internet, a także media społecznościowe w jednej chwili mogą czerpać informacje o Polsce z polskich mediów, a odpowiedzi na wszelkie pytania związane z pobytem w Czechach mogą otrzymać w czasie dyskusji w mediach społecznościowych. Dodać można, że na portalu Facebook funkcjonuje kilkanaście grup zrzeszających Polaków w poszczególnych czeskich miastach. Największa z nich skupia ponad 18 600 użytkowników, a dziennie zostaje tam zamieszczonych ponad 100 postów dotyczących pobytu w Czechach, pracy bądź kwestii socjalnych. Polacy, którzy ostatnimi laty wyemigrowali do Czech, w dużej mierze są osobami młodymi bądź w średnim wieku. Jak sami przyznają, do Republiki Czeskiej przyciągnęła ich większa laicyzacja społeczeństwa, mniej konserwatywne podejście do kwestii światopoglądowych czy chociażby wizja spokojniejszego życia¹.

Status prawny i charakterystyka mniejszości polskiej

Polska społeczność w Republice Czeskiej zamieszkuje głównie tereny Śląska Cieszyńskiego, a także największe miasta Czech. Dzięki przeprowadzanym co dziesięć lat spisom powszechnym możemy zauważyć, że liczba Polaków za naszą południową granicą maleje. W 2001 roku w spisie powszechnym wśród obywateli Czech – 51 968 osób zadeklarowało narodowość polską. Znaczna większość, bo aż ponad 38 tysięcy osób,

1. <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/tu-chce-sie-zestarcz-czego-polacy-szukaja-w-czechach/t088f5k> [dostęp: 31.08.2021].

zamieszkiwało kraj morawsko-śląski. Dziesięć lat później, w spisie powszechnym z 2011 roku już tylko 39 269 osób zadeklarowało narodowość polską. Podana liczba nie uwzględniła osób deklarujących dwie narodowości. 3 206 osób zadeklarowało podwójną narodowość. Wśród nich 2804 osób zadeklarowało narodowość czesko-polską. W raporcie z 2011 roku język polski jako ojczysty wskazało 33 597 Polaków.

Należy zaznaczyć, że w czasie powstawania niniejszego raportu w Republice Czeskiej trwał spis powszechny, którego wyniki zostaną ogłoszone na początku 2022 roku. Z chwilą rozpoczęcia spisu, wśród polskich środowisk ruszyła akcja pod hasłami #jezechpolok oraz #wpisujepolska mająca zachęcić Polaków do podkreślenia swego pochodzenia.

Ile osób liczy obecnie polska społeczność w Republice Czeskiej i jak wygląda jej rozmieszczenie? Łatwość komunikacji, otwarte granice między państwami oraz proces asymilacji Polaków sugerują nam, że liczba rodaków w Republice Czeskiej stale maleje. Coraz więcej Polaków osiedla się w największych miastach Czech takich jak Praga, Brno czy Ostrawa. Cierpi na tym polska społeczność na Zaolziu, która z roku na rok staje się coraz mniej liczna. Zmiany te nie powinny nas dziwić – asymilacja jest procesem naturalnym i nieuchronnym, który może zostać jedynie spowolniony. Wcześniej wymienione migracje do dużych miast są spowodowane w znacznej mierze kwestiami finansowymi, a możliwość bezproblemowego przekraczania granicy pozwoliła wielu Polakom na powrót do ojczystego kraju lub emigrację do innych europejskich państw.

Polacy jako najliczniejsza mniejszość narodowa w Republice Czeskiej posiadają szereg praw pozwalających na swobodne funkcjonowanie polskich środowisk. Krocząc w stronę struktur europejskich, Czechy przyjęły Konwencję ramową Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych, a także są zobowiązane do respektowania Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych. Prawa mniejszości narodowych są również zapisane w III rozdziale Karty Podstawowych Praw i Wolności będącej częścią porządku konstytucyjnego Republiki Czeskiej. Ponadto w Czechach obowiązuje również ustawa mniejszościowa z 2001 roku wyliczająca wszystkie prawa, które mają mniejszości.

Przechodząc do konkretnych przykładów, Polacy mają prawo m.in. do:

1. Zakładania polskich szkół.
2. Uczestnictwa w podejmowaniu decyzji dotyczących mniejszości narodowościowych.

3. Zachowania zasadniczych elementów tożsamości mniejszości, tj. religii, języka, tradycji i dziedzictwa kulturowego.
4. Tworzenia i używania własnych środków przekazu.
5. Umieszczania w języku mniejszości znaków oraz napisów.
6. Podpisywania się w języku polskim.

Organizacje polskie i placówki RP

Do 2016 roku w Czechach funkcjonowało 221 organizacji polonijnych². Znaczna część to stowarzyszenia bądź fundacje. Niestety, nie wszystkie pozostały aktywne do dnia dzisiejszego. W Czechach funkcjonuje Harcerstwo Polskie w Republice Czeskiej zrzeszające w 2019 roku 314 osób³, co jest pozytywną informacją, gdyż w 2017 roku Harcerstwo liczyło 283 członków⁴. Obszar działania HPC skupia się w Czeskim Cieszynie, a także okolicznych miejscowościach wzdłuż granicy z Polską.

W Republice Czeskiej prężnie działa również wspomniane na wstępie Polskie Towarzystwo Turystyczno-Sportowe w Republice Czeskiej, funkcjonujące od 1922 roku⁵. Towarzystwo zrzesza prawie 600 członków, a w jego ramach funkcjonują trzy sekcje: turystyczna, sportowa oraz kolarska. Organizacja corocznie organizuje około 60 imprez sportowych, w tym wycieczki turystyczne, kolarskie, narciarskie oraz zawody dla dzieci czy dorosłych.

Wśród licznych stowarzyszeń czy fundacji jedną z najprężniej działających jest Polski Związek Kulturalno-Oświatowy w Republice Czeskiej, który już 70 lat działa w celu zachowania tożsamości rdzennej ludności Śląska Cieszyńskiego. Organizacja pielęgnuje rodzime tradycje, polską kulturę oraz szerzy oświatę w języku polskim. Działalność Związku polega na organizowaniu polskiego życia społecznego według zainteres-

2. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/polonia-i-polacy-w-swiecie/baza-organizacji-i-instytucji-polskich-i-polonijnych-za-granica,2,1.html> [dostęp: 31.08.2021].

3. <https://www.harcerstwo.cz/wp-content/uploads/2021/01/Sprawozdanie-roczne-2019.pdf> [dostęp: 31.08.2021].

4. <https://www.harcerstwo.cz/wp-content/uploads/2020/02/Sprawozdanie-roczne-2017.pdf> [dostęp: 31.08.2021].

5. <https://www.ptts-beskidslaski.cz/o-nas/> [dostęp: 31.08.2021].

sowań członków. Związek liczy 12 000 członków, udzielających się w 81 Miejscowych Kołach PZKO⁶.

„Organizacją dachową” w Republice Czeskiej, skupiającą stowarzyszenia polonijne, jest Kongres Polaków w Republice Czeskiej reprezentujący Polaków oraz ich interesy przed czeskimi władzami lub mediami. Kongres prowadzi Ośrodek Dokumentacyjny, gdzie gromadzone są zbiory i materiały archiwalne dotyczące historii i współczesności Polaków zamieszkujących tereny Republiki Czeskiej. Ponadto Kongres prowadzi analizy dotyczące sytuacji Polaków w Republice Czeskiej. Jednym z owoców takich działań jest dokument zatytułowany *Wizja 2035*, w którym zostały wskazane problemy dotyczące polskie środowiska oraz propozycje działań, jakie należy podjąć, by polepszyć sytuację naszych rodaków. Jak podkreślają autorzy dokumentu – bardzo odczuwalne jest niewielkie zaangażowanie młodych ludzi w prace polskich organizacji. Inwestycja w młodych powinna być celem polskich środowisk w Republice Czeskiej, jest to niezbędne, aby potrzymać tożsamość narodową i kultywować lokalne tradycje. W celu wdrożenia konkluzji zawartych w strategii *Wizja 2035*, Kongres Polaków powołał we wrześniu Centrum Polskie, analizujące potrzeby i przeszkody w rozwoju polskości na Zaolziu.

Placówki RP

Polska Ambasada w Republice Czeskiej mieści się w Pradze przy ulicy Valdštejnská 8, natomiast Wydział Konsularny i Polonii Ambasady RP w Pradze, obejmujący swoim zasięgiem zachodnie oraz centralne kraje czeskie, znajduje się przy ulicy Truhlářská 13–15. Oprócz tego, w Ostrawie znajduje się Konsulat Generalny RP i obejmuje wschodnie kraje naszego południowego sąsiada. Mieści się on przy ulicy ul. Blahoslavova 4. Zarówno Ambasada RP w Republice Czeskiej jak i Konsulat Generalny RP w Ostrawie aktywnie prowadzą swoje profile na Twitterze, gdzie zamieszczają najważniejsze informacje dotyczące wydarzeń kulturowych bądź istotne informacje dla Polaków zamieszkujących tereny Czech.

6. <http://pzko.cz/pzko/o-pzko.html> [dostęp: 31.08.2021].

Kultura, nauka, edukacja, media

W Republice Czeskiej funkcjonuje Macierz Szkolna współpracująca ze szkołami i przedszkolami z polskim językiem nauczania na terenie Zaolzia. Prowadzi działalność kulturalno-oświatową oraz służy pomocą w wyposażaniu szkół i przedszkoli, bibliotek uczniowskich i nauczycielskich. Współpracuje ona z 25 polskimi szkołami lub szkołami z polskim językiem nauczania. Poza szkołami polskojęzycznymi w Czechach, istnieje również możliwość nauki języka polskiego i poznania polskiej literatury oraz kultury na poziomie akademickim. Uniwersytet Ostrawski od 1961 roku kształci polonistów, a obecnie przysługuje mu również prawo nadawania w tej dziedzinie tytułu doktora habilitowanego. Oprócz Ostrawy, język polski, literaturę lub kulturę studenci mogą poznawać na uniwersytetach w Pradze, Ołomuńcu lub Brnie.

Istotne znaczenie mają polonijne zespoły artystyczne. Nasi rodacy w Republice Czeskiej mogą realizować swoje zainteresowania w zespołach tanecznych oraz śpiewaczych. Zazwyczaj działają one przy innych organizacjach polskich i stanowią istotną część ich aktywności. Ponadto Polacy mogą rozwijać swoje pasje w Polskim Stowarzyszeniu Artystów Plastyków w Republice Czeskiej lub Polskim Towarzystwie Artystycznym „Ars Musica”. Warto dodać, że w Czeskim Cieszyńsku działa Scena Polska Teatru Cieszyńskiego – jedyny w pełni zawodowy polski teatr w Czechach.

Polskie media w Republice Czeskiej nie są liczne. Do najpopularniejszego klasycznego medium należy czasopismo „Głos” wychodzące dwa razy w tygodniu w nakładzie ok. 5 tys. egzemplarzy. Czasopismo aktywnie prowadzi swoją stronę internetową, a także profile w mediach społecznościowych. Kolejnym popularnym czasopismem polskojęzycznym jest miesięcznik „Zwrot” wydawany przez Polski Związek Kulturalno-Oświatowy. Podobnie jak poprzedni periodyk, „Zwrot” aktywnie prowadzi swoją stronę internetową oraz media społecznościowe. Oba czasopisma skupiają się głównie na informacjach regionalnych dotyczących Zaolzia.

Polacy mieszkający w okolicach Ostrawy codziennie mają możliwość odsłuchania polskojęzycznej audycji w Czeskim Radiu w Ostrawie. Audycja trwa zazwyczaj 24 minuty i jest zbiorem najważniejszych informacji dotyczących polskich środowisk oraz regionu.

Dodatkowo raz w tygodniu, w Czeskiej Telewizji (cz. Česká televize) jest nadawany program informacyjny: Wiadomości w języku polskim. Jest to przegląd najważniejszych wydarzeń w regionie czesko-polskiego pogranicza, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki polskiej mniejszości zamieszkującej region czeskiej części Śląska Cieszyńskiego. Wiadomości nadawane są w języku polskim, z napisami w języku czeskim.

Istotnym problemem jest brak ogólnokrajowego polskojęzycznego medium w Republice Czeskiej. Wyżej wymienione czasopisma oraz programy skupiają się głównie na informacjach dotyczących Zaolzia. Jest to zrozumiałe, gdyż cały czas Śląsk Cieszyński pozostaje miejscem zamieszkania dla wielu Polaków, lecz – jak już zostało wspomniane – liczebność Polaków na Zaolziu powoli, choć regularnie, spada, a wzrasta natomiast w największych czeskich miastach.

***Connectivity* i perspektywy współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza**

Republika Czeska należy do najważniejszych partnerów gospodarczych Polski. Nasi sąsiedzi posiadają niezwykle otwartą gospodarkę, a w 2019 roku zajęła ona drugą pozycję pod względem udziału w polskim eksporcie. Na uwagę zasługuje fakt, że Republika Czeska jest jednym z krajów najbardziej uzależnionych od eksportu państw rozwiniętych – stanowi on prawie 80% PKB.

W notatce informacyjnej Departamentu Handlu i Współpracy Międzynarodowej Ministerstwa Rozwoju, Pracy i Technologii z października 2020 roku możemy przeczytać, że „skumulowana wartość polskich inwestycji bezpośrednich w Republice Czeskiej na koniec 2019 roku wynosiła 2,67 mld EUR” oraz że Czechy są trzecim najpopularniejszym krajem dla polskich inwestorów, po Luksemburgu i Cyprze.

Przyglądając się funkcjonowaniu gospodarki czeskiej oraz analizując dane dotyczące eksportu i importu pomiędzy dwoma państwami, możemy stwierdzić, iż najbardziej perspektywicznym sektorem co do kontynuacji i pogłębiania form współpracy jest przemysł. Bliskość obu państw i stabilność czeskiej gospodarki przyczynia się do zainteresowa-

nia polskich firm rynkiem czeskim. W cytowanym wcześniej dokumencie została podkreślona potrzeba rozbudowy infrastruktury transportowej. Należy zaznaczyć, że przez Polskę oraz Czechy przebiegają cztery trasy europejskie:

E65 – łącząca szwedzkie Malmö z grecką Kretą. Przebiega ona przez zachodnią Polskę i prowadzi do Pragi, Brna oraz dalej na południe Europy przez Słowację

E67 – prowadząca do Pragi bezpośrednio z Helsinek w Finlandii. Przebiega przez Litwę, Łotwę, Estonię oraz nasz kraj.

E76 – jest najdłuższą europejską trasą przebiegającą przez Polskę oraz Republikę Czeską. Prowadzi ona z Norweskiego Vardø aż do greckiej Krety. Przebiega ona przez centralną Polskę, lecz niestety tylko przez niewielki wschodni skrawek terytorium państwa czeskiego.

E462 – łącząca czeskie Brno z Krakowem. Przebiega ona tylko i wyłącznie przez dwa państwa.

Obserwując działalność polskich organizacji w Republice Czeskiej możemy stwierdzić, że środowiska polskie (w znacznej większości) są w stałej współpracy z polskimi instytucjami państwowymi bądź pozarządowymi. Największe polskie stowarzyszenia otrzymują wsparcie z Fundacji Pomoc Polakom na Wschodzie, Fundacji Wolność i Demokracja, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Kancelarii Prezesa Rady Ministrów lub Senatu Rzeczypospolitej Polskiej. W Republice Czeskiej działa również podległy Ministerstwu Spraw Zagranicznych RP Instytut Polski w Pradze, którego zadaniem jest upowszechnianie polskiej kultury, nauki, sztuki, wiedzy o historii Polski oraz propagowanie polskiego dziedzictwa narodowego na terenie Czech. Niestety – słusznie zaznaczyli to autorzy dokumentu *Wizja 2035* – instytucja taka jak Instytut Polski najbardziej potrzebna jest na Zaolziu, a nie w stolicy. Chcąc polepszyć sytuację Polaków w Czechach, należy przede wszystkim skupić się na problemach Polaków na Śląsku Cieszyńskim, pamiętając jednak, że coraz więcej Polaków mieszka poza Zaolziem.

Republika Estońska

Tezy i rekomendacje

- W ostatnich latach możemy zauważyć zdecydowanie pozytywną zmianę w podejściu estońskich elit politycznych do Inicjatywy Trójomorza. Stanowisko wobec tego formatu początkowo było zdystansowane bądź umiarkowane, jednak wraz z organizacją kolejnych szczytów, po upewnieniu się, iż Inicjatywa Trójomorza nie ma na celu konkurencji z Unią Europejską, a polega na stworzeniu nowych połączeń infrastrukturalnych, cyfrowych i energetycznych państw bałtyckich z Europą kontynentalną, stosunek ten uległ pozytywnej zmianie.
- Warto zauważyć, że Estonia angażuje się w ramach Inicjatywy w takie projekty infrastrukturalne jak budowa linii kolejowej *Rail Baltica*, trasy drogowej *Via Baltica* (wzmacniając tym samym połączenie z innymi krajami bałtyckimi) oraz tworzenie estońskiego magazynu energii elektrycznej z pompą ciepła o mocy 500 MW. Pomimo zaangażowania w tak ważne projekty Estonia posiada szczególną pozycję wśród państw bałtyckich z jeszcze jednego powodu, którym jest cyberbezpieczeństwo. Po ataku w 2007 roku rosyjskich hakerów na ten kraj, w związku z tzw. rosyjsko-estońską wojną o pomnik brązowego żołnierza, NATO uznało cyberprzestrzeń za plac działań militarnych i w 2008 roku utworzyło w Tallinie Centrum Doskonalenia Obrony przed Cyberatakami – NATO CCD.
- Mówiąc o cyfryzacji, należy wspomnieć o kolejnej bardzo ważnej roli Estonii w ramach Inicjatywy Trójomorza. Jako jeden z najbardziej

zdigitalizowanych krajów świata, chętnie dzieli się swoimi nowoczesnymi rozwiązaniami w sferze IT, aby każdy kraj mógł polepszyć u siebie funkcjonowanie wybranych sfer życia publicznego (np. system podatkowy), co nabrało szczególnego znaczenia w dobie pandemii. Warto dodać, że podczas szczytu w Tallinie w 2020 roku Estonia zaproponowała połączenie infrastruktury energetycznej i transportowej z platformami cyfrowymi zapewniającymi ich obsługę – tzw. *Smart Connectivity* (Inteligentna Łączność), co możemy uznać za kolejny, bardzo ważny krok w stronę wzmocnienia współpracy państw w ramach Inicjatywy Trójmorza. Ten kierunek związany z cyfryzacją, który oczywiście bazuje aktualnie na poziomie centralnym, jest widoczną etykietą tego państwa. Estonia powinna być zatem naturalnym kandydatem do pogłębiania projektów w tym zakresie, także w wymiarze samorządowym i społecznym. Prawdopodobnie byłaby to najbardziej skonkretyzowana przestrzeń do ewentualnego zaangażowania środowisk polskich, jeśli one w ogóle były w stanie znaleźć dla siebie miejsce wokół tak sprofilowanych projektów.

- Polacy mieszkający w Estonii to bardzo mała grupa narodowościowa (poniżej 2000 osób), która mimo to jest zrzeszona w trzech organizacjach. Taki stan rzeczy wpływa na rozproszenie aktywności polonijnej w tym kraju. Brak stabilności działań, ich sporadyczność czy deficyty w komunikowaniu i sprawozdawczości z własnej działalności, nie oddziałują pozytywnie na kondycję środowisk polskich rozumianych jako całość. Z powodu takiej postawy nie są one w stanie chociażby wygenerować zainteresowania nowych osób, potencjalnie rozważających wstąpienie do danej organizacji. Kluczowe pytanie odnosi się zatem do tego, czy organizacje polonijne w Estonii w ogóle byłyby w stanie organizacyjno-logistycznie zaangażować się w jakiś projekt w ramach społecznych przedsięwzięć Inicjatywy Trójmorza? Na podstawie ogólnodostępnych danych odpowiedź wydaje się negatywna, choć wszystko może zależeć od charakteru takiej propozycji.
- Patrząc na estońskie media, nie możemy mówić o braku wiedzy obywateli o Inicjatywie Trójmorza, temat jest obecny w jakimś zakresie w świadomości publicznej. Estończycy są świadomi korzyści wią-
żących się z

cych się z Inicjatywą Trójomorza – szczególnie w odniesieniu do swojego najbliższego otoczenia międzynarodowego. Inaczej sytuacja wygląda w ośrodkach polskich, gdzie nie mówi się zbyt dużo o tym formacie. Odnosi się to także do potencjalnych korzyści dla środowisk polskich. Wydaje się jednak kwestią czasu zmiana tej tendencji. Estoński rząd stawia na integrację narodowościową w kraju, co w perspektywie średniookresowej przełoży się na popularyzowanie m.in. Inicjatywy Trójomorza jako platformy zacieśnienia współpracy środkowoeuropejskiej, w tym polsko-estońskiej na szczeblu regionalnym (wewnątrz kraju).

Tło historyczne

Historia kontaktów polsko-estońskich sięga końca czasów Stefana Batorego, mówimy tutaj o późnym średniowieczu. W roku 1561 część Inflant została przyłączona do Królestwa Polskiego i Księstwa Litewskiego. W 1583 roku pokój w Jamie Zapolskim przyznał Polsce tereny południowej Estonii, wtedy też powstały województwa dorpackie i parnawskie¹. Dorpat uzyskał status miasta królewskiego, a jego pierwszym starostą został Jan Zamojski².

W tym okresie do Estonii sprowadzano zakony, zwłaszcza jezuitów, które aktywnie uczestniczyły w życiu codziennym Estończyków poprzez swą działalność misyjną. Znany jezuita Piotr Skarga był nawet zaangażowany w powstanie ośrodka misyjnego w 1583 roku, który później został przekształcony w kolegium (niektórzy historycy uważają, że była to pierwsza szkoła wyższa w Estonii)³. Przy kolegium powołano do życia seminarium oraz gimnazjum. Pokój i odbudowa na ziemiach estońskich trwały stosunkowo krótko, gdyż w 1600 roku rozpoczęła się trwająca przez 60 lat wojna. W 1625 roku Polska (Rzeczpospolita) utraciła Dorpat, a w 1660 roku, podczas pokoju oliwskiego – wszystkie tereny Estonii. Wtedy to Inflanty zostały podzielone na: Inflanty Szwedzkie i Inflanty Polskie, a tereny Rzeczypospolitej już nigdy więcej nie sięgały tak daleko

1. J. Lewandowski, *Historia Estonii*, Wrocław 2002, s. 77.

2. J. Jakubowski, *Polacy w Estonii; przeszłość i teraźniejszość*, Lublin 2004, s. 105.

3. Tamże.

na północ⁴. W tym czasie za sprawą króla Gustawa II Adolfa ww. placówki edukacyjne jezuitów zostały przekształcone w uniwersytet. Od samego początku istnienia tej uczelni Polacy odgrywali tam znaczącą rolę. Ponad 90-ciu Polaków otrzymało tam doktoraty *honoris causa*, a wśród najbardziej znanych absolwentów tej placówki możemy wyróżnić m.in. Ignacego Mościckiego, Tytusa Chałubińskiego oraz Bolesława Limanowskiego⁵. Popularność uniwersytetu sprawiła, że Tartu stał się kulturalną i naukową stolicą Estonii, o czym świadczy ilość przyjeżdżających osób, chcących zdobywać wykształcenie w murach tej uczelni. Szacuje się, iż na uniwersytecie w latach 1802–1918 pobierało naukę ok. półtora tysiąca Polaków⁶.

Warto nadmienić, że w drugiej połowie XIX wieku Polacy przyjeżdżali na tereny dzisiejszej Estonii do pracy przy budowie kolei. Były to głównie grupy Polaków z kresów wschodnich, których później zatrudniano w przemyśle stoczniowym. Polacy stanowili wtedy piątą pod względem wielkości mniejszość i skupiali się głównie w Tallinie, Narwie i Tartu.

Na sytuację mniejszości polskiej w Estonii wywarła wpływ również I wojna światowa i przewrót bolszewicki w Rosji. Po uzyskaniu przez oba państwa niepodległości wznowione zostały także stosunki polsko-estońskie. W nieco późniejszym okresie przynależność Estonii do Związku Radzieckiego znacząco utrudniła rozwój organizacji polonijnych na terenie ESRR. Dopiero po 1956 roku możemy obserwować zmianę składu i charakteru mniejszości polskiej w Estonii: młodzi Polacy, w większości absolwenci polskich szkół, zaczynają przyjeżdżać do Estonii w celach zarobkowych. Co ciekawe, w latach 1978–1990 polskie firmy budowlane, takie jak „Budimex” czy „Budpol” zajmowały się odbudową i rekonstrukcją Starego Miasta w Tallinie i Tartu⁷.

2 września 1991 roku Polska i Estonia wznowiły stosunki dyplomatyczne. Rok później został podpisany Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Estońską o przyjaznej współpracy i bałtyckim dobrosąsiedztwie⁸.

4. J. Lewandowski, dz. cyt., s. 86.

5. <https://www.eesti.pl/dzieje-polakow-w-estonii-sladam-i-pierwszych-polakow-ignacy-moscicki-i-tartu-12035.html> [dostęp: 16.08.2021].

6. A. Janicki, *Studenci polscy na uniwersytecie w Dorpacie*, [w:] *Uniwersytet w Tartu a Polacy*, red. S. Isakow i J. Lewandowski, Lublin 1999, s. 21 i nn.

7. J. Jakubowski, dz. cyt., s. 159.

8. <https://www.gov.pl/web/estonia/relacje-dwustronne> [dostęp: 16.08.2021].

Status prawny i charakterystyka mniejszości polskiej

Status prawny

Prawa mniejszości narodowych są regulowane przez prawo międzynarodowe. Warto tutaj wyróżnić trzy najważniejsze dokumenty ONZ: Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych (1966 rok), Deklaracja w sprawie osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych (1992 rok) oraz Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych (1995 rok). Aby określić status prawny mniejszości polskiej w Estonii, należy sięgnąć do prawa estońskiego. Republika Estońska jest bardzo ciekawym przykładem tworzenia nowego, elastycznego systemu prawnego, któremu warto przyjrzeć się dokładnie.

W 1923 roku Estonia złożyła deklarację o poszanowaniu praw mniejszości narodowych składającą się z dwóch części: z Rezolucji Ligi Narodów i z oświadczenia przedstawiciela Estonii dotyczącego poszanowania praw mniejszościowych w kraju. Status mniejszości narodowych Estonii jest dosyć problematyczny, gdyż Estonia jest krajem zamieszkiwanym przez 121 narodowości. RE od lat boryka się z kwestią integracji społecznej w kraju, a największy dylemat stanowi tutaj ludność rosyjskojęzyczna⁹. Na trudność integracji wpływa m.in. fakt, iż ok. 25% ludności Estonii nie posiada obywatelstwa estońskiego, a 17% – nie posiada obywatelstwa w ogóle. Estońskie prawo dotyczące mniejszości jest uznawane za bardzo łagodne i zliberalizowane: osoba ubiegająca się o miejsce w parlamencie czy samorządzie nie musi znać języka estońskiego. Natomiast osoby przebywające na terytorium państwa estońskiego tymczasowo, mogą brać udział w lokalnych wyborach rządowych i podejmować pracę w państwowych oraz prywatnych instytucjach. Reguluje to przyjęta przez parlament estoński w 2001 roku nowelizacja ordynacji wyborczej.

Charakterystyka mniejszości polskiej

Warto pamiętać, że najważniejszym dokumentem w Estonii jest Konstytucja. W niej określa się podstawowe prawa i obowiązki obywatela.

9. A. Szabaciuk, *Polityka etniczna Republiki Estońskiej*, „Wschodnioznawstwo” 2016, t. 10, s. 227.

Konstytucja Estonii nie precyzuje bezpośrednio praw i obowiązków mniejszości w kraju, ale zaznacza równość wszystkich wobec prawa i mówi o zakazie dyskryminacji ze względu na „narodowość, rasę, płeć, język, pochodzenie, wyznanie, poglądy polityczne lub inne przekonania, sytuację finansową czy status społeczny lub z innych powodów. Propagowanie narodowej, rasowej, religijnej lub politycznej nienawiści, przemocy lub dyskryminacji jest zakazane i karalne. Propagowanie nienawiści, przemocy lub dyskryminacji między warstwami społecznymi jest również zabronione i karalne¹⁰. W konstytucji znajdziemy również informacje regulujące różne obszary życia codziennego mniejszości narodowych w kraju. Zaznacza się, że „dla dobra własnej kultury narodowej, mniejszości narodowe mają prawo tworzyć instytucje samorządowe”; mogą posługiwać się językiem mniejszości narodowej w urzędach państwowych i w sądach w trakcie postępowania¹¹.

Powstaje jednak pytanie: czy mniejszość polska w Estonii jest mniejszością uznaną oficjalnie przez rząd? Odpowiedź nie jest jednoznaczna, jednak w 1993 roku powołano do życia ustawę o autonomii kulturalnej mniejszości narodowych. Według ustawy za mniejszość narodową uznaje się grupę liczącą minimum 3000 osób, która musi udowodnić związek z zamieszkiwaniem na terenach Estonii oraz wyrażać chęć zachowania swojej kultury, języka, religii (przypomnijmy sobie, że zgodnie ze stanem na 2019 rok Estonię zamieszkuje około 1700 Polaków). Wniosek nasuwa się sam. Jednak warto zauważyć, iż pomimo różnych czynników historycznych, podziału społeczeństwa i ciągłych skarg ze strony mniejszości rosyjskiej, Estonia w swej polityce dotyczącej mniejszości narodowych poważnie przykłada się do scalenia społeczeństwa choćby poprzez rządowe programy ds. Integracji (Program o integracji CMB – Zarząd ds. Obywatelstwa i Migracji, Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji – IOM).

Według najnowszych danych liczba ludności Estonii w 2019 roku wyniosła 1 324 820 osób¹², w tym 1 653 Polaków. Tak naprawdę oszacowanie ilości Polaków w Estonii jest kwestią dosyć problematyczną,

10. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/estonia2011.html>, artykuł 12. [dostęp: 21.08.2021].

11. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/estonia2011.html>, art. 50, 51, 52 [dostęp: 21.08.2021].

12. <https://web.archive.org/web/20200220181109/https://www.stat.ee/34278> [dostęp: 21.08.2021].

gdyż z upływem lat nastąpiło wymieszanie wielu narodowości oraz przebiegł proces rusyfikacji. Według najnowszych statystyk, centrum środowiska polonijnego nadal pozostaje Tallin, gdzie mieszka ponad połowa populacji polskiej (59%); kolejne duże skupisko znajduje się w północno-wschodniej prowincji Estonii – Ida Virdu, w okolicach miasta Narwa (na granicy z Rosją). Mieszka tam prawie ćwierć populacji polskiej Estonii (21,2%). Należy również pamiętać o intelektualnej i kulturalnej stolicy kraju – Dorpacie – w której (poczynając od XVI w.) chętnie kształciła się polska inteligencja. Tartu obecnie zamieszkuje 6,6% populacji polskiej w Estonii. Występują też mniejsze skupiska ludności polskiej w prowincjach Lääne-Viru (3,2%) i Pärnu (2,8%) – głównie w mieście Parnawa¹³.

Nie możemy wskazać najnowszych danych dotyczących kwestii języka polskiego jako ojczystego w Estonii. Ze spisu za 2011 rok wynika, że Polacy w Estonii mówią głównie w języku rosyjskim – 67% (co świadczy o skutecznie przeprowadzonej przez ZSRR rusyfikacji Estonii), w języku polskim – 22%, oraz 5% w języku estońskim. Pozostałe 8% mówi w innych językach, jak np. ukraiński, białoruski lub litewski. Warto zaznaczyć, że spisy powszechne w powojennej Estonii odnotowały wysoki wzrost języka rosyjskiego wśród Polaków (poziom używania języka ojczystego spadł z 39% do 20%), wzrastała natomiast liczba Polaków posługujących się językiem rosyjskim jako ojczystym – nawet do 63% ludności polskiej. Również został odnotowany spadek używania języka polskiego jako ojczystego na rzecz języka estońskiego (z 17% do 8%), co może być podyktowane otrzymaniem estońskiego obywatelstwa¹⁴.

Organizacje polskie i placówki RP

Za datę nawiązania stosunków między Polską a Estonią należy uznać dzień 4 maja 1921 roku, gdy Aleksander Hellat, przedstawiciel Republiki Estońskiej, złożył w Warszawie listy polecające w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Niemniej pierwszy poseł RP Leon Wasilewski został akre-

13. <https://andmed.stat.ee/et/stat> [dostęp: 22.08.2021].

14. <https://web.archive.org/web/20200220181109/https://www.stat.ee/34278>; <https://andmed.stat.ee/et/stat> [dostęp: 22.08.2021].

dytowany wcześniej, bo już 24 kwietnia 1920 roku. Po II wojnie światowej i później w czasach komunistycznych, ta relacja była mało dynamiczna; oficjalne stosunki dyplomatyczne między Polską a Estonią zostały wznowione 2 września 1991 roku. Od 1993 roku działa Ambasada RP w stolicy Estonii – Tallinie, a od 1995 roku Ambasada RE w Warszawie¹⁵.

Najważniejsze informacje z zakresu funkcjonowania Ambasady RP w Tallinie:

Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Republice Estońskiej

Adres: Suur-Karja 1 / Vana-Turg 2/4¹⁶, Tallin

Adres e-mail: eetalamb@msz.gov.pl

Wydział Polityczno-Ekonomiczny i Konsularny Ambasady RP w Tallinie

Adres: Suur-Karja 1/ Vana Turg 2, 10140, Tallin¹⁷

Adres e-mail: tallinn.amb.rk@msz.gov.pl

Ambasadorem Nadzwyczajnym i Pełnomocnym w Republice Estońskiej od 2018 roku jest Grzegorz Kozłowski¹⁸.

Niestety, ambasada nie umieszcza żadnych informacji dotyczących odbycia w placówce staży czy praktyk studenckich. W związku z tym, iż siedziba znajduje się w zabytkowej kamienicy na Starym Mieście, budynek nie jest i nie może być poddany żadnym zmianom ułatwiającym dotarcie do ambasady osobom niepełnosprawnym. Na terenie Estonii funkcjonuje Konsulat Honorowy RP w Tallinie. Funkcję konsula honorowego pełni Tomasz Szeratics.

Organizacje polonijne w Estonii

Ze względu na to, że aktualna liczba Polonii estońskiej nie przekracza liczby 2000 (razem z osobami pochodzenia polskiego ta liczba wy-

15. <https://www.gov.pl/web/estonia/relacje-dwustronne> [dostęp: 23.08.2021].

16. Telefon: +3726278206; Faks: +3726278200.

17. telefon: +3726278206; telefon dyżurny: +3725532114 (kontakt jest możliwy w sprawach nagłych, wymagających interwencji konsula).

18. <https://www.gov.pl/web/estonia/ambasada> [dostęp: 23.08.2021].

nosi około 8000) nie możemy się spodziewać dużej ilości organizacji polonijnych.

Mówiąc o organizacjach polonijnych pod kątem historycznym (przeszłości), możemy wyróżnić te funkcjonujące w Estonii po roku 1920:

- Związek Narodowy Polaków „Jutrenka” w Tartu, założony w 1929 r.
- Związek Narodowy Polaków w Estonii w Tallinie, założony w 1930 r.
- Pierwsza polska drużyna harcerska w Tallinie, założona w 1934 r.

Jednak od momentu wkroczenia do Estonii wojsk sowieckich zmieniło się całkowicie funkcjonowanie tego typu organizacji, a Polacy podzielili losy Estończyków (deportacja na Syberię, aktywna sowietyzacja, która powodowała utratę tradycji narodowych).

W 1988 roku zaczęło działać Towarzystwo Kultury Polskiej „Polonia”, znane obecnie pod nazwą Związek Polaków w Estonii „Polonia”. Związek ten, działający wcześniej pod jedną nazwą „Polonia”, od ok. 2003 roku jest podzielony. Od centrali w Tallinie oddzieliły się filie w Narwie i Kohtla-Järve funkcjonujące jako Towarzystwa Kultury Polskiej (trudno jest jednak obecnie znaleźć jakiegokolwiek informacje o aktualnej działalności tych towarzystw)¹⁹.

Talliński Związek Polaków stara się promować tradycje i kulturę polską poprzez organizowanie różnego rodzaju wydarzeń o charakterze polonijnym, np. konkursy dla dzieci uczących się polskiego, konkursy piosenki polonijnej, wystawy fotograficzne czy spotkania dzieci i młodzieży polonijnej, dożynki czy kolędowanie. Związek zajmuje się także organizacją m.in. Mikołajek dla dzieci estońskiej Polonii lub Dnia Polonii i Polaków za Granicą, które to święto oficjalnie obchodzimy 2 maja. Przy ZPE w Tallinie działa także zespół Pieśni i Tańca „Lajkonik”, prezentujący polskie pieśni i tańce oraz promujący Polonię w kraju.

Przed estońską Polonią na pewno stoi wielka i trudna misja – zjednoczenie się, dążenie do odrodzenia i zachowania polskości w swoim środowisku, pamiętając o lojalności wobec państwa, w którym mieszkają.

19. Baza organizacji i instytucji polonijnych za granicą/Estonia.

Kultura, nauka, edukacja i media

Polska i Estonia intensywnie współpracują na płaszczyźnie kulturowej, kładąc nacisk na pielęgnowanie wspólnego dziedzictwa historycznego.

Bardzo ważną rolę w promowaniu polskiej kultury w Estonii odgrywa muzyka, zwłaszcza klasyczna i jazzowa. Znany i ceniony w Estonii jest kompozytor Krzysztof Penderecki, a w 1999 roku odbyło się wykonanie oratorium Pendereckiego pt. *Siedem Bram Jerozolimy* we współpracy z polskimi solistami i ERSO. W Narwie i Kohtla-Järve regularnie odbywa się konkurs Chopinowski dla młodych pianistów, a co ciekawe, wielu estońskich muzyków uczyło się w Akademii Chopinowskiej w Warszawie (obecnie Uniwersytet Muzyczny Fryderyka Chopina). Estońscy wokaliści chętnie odwiedzają Polskę, np. chór „Noorus” pojawił się na międzynarodowym festiwalu chórów w Suwałkach, a Jaak Joala i Anne Veski wystąpili na Sopockim Festiwalu. Z kolei polscy jazzmani są co rok obecni na festiwalu IDEeJazz w Tartu i Narwie.

Wgłębiając się w świat współpracy kinematograficznej, należy wyróżnić estońskie produkcje filmowe zdobywające nagrody na festiwalach filmowych: Ülo Pikkov zdobył w Krakowie „Srebrnego Dinozaura” za film *Bermuda*, a film Valentina Kuika *Lot* zdobył Grand Prix na międzynarodowym festiwalu programów telewizyjnych. Od czasów wznowienia współpracy dyplomatycznej między Polską a Estonią powstają również polsko-estońskie produkcje filmowe, takie jak choćby *Hotel zaginionego Alpinisty* czy *Pilot Pirx*.

W estońskim muzeum Johana Laidonera w Viimsi można obejrzeć wystawę o historii wojska polskiego pt. *Polski Pokój*, natomiast Ambasada Estonii we współpracy z Estońskim Muzeum Historii zorganizowała wystawę fotograficzną w Warszawie poświęconą historii Estonii. W Gdańsku z kolei można było obejrzeć wystawę *Mapy Livonii*.

Współpraca w dziedzinie kultury została rozszerzona w 2000 roku przez reprezentantów Ministerstw Kultury Estonii i Polski. W Narwie funkcjonuje Polski Klub „Polonez”, a z kolei w Warszawie od 2001 roku jest zarejestrowane stowarzyszenie ProEstonia, skupiające wokół siebie miłośników Estonii i współpracujące z Ambasadą Republiki Estońskiej w Warszawie. ProEstonia promuje Estonię oraz współpracę polsko-estońską poprzez różnego rodzaju imprezy kulturalne, wydawanie materiałów dydaktycznych lub popularyzatorskich itp.

Wśród literatów polskich w Estonii najbardziej znany był Henryk Sienkiewicz, a jego *Quo Vadis* dosyć często pojawiało się na deskach teatrów estońskich. Popularnością cieszyło się też nazwisko Zofii Nałkowskiej i Gabrieli Zapolskiej. Warto dodać, że w 2021 roku świętujemy 100. rocznicę nawiązania polsko-estońskich stosunków dyplomatycznych.

Podstawę naukowej współpracy między Polską i Estonią stanowi Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Estońskiej o współpracy kulturalnej i naukowej podpisana w Tallinnie 2 lipca 1992 roku. Współpraca jest rozwijana bezpośrednio między uczelniami (lektorat języka polskiego na uniwersytecie w Tallinie oraz lektorat języka polskiego na uniwersytecie w Tartu) i instytucjami naukowymi. Warto nadmienić, iż bardzo ważna jest współpraca między polskim a estońskim Instytutem Pamięci Narodowej oraz między dyrekcją Archiwów Państwowych a Narodowym Archiwum w Estonii. Do tego rząd polski i estoński popiera współpracę Polskiej Akademii Nauk i Estońskiej Akademii Nauk, uczelni wyższych itp., organizując wymianę pracowników naukowych, udostępniając różnego rodzaju publikacje, organizując wspólne konferencje, ekspedycje naukowe oraz wymieniając się nawzajem ważnymi informacjami i dokumentacją naukową.

Dla studentów slawistyki i dla słuchaczy Studiów o Europie Środkowej i Wschodniej na uniwersytecie w Tartu jest obowiązkowy trwający trzy semestry kurs języka polskiego. Jest również możliwość uczestniczenia w kursie języka polskiego organizowanym dla wszystkich chętnych innych kierunków i lat. Związek Polaków w Estonii (dalej ZPE) również oferuje kursy nauki języka polskiego jako obcego. Nauczycielami są zazwyczaj nowo przybyli do Estonii Polacy. Placówki w Tartu i Tallinie preferują polimetodyzm, aby uczniowie mogli rozwijać wszystkie sprawności językowe synchronicznie (czyli mówienie, rozumienie, czytanie i pisanie).

Warto dodać, że istnieje również możliwość wyjazdu na studia do Estonii w ramach wymiany akademickiej Erasmus, dzięki której na estońskich uczelniach każdego roku studiuje kilkunastu studentów z Polski.

Środki masowego przekazu w Estonii odgrywają niemalże kluczową rolę w życiu społecznym i informacyjnym Estończyków. Według BBC w 2016 roku 1,2 mln Estończyków (około 91% populacji) korzystało z Internetu, a według badań Eurobarometru z 2016 roku 56% mieszkańców Estonii wykorzystuje strony internetowe jako główne źródło informacji.

Warto zaznaczyć, że estońskie środki masowego przekazu są nadawane nie tylko w języku estońskim, ale także rosyjskim. Nie ma żadnej informacji o polskojęzycznych mediach (telewizja czy radio), jedynie stowarzyszenia czy związki Polaków w Estonii publikują swoje treści również w języku polskim. Dlaczego „również”? Bo najczęściej treści w mediach społecznościowych pisane są w języku rosyjskim. Polonia estońska podejmowała próby utworzenia własnych mediów w formie tradycyjnej, np. ZPE podjęło próbę wydania polsko-estońskiego kwartalnika „Polonia Estońska”, który ukazywał się w latach 2000–2002. Istniało także wydawnictwo ciągłe „Nasza Polonia / Nasz czas”, które aktywnie działało od 1994 roku do 2007 (od 1997 roku również internetowo). W Estonii miesięcznik początkowo funkcjonował pod nazwą „Nasza Polonia”, a później połączył się z litewskim tygodnikiem „Nasza Gazeta”. Jak zaznacza redakcja, był to „tygodnik o charakterze społecznym, mający m.in. za zadanie integrację Polaków w tym regionie. Jest on jednocześnie źródłem informacji o polskich mniejszościach narodowych w krajach bałtyckich”.

Obecnie wszelkie aktualne informacje związane z działalnością i funkcjonowaniem estońskiej Polonii możemy znaleźć m.in. na Twitterze @PLinEstonia (<https://twitter.com/PLinEstonia>) lub na stronie ZPE – Związku Polaków w Estonii „Polonia” (<http://www.polonia.ee/index.php?id=42>).

Solidną dawkę informacji o estońskiej Polonii dostarczają portale eesti.pl i Przegląd Bałtycki. Eesti.pl od 2003 roku dostarcza informacji o Estonii. Są to artykuły kulturoznawcze, krajoznawcze, teksty informacyjne oraz aktualności. Na portalu znajduje się zakładka „Polonika”, gdzie znajdują się artykuły opisujące estońską Polonię oraz relacje polsko-estońskie na różnych płaszczyznach. Przegląd Bałtycki natomiast publikuje aktualne wydarzenia m.in. z życia Estończyków w kraju i poza jego granicami.

Jako ciekawostkę warto dodać, że na Facebooku funkcjonuje grupa „Polacy w Estonii” – dla wszystkich Polaków przebywających w Estonii na stałe lub czasowo. Odbyna się tam wymiana aktualnych informacji z życia codziennego w Estonii, można znaleźć różnego rodzaju ciekawostki, które na pewno ułatwią nowo przybyłym Polakom funkcjonowanie w obcym kraju; na dodatek, grupa ta jest doskonałym miejscem na zaprzyjaźnienie się z rodakami.

***Connectivity* i perspektywy współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza**

Relacje gospodarcze Polski i Estonii są oceniane jako dobre; kraje rozwijają się i współpracują pomimo nierównowagi w bilansie handlowym, a firmy polskie i estońskie są ze sobą w stałej kooperacji.

Bazę prawną do współpracy gospodarczej stanowią m.in. dwie bardzo ważne umowy: Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Estońską w sprawie unikania podwójnego opodatkowania i zapobiegania uchylaniu się od opodatkowania w zakresie podatków od dochodu i majątku z 9 maja 1994 roku i Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Estońską w sprawie wzajemnego popierania i ochrony inwestycji z dnia 6 maja 1993 roku²⁰. Polska znajduje się w czołówce krajów, z których Estonia importuje towary (siódme miejsce w kategorii partnerów handlowych Estonii)²¹. Kontaktom polsko-estońskim na płaszczyźnie gospodarczej (i nie tylko) bardzo sprzyja również rozwój połączeń – ciągle rozbudowywana i modernizowana *Via Baltica* oraz częste loty łączące Tallin z Warszawą i Berlinem (nawet 3 razy dziennie), za sprawą sojuszu strategicznego PLL LOT z estońskim narodowym przewoźnikiem Nordica.

Estonia prowadzi liberalną politykę gospodarczą oraz sprzyjający inwestycjom i przedsiębiorczości system podatkowy i bankowy. Estonia w dużej mierze korzysta ze swoich zasobów, czyli z lasów i łupków bitumicznych, dzięki czemu jest krajem najmniej zależnym w UE od importu energii (sprowadza jedynie 12%, a ponad 70% energii produkuje u siebie)²².

Według danych za 2020 rok wartość importowanych towarów z Polski do Estonii wynosiła 1 mld EUR, co stanowiło 6,9% całego importu. Najczęściej importowanymi towarami były: oleje ropy naftowej, samochody i pozostałe pojazdy silnikowe oraz leki do celów terapeutycznych lub profilaktycznych. W przypadku eksportu towarów do Polski z Estonii ich wartość wynosi 440,1 mln EUR (3,1% całego eksportu kraju). Najczęściej eksportowane są m.in. budynki prefabrykowane,

20. <https://www.gov.pl/web/estonia/relacje-dwustronne> [dostęp: 10.09.2021].

21. <https://itro.pl/rynki-zagraniczne/estonia/> [dostęp: 10.09.2021].

22. <https://itro.pl/rynki-zagraniczne/estonia/> [dostęp: 10.09.2021].

niekompletne i niezmontowane, aparaty telefoniczne oraz aparatura do transmisji głosu²³.

Warto wspomnieć również o dużych polskich firmach, które w ostatnich latach weszły na rynek estoński: PZU przejęło Codan Forsikring AS, również Orlen – poprzez Orlen Lietuva – jest obecny na rynku estońskim; LPP otworzył w Tallinnie swój pierwszy sklep zagraniczny (w 2002 roku), obecny jest również polski producent maszyn do kawy – Primulator oraz Inter Cars.

Duże estońskie firmy również pojawiły się na rynku polskim, na przykład: Enefit – estoński państwowy potentat energetyczny; Taxify – jeden z największych start-upów, a w 2017 roku do Polski wszedł estoński In-bank²⁴.

Patrząc na dobrą sytuację gospodarczą w obu krajach, możemy oczekiwać dalszego wzrostu inwestycji i wymiany handlowej między Polską a Estonią.

23. https://wspieramyeksport.pl/znajdz-rynki-eksportowe/ee/estonia?fbclid=IwAR010daBwyOLmVKfU_bvZlga1K-N81HsDRtOICPdio1IGu8kpYEofMFZwY [dostęp: 10.09.2021].

24. <https://przegladbaltycki.pl/8095,polsko-estonska-wspolpraca-gospodarcza.html> [dostęp: 10.09.2021].

Republika Litewska

Tezy i rekomendacje

- Społeczność polska na Wileńszczyźnie jest największą, a także najlepiej zorganizowaną mniejszością polską spośród wszystkich państw Inicjatywy Trójmorza. Warto jednak zastanowić się, na ile potencjał ten jest wykorzystywany, tak w sferze kontaktów społecznych, jak i kulturalnych czy gospodarczych między Polską a Litwą – państwem, którego nieodłącznym elementem społeczeństwa jest mniejszość polska oraz wspólne dziedzictwo historyczne.
- Należy uwzględnić projekt Inicjatywy Trójmorza, stanowiący istotny format współpracy międzynarodowej w naszym regionie, w działaniach dążących do rozwoju aktywności politycznej i społecznej mniejszości polskiej na Litwie. Aktywność Polaków z Litwy w ramach organizacji społecznych i partii politycznych, podyktowana zarówno dążeniem do silnej pozycji mniejszości polskiej jak i realizacji postulatów ogólnospołecznych, powinna uwzględniać zacieśnianie współpracy z innymi krajami Inicjatywy Trójmorza, w tym z Polską. Uczynienie Wileńszczyzny, na której zamieszkuje większość litewskich Polaków, obszarem atrakcyjnym gospodarczo oraz stymulowanie wzrostu atrakcyjności turystycznej idą w parze z założeniami Trójmorza, w tym z takimi inicjatywami jak budowa drogi ekspresowej *Via Carpathia*. Dążenie do zbliżenia z pozostałymi krajami Inicjatywy Trójmorza powinno być naturalnym celem mniejszości polskiej, w przeciwieństwie do obecnych w wielu środowiskach sympatii prorosyjskich.
- Warto promować i wspierać media polonijne na Litwie, szczególnie te niezależne od poszczególnych grup politycznych, informujące

rzetelnie o perspektywach związanych z realizacją idei Trójmorza, która współgra zarówno z interesem narodowym Litwy jak i mniejszości polskiej w tym kraju. W tym pierwszym przypadku poprzez jak najdalsze uniezależnienie od wpływów rosyjskich, w drugim – m.in. poprzez wzmocnienie ekonomiczne Litwy i Wileńszczyzny, poprawienie komunikacji z macierzą oraz zawiązanie szerszej współpracy kulturalnej ze społecznością polską w pozostałych krajach Inicjatywy Trójmorza. Jak wynika z ankiet przeprowadzonych przez Instytut Andersa, ogromna część Polaków na Litwie – również aktywnych w ramach organizacji polonijnych – nie ma wiedzy na temat Inicjatywy Trójmorza. Tematyka ta pojawia się w stopniu niewystarczającym i to jedynie w mediach na ogół krytycznie nastawionych wobec największej organizacji polskiej – Związku Polaków na Litwie, takich jak radio „Znad Wilii”, portal zw.lt czy „Kurier Wileński”.

- Wsparcie dla budowy nowoczesnych polskich organizacji pozarządowych na Litwie, a także utworzenie polonijnych think-tanków opracowujących raporty, analizy i strategie rozwoju aktywności społecznej, intelektualnej, edukacyjnej, kulturalnej i gospodarczej mniejszości polskiej na Litwie. Przykładem tego kierunku, jest stworzony z inicjatywy Polskiego Klubu Dyskusyjnego w Wilnie dokument „Wileńszczyzna 2040”. Strategia przedstawia dwa cele strategiczne, które mają być osiągnięte do roku 2040: Atrakcyjna Polskość i Zamożna Wileńszczyzna. Szereg postulatów zawartych w tym projekcie współgra z celami przyświecającymi rozwojowi współpracy międzynarodowej w ramach Inicjatywy Trójmorza.
- Wzmocnienie potencjału polskich organizacji i przedsiębiorstw w poszczególnych sektorach kluczowych dla Inicjatywy Trójmorza. Jak wynika z badań prowadzonych przez Instytut Andersa, a także inne podmioty takie jak „Wspólnota Polska” czy Polski Klub Dyskusyjny w Wilnie, polskie organizacje na Litwie w dalszym ciągu potrzebują pomocy zarówno materialnej (finansowej, sprzętowej) jak i niematerialnej (szkoleniowej, edukacyjnej). Warto zadbać, aby Polacy byli liderami i inicjatorami pozytywnych zmian i rozwoju takich gałęzi gospodarki jak turystyka, transport czy nowe technologie. We wszystkich tych dziedzinach już w tej chwili istnieją dobrze zorga-

nizowane polskie środowiska kulturalne, dbające o dziedzictwo, ale także zorganizowane w stowarzyszenia branżowe w ramach izb handlowych i forów.

Tło historyczne

Polacy na ziemiach dzisiejszej Litwy zamieszkują od wieków. Napływ Polaków na ziemie Wielkiego Księstwa Litewskiego nasilił się po rozpoczęciu akcji chrystianizacyjnej Litwy właściwej (Aukštoty) w 1387 roku. Na ziemie te przybywało wówczas bardzo wielu duchownych katolickich pochodzących z Polski. Równocześnie rozpoczął się proces polonizacji elit litewskich, który nasilił się w czasie panowania dynastii Jagiellonów, a szczególnie po Unii Lubelskiej (1569 roku). Z biegiem lat procesy przyjmowania polskiego języka i kultury zaczęły rozpowszechniać się także wśród niższych warstw społeczeństwa. Po rozbiorach Litwa znalazła się w składzie Imperium Rosyjskiego, co nie powstrzymało jednak rozwoju polskiej nauki i kultury na tych ziemiach. Równocześnie następował wzrost idei nacjonalistycznych, połączony z odradzaniem się litewskiej świadomości narodowej. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę i Litwę w 1918 roku sprawa przynależności państwowej części ziem litewskich, szczególnie Wilna i Wileńszczyzny, zamieszkanymi w przeważającej mierze przez Polaków, stała się punktem sporu między naszymi państwami. Ostatecznie Wilno i jego okolice zostały w wyniku działań zbrojnych włączone w skład państwa polskiego, przy którym pozostały do 1939 roku.

Spis ludności, przeprowadzony w 1919 roku¹ wykazał, iż Polacy stanowili największą grupę narodowościową zamieszkującą okręg wileński (874 756 osób), drugą byli Białorusini (350 391 mieszkańców). Żydów było nieco ponad 132 tysiące, Litwinów – 112 tysięcy, Rosjan – 102 tysiące, tutejszych – 37 tys. i Tatarów. 1 316. 3 544 osoby podały inną narodowość niż powyższe, a 19 521 osób w ogóle nie podało takiej informacji. W większości miast okręgu wileńskiego przeważali Polacy (87,3% miesz-

1. Wyniki tego spisu, przeprowadzonego przez Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich, zostały w przypadku Wileńszczyzny włączone do powszechnego spisu z 1921 roku.

kańców powiatu wileńskiego, w tym 56% mieszkańców miasta Wilna). W drugim spisie powszechnym w 1931 roku zrezygnowano z pytania o narodowość, którą w tym spisie miał determinować język danej osoby. Odnotowano w związku z tym znaczny wzrost ludności polskiej na Wileńszczyźnie. W grudniu 1931 roku Wilno liczyło 195 071 mieszkańców (65,94% Polaków, 27,99% Żydów, 3,78% Rosjan, 0,89% Białorusinów, 0,81% Litwinów, 0,29% Niemców i 0,3% innych narodowości). W tym samym czasie w państwie litewskim (tzw. Litwie Kowieńskiej) mieszkało według różnych danych od 65 tys. Polaków (według danych z litewskiego spisu powszechnego z 1923 roku) do 200 tys. (według szacunków ówczesnej diaspory polskiej). Społeczność ta nie mogła swobodnie używać swojego języka w przestrzeni publicznej, utrudniony był także dostęp do nauczania języka polskiego².

W 1939 roku tereny Wileńszczyzny zostały włączone do państwa litewskiego, natomiast w 1940 dostały się, wraz z całą Litwą, pod władzę Sowietów. W okresie sowieckim Polakom pozostawiono prawo do własnego szkolnictwa, ukazywała się prasa w języku polskim, użycie języka polskiego nie spotykało się z szykanami, choć mniejszość polska została poddana silnej indoktrynacji. Mimo to przetrwała tradycyjna i silna na tym obszarze wiara katolicka.

Spisy powszechne z lat 1959–1989 wykazały stały spadek liczby ludności polskiej na Litwie. Wówczas liczba litewskich Polaków, uważających język polski za ojczysty, utrzymywała się na poziomie ok. 220 000. Jednak już pierwszy spis przeprowadzony w niepodległej Litwie (2001 rok) odnotował spadek tych osób do 188 000. Spis z 2011 roku ukazał dalszy spadek do poziomu 154 000. Obecnie Polacy stanowią ok. 6% mieszkańców Litwy. Największy odsetek Polaków zamieszkuje rejon sołecznicki (78% całej populacji), rejon wileński (52% całej populacji) oraz trocki (30% całej populacji).

Mniejszość polska na Litwie stanowi największą i najlepiej zorganizowaną mniejszość w tym kraju. Boryka się jednak również z szeregiem problemów, wśród których wymienić należy stopniową depopulację polskiej diaspory spowodowaną asymilacją narodową dotyczącą, co istotne, przyjmowania kultury i języka rosyjskiego, w drugiej kolejno-

2. M. Wołłejko, *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie a relacje polsko-litewskie*, „Bezpieczeństwo narodowe” 2011, nr 1, s. 17.

ści zaś litewskiego. Problemem jest zjawisko wtórnej rusyfikacji, mające miejsce w polskich szkołach. Język polski nie jest uważany za prestiżowy nawet wśród samej społeczności polskiej, a nauczanie w języku polskim, mimo dobrej bazy i wyposażenia szkół, wciąż pozostaje na niezadowalającym poziomie. Problemem jest także stosunek władz litewskich, brak odpowiedniej ustawy regulującej status mniejszości, utrudnienia w używaniu języka w sferze urzędowej, w tym najbardziej jaskrawy przykład braku możliwości stosowania polskiego zapisu nazwisk w dokumentach oficjalnych. Mimo tych przeszkód mniejszość polska na Litwie stanowi ogromny potencjał, który można wykorzystać jako nośnik idei współpracy państw naszej części Europy w ramach Inicjatywy Trójmorza.

Status prawny i charakterystyka mniejszości polskiej

Przepisy Konstytucji Republiki Litewskiej z 1992 roku są obecnie podstawowymi, wewnątrz krajowymi postanowieniami odnoszącymi się do praw mniejszości narodowych, ponieważ wciąż brakuje aktu prawnego, który konkretyzowałby jej przepisy w tej materii. Ustawa o mniejszościach narodowych, uchwalona w 1989 roku (a więc jeszcze przed odzyskaniem niepodległości przez Litwę) straciła moc prawną w roku 2010 i dotychczas nie uchwalono nowej ustawy, regulującej te kwestie³. Zgodnie z art. 37. ustawy zasadniczej „Obywatele przynależni do wspólnot narodowościowych mają prawo do pielęgnowania swego języka, kultury i obyczajów”. Zapis ten stosuje się jednak wyłącznie do sfery prywatnej. Art. 45. stanowi z kolei, iż „wspólnoty narodowościowe obywateli zajmują się samodzielnie problemami swej kultury narodowej, oświaty, dobroczynności i wzajemnej pomocy. Wspólnoty narodowościowe są wspomagane przez państwo”. Dwa kolejne artykuły ważne w kontekście praw mniejszości to art. 29. mówiący, iż „Niedozwolone jest ograniczanie praw człowieka lub ustanawianie przywilejów ze względu na płeć, rasę, narodowość, język, pochodzenie, położenie społeczne, wiarę, przekonania lub poglądy”. W art. 25. natomiast wskazano m.in., iż „wolność

3. A. Kuczyńska-Zonik, K. Szwed, *Prawa mniejszości narodowych na Litwie*, Warszawa 2020, s. 6–7.

wyrażania przekonań i rozpowszechniania informacji jest niepołączalna z działalnością przestępczą, szerzeniem nienawiści narodowej, rasowej, religijnej i społecznej, przemocy i dyskryminacji, a także z oszczerstwem i dezinformacją". Warto podkreślić, iż jedynie obywatel litewski może być uznany za przedstawiciela mniejszości narodowej i odpowiednio w skład mniejszości narodowych wchodzi jedynie obywatele Litwy⁴. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że Konstytucja Republiki Litewskiej wyklucza (poza nielicznymi wyjątkami) możliwość posiadania podwójnego obywatelstwa, co oznacza, że przyjęcie (lub posiadanie) obywatelstwa innego państwa automatycznie wyklucza możliwość posiadania obywatelstwa Litwy⁵.

Szczegółowe przepisy dotyczące praw mniejszości znajdują się w szeregu ustaw, są to: ustawa o obywatelstwie; ustawa o języku państwowym; ustawa o oświacie; ustawa o informowaniu społeczeństwa; ustawa o wspólnotach i związkach religijnych; ustawa o partiach politycznych i organizacjach politycznych; ustawa o podstawach ochrony praw dziecka. Litwa podpisała szereg umów międzynarodowych, zapewniających ochronę praw mniejszości narodowych⁶, do dziś natomiast władze litewskie nie podpisały Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych⁷.

Kwestia używania języka, w szczególności prawo do zapisywania polskich nazwisk w ich oryginalnej formie, stanowi od lat punkt sporu między mniejszością polską a władzami Republiki Litewskiej. Imię i nazwisko obywatela litewskiego na jego wniosek zapisuje się na jeden z dwóch sposobów: albo fonetycznie, alfabetem litewskim bez litewskich końcó-

4. Tamże, s. 8.

5. Tamże, s. 13.

6. Są to: Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Deklaracja Praw Osób Należących do Mniejszości Narodowych lub Etnicznych, Religijnych i Językowych, Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych Rady Europy. Zob. A. Kuczyńska-Zonik, K. Szwed, dz. cyt., s. 9.

7. Ochrona języka litewskiego uznawana jest za sprawę pierwszorzędnej wagi dla zachowania litewskiej tożsamości narodowej, a nawet państwowości, wobec której prawa związane z ochroną języków mniejszości narodowej traktuje się w kategorii przywilejów, A. Kuczyńska-Zonik, K. Szwed, dz. cyt., s. 9–10; M. Jędrusiak, *Litewska tożsamość konstytucyjna a kwestia pisowni nazwisk przedstawicieli mniejszości narodowych na Litwie*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2016, nr 3, s. 102.

wek (-as, -is, -ys, -us, -a, -uo, -ė), albo fonetycznie, alfabetem litewskim z litewskimi końcówkami. Nieprawdą jest więc częste mniemanie, iż nazwiska zawsze muszą być zapisywane z litewskimi zakończeniami⁸.

Oprócz tego istnieją uchwały komisji odnoszące się do sposobu transliteracji obcych nazwisk. Wobec Polaków stosuje się uchwałę z 28 marca 1991 roku. Transliteracja ta budzi niechęć społeczności polskiej, gdyż zniekształca oryginalny sposób pisowni nazwiska, a także jego brzmienie przy czytaniu – w języku litewskim brakuje sposobu oddania niektórych dźwięków języków obcych (np. polskiego „ą”, „ę” czy „ż”, białoruskiego „ў”). Taki sposób rozwiązania kwestii nazwisk budzi wątpliwości co do zgodności tego rozwiązania z przyjętymi przez Litwę traktatami międzynarodowymi⁹.

Polska mniejszość ma prawo do edukacji w języku ojczystym – kwestię tę reguluje szereg przepisów prawa litewskiego¹⁰. Obecnie Litwa jest jedynym państwem na świecie (oprócz Polski), w której osoby narodowości polskiej mają zapewnione nauczanie w języku polskim od przedszkola do wyższej uczelni. Stan placówek polskich na Litwie w 2018/2019 roku szkolnym przedstawiał się następująco: Gimnazjum – 36, Progimnazjum – 1, Szkoły podstawowe – 19, filie przy gimnazjach i szkołach podstawowych – 9, szkoły-przedszkola – 5, centra wielofunkcyjne – 6, szkoła specjalna – 1, przedszkola polskie i grupy polskie w przedszkolach dwu- lub trójjęzycznych (litewskich lub rosyjskich) – 53, gimnazja lub szkoły podstawowe z grupami przedszkolnymi bądź przygotowawczymi – 47, Wileńska Szkoła Technologii Biznesu i Rolnictwa w Białej Wacie (w grupach po szkole podstawowej nauczanie w języku polskim; w grupach pomaturalnych – nauczanie w języku polskim i litewskim) – 1¹¹. Mimo stosunkowo dużej liczby placówek, polscy działacze oświatowi na Litwie

8. Aktem prawnym regulującym pisownię nazwisk obywateli Republiki Litewskiej jest Uchwała Taryby z 31 stycznia 1991 r. o sposobie pisowni imion i nazwisk obywateli Republiki Litewskiej w dowodach osobistych, M. Jędrysiak, dz. cyt., s. 100.

9. Tamże, s. 105–108.

10. Są to: Ustawa o oświacie, 2011; Przepisy dotyczące edukacji mniejszości narodowych, 2002; Przepisy dotyczące edukacji sobotnich i niedzielnych szkół mniejszości narodowych, 2004; Strategia rozwoju edukacji mniejszości polskiej na Litwie, 2005; Przepisy dotyczące edukacji ogólnej w języku litewskim, 2011, A. Kuczyńska-Zonik, K. Szwed, dz. cyt., s. 17.

11. <http://portalszkolny.org/macierz-szkolna-o-stanie-szkolnictwa-polskiego-na-litwie/> [dostęp: 3.09.2021].

wskazują na szereg trudności w nauczaniu języka polskiego, związanych m.in. z ujednoliceniem od 2013 roku egzaminu dojrzałości dla maturzystów ze szkół litewskich i szkół mniejszości. Zgodnie z nimi, aby uzyskać świadectwo dojrzałości, uczniowie muszą zdać dwa egzaminy: obowiązkowy egzamin z języka litewskiego i literatury oraz egzamin z innego wybranego przedmiotu, co stawia szkoły mniejszości narodowych w gorszej pozycji. Szereg postulatów w zakresie edukacji zostało wyrażonych w Uchwale Zarządu Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna”: „W kwestii stanu posiadania szkolnictwa polskiego na Litwie, aktualnych problemów i kierunków ich rozwiązań” z 3 stycznia 2019 roku¹². Część postulatów została uwzględniona w podpisanej przez ministrów edukacji Polski i Litwy w 2019 roku „Deklaracji o edukacji polskiej mniejszości narodowej w Republice Litewskiej i litewskiej mniejszości narodowej w Rzeczypospolitej Polskiej”. W 2020 roku został podpisany harmonogram do tego dokumentu. Zobowiązano się w nim do zapewnienia wprowadzenia do 2022 roku egzaminu z języka ojczystego na poziomie państwowym i szkolnym. Według Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Polskich „Macierz Szkolna” strona litewska nie wywiązuje się z przyjętych porozumień, m.in. poprzez przygotowywanie projektu zmian w prawie, według którego w szkołach mniejszości narodowych wykreślone miałyby zostać lekcje języka ojczystego z listy przedmiotów obowiązkowych¹³.

Mniejszość polska korzysta z prawa do tworzenia partii politycznych na równi z innymi grupami narodowościowymi. Partie polityczne na Litwie są tworzone na podstawie obywatelstwa Republiki Litewskiej i wieku obywateli. Ustawa o partiach politycznych nie przewiduje tworzenia partii politycznych w oparciu o kryterium narodowe, regionalne lub inne. Celem wszystkich partii politycznych jest zaspokojenie interesów politycznych ich członków, pomoc w wyrażeniu woli politycznej obywateli Republiki Litewskiej oraz dążenie do udziału w sprawowaniu władzy państwowej i samorządu. Obecnie stosuje się 5% próg wyborczy dla wszystkich partii politycznych i 7% dla koalicji wyborczych. Na tych zasadach funkcjonuje założona obok Związku Polaków na Litwie Akcja Wyborcza Polaków na Litwie, partia polityczna utworzona w 1994 roku,

12. Tamże.

13. <https://wilno.tvp.pl/53555850/polacy-na-litwie-sprzeciwiaja-sie-zmianom-w-szkolnictwie> [dostęp: 3.09.2021].

a od 2016 roku funkcjonująca pod nazwą Akcja Wyborcza Polaków na Litwie – Związek Chrześcijańskich Rodzin (AWPL-ZChR)¹⁴.

Polacy mogą swobodnie tworzyć na Litwie własne media. W ustawodawstwie litewskim nie ma ograniczeń dotyczących nadawania i publikowania w językach innych niż państwowy¹⁵.

Od 1 lipca 2015 roku na Litwie działa Departament Mniejszości Narodowych przy Rządzie Republiki Litewskiej. Podobna instytucja – Departament Mniejszości Narodowych i Wychodźstwa (zajmujący się również opieką nad litewską diasporą) – działała do 2010 roku. Decyzja o likwidacji tego departamentu spotkała się z ostrą krytyką, stąd też zdecydowano o przywróceniu analogicznego organu. Do zakresu jego kompetencji zaliczono kształtowanie i realizację litewskiej polityki mniejszości narodowej, zagwarantowanie warunków właściwych do rozwoju postaw obywatelskich i kultywowania tolerancji. Ponadto Departament powinien stworzyć odpowiednie warunki do aktywizacji mniejszości narodowych w przestrzeni społecznej, politycznej i kulturalnej państwa, a także pracować prewencyjnie na rzecz przeciwdziałania ewentualnym sporom na tle narodowościowym¹⁶. W 2020 roku Rada Ministrów Republiki Litewskiej na czele z premierem Sauliusem Skvernelisem powołała do życia rządową Komisję ds. Mniejszości Narodowych. Z kolei Minister Kultury zapowiedział utworzenie nowego stanowiska wiceministra odpowiedzialnego w resorcie za sprawy mniejszości narodowych¹⁷.

Organizacje polskie i placówki RP

Wielowiekowa obecność Polaków na Litwie owocuje dziś licznymi i stosunkowo żywotnymi organizacjami polskimi, działającymi na terytorium

14. A. Kuczyńska-Zonik, K. Szwed, dz. cyt., s. 20–21.

15. Ustawa o języku państwowym z 31 stycznia 1995 roku stanowi, że programy audiowizualne oraz filmy wyświetlane publicznie muszą być przetłumaczone na język państwowy lub posiadać napisy w języku litewskim, przepisu tego jednak nie stosuje się do programów i wydarzeń przeznaczonych dla mniejszości narodowych, tamże, s. 22.

16. Tamże, s. 25.

17. <https://kurierwilenski.lt/2020/03/04/rzad-litwy-wobec-mniejszosci-narodowych/> [dostęp: 3.09.2021].

tego kraju. Według danych GUS jest ich około 180, z czego większość to instytucje oświatowe, społeczno-kulturalne czy branżowe¹⁸, w tym szkoły z polskim językiem nauczania. Na liście opublikowanej przez polskie MSZ widnieje natomiast wykaz 59 organizacji zebranych na podstawie bazy „Rejestr Osób Prawnych” Centrum Rejestrów oraz na podstawie zgłoszeń samych organizacji, w tym poszczególnych oddziałów Związku Polaków na Litwie (na liście nie uwzględniono jednak szkół i instytucji edukacyjnych)¹⁹. Autorzy strategii „Wileńszczyzna 2040” podają natomiast, iż obecnie działa blisko 100 polskich organizacji pozarządowych, stowarzyszeń na rzecz szerzenia kultury i oświaty, organizacji charytatywnych, zrzeszeń i związków zajmujących się działalnością zawodową lub inną. Jak zauważono, nie ma możliwości podania konkretnej liczby takich zrzeszeń, gdyż niektóre organizacje są efemeryczne, zbyt małe, żeby można je było ująć w bazach danych, inne powstają przy szkołach i nie są nigdzie rejestrowane²⁰.

Tradycyjnie duże znaczenie mają też parafie i domy zakonne, w których ogniskuje się pewna część działalności związanej z kulturą polską, kierowaną do polskiej społeczności. Na Litwie jednak granice narodowe nie przebiegają na równi z granicami wyznaniowymi (77,23% mieszkańców deklaruje katolicyzm²¹), stąd też posługa duchownych skierowana jest w równej mierze do Polaków jak i Litwinów.

Duża liczba organizacji wpłynęła na decyzję skupienia się na wybranych podmiotach, które przez liczebność, oddziaływanie bądź aktywność autor postanowił krótko scharakteryzować.

Związek Polaków na Litwie – jest największą organizacją zrzeszającą Polaków na Litwie. ZPL powstał z przekształcenia powstałego w 1988 roku Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego Polaków na Litwie jako organizacja społeczno-polityczna, za główne cele przyjmując krzewienie

18. Baza organizacji i instytucji polskich i polonijnych za granicą, https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5735/2/1/3/polo-nia_inorg_1.5_2016_pol.xlsx [dostęp: 3.09.2021].

19. <https://www.gov.pl/web/litwa/organizacje-polonijne> [dostęp: 13.08.2021].

20. *Strategia Zachowania i Rozwoju Języka Polskiego i Polskiej Społeczności na Litwie, „Wileńszczyzna 2040”* (dalej: *Wileńszczyzna 2040*), http://polskiklub.lt/wp-content/uploads/2020/11/Wilenszczyzna-2040-PL_SPAUDA1.pdf, s. 51.

21. *Results of the 2011 Population and Housing Census of the Republic of Lithuania*, Wilno 2013, s. 166.

i popieranie języka oraz kultury polskiej, kształtowanie świadomości narodowej, wspieranie działalności artystycznej, edytorskiej oraz rozwijanie więzi z macierzą. Związek podjął również działania mające zapobiec zabiegom ze strony rządu niepodległej Litwy oraz grup nacjonalistycznych, godzących w prawa mniejszości polskiej w tym kraju. W 1994 roku V Zjazd ZPL powołał partię polityczną – Akcję Wyborczą Polaków na Litwie, która miała realizować cele polityczne mniejszości polskiej, sama stając się organizacją *stricte* społeczną²². Obecnie Związek prowadzi 15 oddziałów ZPL, w tym dwa w Wilnie (miejski i rejonowy). Organem prasowym organizacji jest tygodnik „Nasza Gazeta”.

Strona internetowa Związku Polaków na Litwie (<https://zpl.lt/>) jest prowadzona w sposób dosyć niesystematyczny: średnio w zakładce „aktualności” pojawiają się 1–2 wpisy w tygodniu. Inne zakładki, takie jak „historia”, „kultura”, „oświata” czy „sport” na chwilę obecną (sierpień 2021) nie są aktualizowane od niemal trzech lat. Także oficjalny fanpage ZPL w serwisie Facebook (<https://www.facebook.com/ZwiazekPolakowNaLitwie>) nie jest prowadzony z należytą intensywnością i starannością. Co prawda w ostatnim czasie (lipiec–sierpień 2021) pojawiło się na nim więcej treści prezentujących relacje z uroczystości patriotycznych, jednak w poprzednich latach liczba nowych postów była niezwykle niska (1 w 2020, 2 w 2019, 5 w 2018). ZPL nie miał swoich profili w innych serwisach społecznościowych (Twitter, YouTube, Instagram).

W chwili obecnej ZPL wciąż prowadzi aktywną działalność społeczną i kulturalną, realizowaną za pośrednictwem poszczególnych oddziałów. Związek wypowiada się także w sprawach istotnych dla mniejszości polskiej, czego wyrazem są rezolucje 16. Zjazdu Polaków na Litwie²³, który odbył się 26 czerwca 2021 roku. W oficjalnych dokumentach wypunktowano przykłady dyskryminacji mniejszości polskiej w dziedzinach takich jak oświata, szkolnictwo wyższe (w tym kształcenie nauczycieli), używanie języka mniejszości czy pisownia polskich imion i nazwisk. Oprócz przyjęcia rezolucji delegaci wybrali na 3-letnią kadencję nowy zarząd ZPL, na którego czele stanął Waldemar Tomaszewski. Zastąpił on na tym stanowisku Michała Mackiewicza, sprawującego swoją funkcję

22. A. Bobryk, *Odrodzenie narodowe Polaków w republice litewskiej 1987–1997*, Toruń 2005, s. 120–123.

23. <https://zpl.lt/2021/07/rezolucje-16-zjazdu-zwiazku-polakow-na-litwie/> [dostęp: 25.08.2021].

od 2002 roku. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że zarówno dotychczasowa działalność Michała Mackiewicza jak i Waldemara Tomaszewskiego była poddawana ostrej krytyce przez część środowisk polskich na Litwie. Blisko współpracującym ze sobą działaczom zarzucano m.in. upolitycznienie ZPL i podporządkowanie go Akcji Wyborczej Polaków na Litwie – Związkowi Chrześcijańskich Rodzin²⁴ przez będącego prezesem tej partii Tomaszewskiego (M. Mackiewicz w latach 2008–2020 był posłem na sejm RL z list AWPL). Wiele działaczom i dziennikarzom nie podobała się także prorosyjska i prołukaszenkowska postawa polityków AWPL²⁵, a także nieprawidłowości przy wydatkowaniu środków publicznych oraz ukrywanie przez Mackiewicza swojej komunistycznej przeszłości²⁶. Od 2016 roku odnotowuje się pewien spadek poparcia dla AWPL-ZChR, zwłaszcza porównując wyniki wyborów samorządowych w latach 2015 i 2019 oraz wyborów do Sejmu w latach 2012 i 2016. W wyborach parlamentarnych w 2020 roku partia uzyskała wynik 4,82%, zdobyła jednak 3 mandaty w okręgach jednomandatowych. W 2019 roku w ramach Bloku Waldemara Tomaszewskiego – Koalicji Akcji Wyborczej Polaków na Litwie – Związku Chrześcijańskich Rodzin i Związku Rosjan Litwy zdobyła jeden mandat. Współpraca z Rosjanami wzbudza sporo kontrowersji w społeczeństwie litewskim oraz coraz częściej także wśród części litewskich Polaków. Wpływa na to fakt powiązań ugrupowań rosyjskich ze służbami Kremla. Także poszczególni liderzy AWPL-ZChR uczestniczą w imprezach powielających narracje historyczne, które są sprzeczne z racją stanu Litwy i Polski²⁷.

Wileńska Młodzież Patriotyczna – jest formalnie kołem Wileńskiego Oddziału Miejskiego Związku Polaków na Litwie, jednak aktywną działalność tej grupy należy w niniejszym opracowaniu dostrzec. Wileńska Młodzież Patriotyczna działa od 2012 roku. Ma na celu działalność na rzecz zachowania i rozwoju polskich tradycji oraz idei narodowej na Wi-

24. Na zjeździe Akcji Wyborczej Polaków na Litwie 7 maja 2016 roku została podjęta decyzja o poszerzeniu i uzupełnieniu nazwy partii, http://www.awpl.lt/?page_id=37 [dostęp: 25.08.2021].

25. <https://zw.lt/opinie/balcewicz-nowy-prezes-zpl-zbawca-czy-grabarz-zwiazku-polakow-na-litwie/> [dostęp: 25.08.2021]. Zob. również: <https://kurierwilenski.lt/2021/03/26/zwiazek-polakow-na-litwie-pluje-w-twarz-aresztowanym-kto-podpisal-specyficzne-oswiadczenie/> [dostęp: 25.08.2021].

26. <https://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/michal-mackiewicz-ukrywa-fakt-studio-wania-w-szkole-partyjnej-w-moskwie/> [dostęp: 25.08.2021].

27. *Wileńszczyzna 2040*, s. 57–58.

leńszczyźnie, kultywowania więzi z rodakami w Polsce oraz innych państwach, a także promowanie polskiej kultury, aktywizowanie społeczne młodego pokolenia Polaków i kształtowanie wartości narodowych polskiej wspólnoty²⁸. Niestety, WMP nie prowadzi strony internetowej, stąd o działalności najwięcej możemy dowiedzieć się z mediów społecznościowych i prasy²⁹. Wileńska Młodzież Patriotyczna organizuje w ciągu roku szereg akcji cyklicznych. Jest to m.in. oddawanie krwi z okazji rocznicy wybuchu powstania styczniowego (22 stycznia) „Krew Wolności”, „Światło pamięci Niezwyciężonym”, której celem jest zapalenie znicza i modlitwa na grobach żołnierskich, „Młodzi dla Rossy”, polegająca na sprzątaniu najstarszej wileńskiej nekropolii czy „Światło pamięci dla Jana Pawła II”, podczas której młodzież ustawia przy tzw. zielonym moście na Wilii napis „JP II” utworzony ze zniczy³⁰. WMP aktywnie włącza się w szereg uroczystości patriotycznych, szczególnie z okazji Święta Niepodległości, Dnia Polonii i Polaków za Granicą, rocznicy wybuchu powstania warszawskiego. Organizuje także przedsięwzięcia integrujące młodych Polaków z Wileńszczyzny – są to m.in. spływy kajakowe, rajdy i pikniki patriotyczne. Koło prowadzi profil w serwisie Facebook³¹. Niestety, częstotliwość postów jest niewielka i w roku bieżącym są to zaledwie 1–2 wpisy w miesiącu, co należy uznać za słabość organizacji.

Polska Macierz Szkolna (formalnie Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie³²) – jest organizacją, która odrodziła się w 1990 roku z potrzeby zrzeszania nauczycieli istniejących szkół polskich na Litwie. Od początku PMS organizowała wyjazdy młodzieży na studia bądź kolonie do Polski, doposażała szkoły polskie w książki i podręczniki czy też przekazywała jako pośrednik komputery i inny sprzęt elektroniczny polskim placówkom oświatowym. Także obecnie PMS-SNSPL prowadzi podobne działania. Przed rozpoczęciem roku szkolnego dzięki staraniom nauczy-

28. <https://zpl.lt/2018/09/wilenska-mlodziej-patriotyczna-ma-nowego-prezesa/> [dostęp: 25.08.2021].

29. Strona internetowa: <https://wilnomp.wordpress.com/wmp-strona-glowna/about/> nie jest aktualizowana i nie zawiera niemal żadnych informacji o organizacji.

30. <https://wilno.tvp.pl/50469845/swiatelko-dla-jana-pawla-ii?fbclid=IwAR3d-Csot6vonqkKDebg20OoGGGds8XyE44nOKy4AkQVG795B3XQeFXKiD2o> [dostęp: 25.08.2021].

31. <https://www.facebook.com/wilnomp/> [dostęp: 26.08.2021].

32. Nazwa została zmieniona pod naciskiem władz litewskich w grudniu 1993 roku, A. Bobryk, dz. cyt., s. 129.

cieli docierają na Litwę plecaki i wyprawki szkolne dla pierwszoklasistów ze szkół polskich w ramach akcji „Bon Pierwszaka” – projektu realizowanego przez Fundację Pomoc Polakom na Wschodzie z funduszy Kancelarii Premiera RP³³. Stowarzyszenie promuje wśród swoich członków liczne programy organizacji i instytucji polskich skierowane do uczniów i nauczycieli mniejszości polskich. Działacze Polskiej Macierzy Szkolnej zabiegają także cały czas o swobodę polskiej edukacji na Litwie. Także obecnie niektóre działania władz litewskich budzą kontrowersje, gdyż mogą uderzać w szkolnictwo mniejszości narodowych³⁴. Oficjalną stroną Macierzy Szkolnej na Litwie jest <https://portalszkolny.org/>, który na chwilę obecną nie jest aktualizowany. Organizacja przekazuje informacje przede wszystkim za pośrednictwem profilu w serwisie Facebook³⁵. Prezesem organizacji jest od 1993 roku Józef Kwiatkowski. PMS działa za pośrednictwem Kół istniejących przy poszczególnych szkołach. Prowadzi także Klub Nauczyciela Seniora.

Polski Klub Dyskusyjny powstał we wrześniu 2014 roku. Jego prezesem jest Dorota Sokolovska. Jak zapisano na stronie Klubu, jest to „miejsce, w którym wszyscy Polacy na Litwie mogą się wymieniać poglądami i opiniami na wszelkie aktualne tematy między sobą oraz z litewskimi politykami, dziennikarzami, naukowcami, dyplomatami oraz ekspertami, pod warunkiem nie uprawiania agitacji i propagandy politycznej, nie używania mowy nienawiści oraz szacunku wobec innych osób i ich poglądów, opinii oraz przekonań”³⁶. Klub jest organizatorem licznych debat i dyskusji z udziałem polityków, działaczy kultury, dziennikarzy, historyków. PKD informuje o swojej działalności za pośrednictwem strony internetowej (<http://polskiklub.lt/>) oraz Facebooka³⁷. Niezwykle cennym

33. <https://wilno.tvp.pl/54995469/wyprawki-dla-pierwszakow/webview?fbclid=IwAR3uQ3A5-m6MuzrlxwMZjXFE97P9XMidhCuMhcyNSgmSWcrfvK78-SxjUEk> [dostęp: 29.08.2021].

34. W chwili obecnej chodzi przede wszystkim o projekty reformy, zakładającej przesunięcie języka polskiego do grupy przedmiotów nieobowiązkowych, a także reorganizację sieci szkół, która utrudni dostęp do edukacji w języku polskim, <https://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/krystyna-dzierzynska-oczekujemy-kompleksowego-rozwiazania-w-kwestii-jezyka-polskiego/?fbclid=IwAR2Avxqf53wxdkn-cV3IUuQUdR0bD0monE-iEoXRJrFtBncRWallHP8iWAY> [dostęp: 29.08.2021].

35. <https://www.facebook.com/macierzszkolna> [dostęp: 29.08.2021].

36. <http://polskiklub.lt/o-nas/> [dostęp: 30.08.2021].

37. <https://www.facebook.com/PKDLDK> [dostęp: 30.08.2021].

projektem Klubu jest Strategia Zachowania i Rozwoju Języka Polskiego i Polskiej Społeczności na Litwie „Wileńszczyzna 2040”. Dokument przedstawia obecną sytuację Polaków na Litwie oraz wizję społeczności polskiej na Litwie w 2040 roku, a także cele operacyjne do osiągnięcia w dziedzinie demografii, języka, edukacji, kultury, mediów, społeczeństwa obywatelskiego i gospodarki Wileńszczyzny. Co ważne, autorzy przedstawili konkretne działania potrzebne do realizacji wyznaczonych zadań. Cały, obszerny i niezwykle ciekawy dokument dostępny jest na stronie <http://polskiklub.lt/wilenszczyzna-2040/>.

Społeczny Komitet Opieki nad Starą Rossą – został założony w 1990 roku. Jego głównym zadaniem jest opieka nad pomnikami na cmentarzu Stara Rossa oraz renowacja najcenniejszych z nich. W tym celu komitet prowadzi zbiórki – zarówno w formie ciągłej, jak i akcji odbywającej się tradycyjnie z okazji Wszystkich Świętych i Dnia Zadusznego. Komitet rozprowadza także cegielki oraz monety okolicznościowe, z których dochód przeznaczony jest na rzecz renowacji i opieki nad cmentarzem. Warta zauważenia jest aktywność Komitetu, którego członkowie biorą udział w licznych uroczystościach patriotycznych oraz zabierają głos w sprawach ważnych dla mniejszości polskiej na Litwie. Służy do tego chociażby bardzo systematycznie aktualizowana strona internetowa <http://www.rossa.lt/>. Organizacja prowadzi także działania edukacyjne, poświęcone historii Rossy oraz postaciom tam pochowanym za pośrednictwem mediów społecznościowych³⁸. Obecnym prezesem Komitetu jest Dariusz Żybort.

Stowarzyszenie Polaków Kiejdan – jest organizacją działającą poza obszarem Wileńszczyzny, w historycznej Laudzie (Litwie centralnej), gdzie mniejszość Polska jest zdecydowanie mniej liczna. Stowarzyszenie powstało w 2000 roku, pomimo iż od 1994 roku Polacy na tym terenie działali pod szyldem Związku Polaków na Litwie (od 1996 roku – oddział ZPL „Lauda”). Grupa ta działa niezwykle prężnie, co znajduje odbicie w regularnie aktualizowanej stronie internetowej³⁹. Stowarzyszenie organizuje imprezy cykliczne, takie jak Dni Kultury Polskiej na Laudzie i Żmudzi, w ramach których odbywają się spotkania, koncerty i festiwale

38. Profil Komitetu w serwisie Facebook: <https://www.facebook.com/rossa.wilno/> [dostęp: 30.08.2021].

39. <http://www.kiejdany.org/> [dostęp: 30.08.2021].

oraz towarzyszące im msze święte w wielu miejscowościach⁴⁰. Wizytówką Stowarzyszenia jest Polski Zespół Pieśni Ziemi Kiejdańskiej „Issa”, założony w 1998 roku przez Irenę Duchowską – obecną prezes organizacji i opiekunkę zespołu. Zespół bierze udział w festiwalach i uroczystościach zarówno na Litwie jak i w Polsce. Wartą odnotowania formą działalności Polaków w Kiejdanach jest istniejący od 2009 roku Uniwersytet III wieku, posiadający swoje filie także poza Kiejdanami – w Kownie (od 2015 roku) i Poniewieżu (od 2016 roku)⁴¹.

Organizacją, skupiającą około 700 członków, głównie z Wilna i Wileńszczyzny, jest **Związek Harcerstwa Polskiego na Litwie**⁴², reaktywowany w 1989 roku. Organizacja działa w oparciu o Prawo i Przyrzeczenie Harcerskie. Harcerki i harcerze starają się realizować swe powołanie wyrażone ideą służby: Bogu, Ojczyźnie i Bliźniemu, co wyraża się w chęci niesienia pomocy innym, oraz dbania o osobisty rozwój harcerki i harcerza. Pomimo nazwy, harcerze z Litwy działają niezależnie od Związku Harcerstwa Polskiego, a najwyższą władzą organizacji jest Zjazd, który wybiera władze Związku między Zjazdami, czyli Zarząd, Komisję Rewizyjną oraz Sąd Harcerski. Ostatni, XXIII Zjazd Związku Harcerstwa Polskiego na Litwie odbył się w czerwcu 2021 roku. W jego trakcie nową przewodniczącą ZHPnL wybrana została phm. Alina Ewelina Kieżun⁴³. Harcerze na Litwie prowadzą intensywną działalność wychowawczą w formie obozów harcerskich, rajdów, pielgrzymek oraz udziału w uroczystościach patriotycznych z okazji ważnych dla Polaków rocznic. Młodzi druhowie uczestniczą również w akcjach sprzątania cmentarzy, a także współpracują z Litwinami, biorąc udział w litewskich świętach oraz utrzymując kontakt z Lietovos Skautija⁴⁴. ZHPnL cieszy się także wsparciem z macierzy – zarówno ze strony Związku Harcerstwa Polskiego jak i władz (ostatnio w formie dotacji w ramach Rządowego Programu Wsparcia Rozwoju Organizacji

40. <http://www.kiejdany.org/2021/06/15/xix-festyn-kultury-polskiej-znad-i-sy-7-08-2021/> [dostęp: 30.08.2021].

41. <http://www.kiejdany.org/o-nas/> [dostęp: 30.08.2021].

42. Oficjalna strona ZHP jest aktualnie w budowie: <http://zhpnl.lt/> [dostęp: 30.08.2021].

43. <https://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/xxiii-zjazd-zwiazku-harcerstwa-polskiego-na-litwie/> [dostęp: 30.08.2021].

44. <https://natropie.zhp.pl/index.php/jestesmy-polakami-na-litwie/> [dostęp: 30.08.2021].

Harcerskich i skautowych na lata 2018–2030). Poczyny harcerzy śleźć można obecnie na ich profilu w serwisie Facebook⁴⁵.

Wspomnieć należy jeszcze o dwóch, istotnych dla społeczności polskiej grupach organizacji. Pierwszą z nich tworzą **organizacje kombatanckie**, takie jak: Dobroczynne Stowarzyszenie Polskich Kombatantów na Litwie, Klub Weteranów Armii Krajowej, Koło Wdów po Kombatantach przy Domu Kultury Polskiej oraz Sekcja Polska Wspólnoty Więźniów Politycznych i Zesłańców, odnotowane przez polski Urząd ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych⁴⁶. Kombatanci stanowią w dalszym ciągu ważną dla polskiej tożsamości społeczność, której przedstawiciele uczestniczą w licznych uroczystościach patriotycznych oraz chętnie spotykają się z młodzieżą, przede wszystkim harcerzami.

Istotne znaczenie mają polskie organizacje branżowe, zrzeszające Polaków wykonujących różne zawody. Na Litwie istnieje m.in. Związek Prawników Polaków na Litwie⁴⁷, Polskie Stowarzyszenie Medyczne na Litwie⁴⁸, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Polskich na Litwie⁴⁹ czy wspomniany już Związek Naukowców Polaków Litwy.

Polska i Litwa oficjalnie przywróciły stosunki dyplomatyczne 5 września 1991 roku. Od tego czasu oba kraje zawarły ze sobą szereg umów międzynarodowych i porozumień, a także powołały organy służące dialogowi politycznemu⁵⁰. Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy został podpisany w Wilnie 26 kwietnia 1994 roku.

Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Wilnie mieści się przy ul. Šv. Jono 3, LT-01123 Wilno, telefon: +370 5 2194 700, e-mail: vilnius.embassy@msz.gov.pl, Wydział Konsularny: telefon: +370 5 2194 731, e-mail: wilno.amb.wk@msz.gov.pl. Ambasadorem Nadzwyczajnym i Pełnomocnym Rzeczypospolitej Polskiej w Republice Litewskiej jest Urszula Doro-

45. <https://www.facebook.com/zhpnl/> [dostęp: 30.08.2021].

46. <https://www.kombatanci.gov.pl/pl/kontakt/organizacje-spo%C5%82eczne-zrzeszaj%C4%85ce-kombatant%C3%B3w-i-ofiary-represji/178-zwi%C4%85zki-i-organizacje-kombatanckie-za-granic%C4%85.html> [dostęp: 30.08.2021].

47. <http://www.zppl.lt/index.php/pl/> [dostęp: 30.08.2021].

48. <http://www.psml.lt/>, stowarzyszenie posiada także profil w serwisie Facebook: <https://www.facebook.com/psmlit/> [dostęp: 30.08.2021].

49. Stowarzyszenie nie posiada strony internetowej.

50. <https://www.gov.pl/web/litwa/litwa> [dostęp: 3.09.2021].

szewska⁵¹. W latach 2014–2016 istniał ponadto Konsulat Generalny RP w Kłajpedzie, kierowany przez honorowego konsula generalnego Tadeusza Macioła⁵². Obecnie poza Wilnem nie istnieją polskie placówki konsularne. Polska nie ma na Litwie także konsula honorowego.

Kultura, nauka, edukacja, media

Wiele organizacji polskich, w tym największa – Związek Polaków na Litwie, to organizacje o charakterze społeczno-kulturalnym, gdzie działania na rzecz zachowania i promocji polskiej kultury i dziedzictwa są nieodłączną i jedną z podstawowych form aktywności. Należy jednak pamiętać, iż istnieją także instytucje, których podstawowym celem jest organizacja wydarzeń kulturalnych i promocja polskiej kultury na Litwie. Wspierają i propagują one także działalność organizacji polskich w sferze kultury i sztuki.

Na pierwszym miejscu należy wymienić **Instytut Polski w Wilnie**⁵³, który działa od 1996 roku. Misją Instytutów Polskich (działających w wielu państwach świata) jest upowszechnianie polskiej kultury, wiedzy o historii oraz dziedzictwie narodowym w świecie, a także promocja współpracy w dziedzinie kultury, edukacji, nauki oraz życia społecznego. Instytuty podlegają polskiemu Ministerstwu Spraw Zagranicznych. Obecnie dyrektorem IP jest dr Małgorzata Stefanowicz-Pecela (malgorzata.stefanowicz@msz.gov.pl). W praktyce Instytut Polski w Wilnie prowadzi bogatą działalność, organizując inicjatywy kulturalne, a także promując te, które związane są z kulturą polską (często choćby poprzez osobę reżysera polskiego pochodzenia lub inne tego typu akcenty). Wydarzenia obejmują wiele dziedzin sztuki: teatr, kino, literaturę, muzykę, wystawy, jak i dziedzictwa historycznego. O bieżących inicjatywach wspieranych przez Instytut można dowiedzieć się z dobrze prowadzonej i zbudowanej w sposób czytelny strony internetowej (<https://instytutpolski.pl/>

51. <https://www.gov.pl/web/litwa/ambasador> [dostęp: 3.09.2021].

52. <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-resortowe/likwidacja-konsulatu-generalnego-rzeczypospolitej-polskiej-w-35096976> [dostęp: 3.09.2021].

53. Dane kontaktowe – adres: ul. Šv. Jono 3, LT-01123 Vilnius, tel. (003705) 2329770, faks. (003705) 2329777, e-mail: vilnius.sekretoriatas@instytutpolski.pl.

vilnius/pl/) oraz profili w serwisie Facebook⁵⁴, Twitter⁵⁵ oraz YouTube⁵⁶. Wszystkie te kanały informacji, warto podkreślić, są dwujęzyczne, co nie jest regułą w przypadku innych instytucji polskich. Instytut prowadzi odpłatne kursy języka polskiego (zajęcia dwa razy w tygodniu). W siedzibie Instytutu mieści się także biblioteka, której zbiory obejmują kilka tysięcy książek polskich oraz około tysiąca płyt CD i DVD z polską muzyką i filmami. Na miejscu dostępne są także czasopisma polskie⁵⁷.

Drugim, niezwykle istotnym miejscem na mapie Wilna jest **Dom Kultury Polskiej**⁵⁸ należący do Fundacji Dobroczynności i Pomocy „Dom Kultury Polskiej w Wilnie” (powstałej w 2001 roku). Została ona powołana do życia decyzją Senatu RP, a jej założycielami są Wileński Oddział Miejski Związku Polaków na Litwie i Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”. Instytucja zajmuje się, podobnie jak Instytut Polski, krzewieniem i propagowaniem kultury polskiej poprzez organizację imprez kulturalnych. W dużej mierze DKP jest miejscem, które pomaga w zachowaniu miejscowych tradycji, związanych z kulturą ludową Wilna i Wileńszczyzny. Na miejscu można skorzystać także z oferty noclegowej. Szczegóły na temat działalności oraz wydarzeń bieżących prezentowane są na stronie internetowej (<http://polskidom.lt/pl/>) oraz na profilu Domu w serwisie Facebook⁵⁹, który aktualizowany jest w sposób dość nieregularny (kilka postów w miesiącu, niekiedy rzadziej). W gmachu DKP swoją siedzibę ma około 30 organizacji polskich. W sferze kultury szczególne miejsce zajmują: istniejące od 1993 roku **Centrum Kultury Polskiej na Litwie im. Stanisława Moniuszki**⁶⁰ (prezes – Apolonia Skakowska) oraz **Polski Teatr w Wilnie**⁶¹ (dyrektor – Irena Litwinowicz). Warto także wspomnieć

54. <https://www.facebook.com/Lenkijosinstitutas> [dostęp: 3.09.2021].

55. https://twitter.com/PLInst_Vilnius [dostęp: 3.09.2021].

56. <https://www.youtube.com/channel/UC3S8zVvN-LdPiilOoEGePvQ/featured> [dostęp: 3.09.2021].

57. <https://instytutpolski.pl/vilnius/pl/biblioteka-2/> [dostęp: 29.08.2021].

58. Dane kontaktowe – adres: Naugarduko g. 76, Wilnius 03202.

59. <https://www.facebook.com/Dom-Kultury-Polskiej-w-Wilnie-165727999760> [dostęp: 3.09.2021].

60. Organizacja nie posiada obecnie własnej strony ani profili w mediach. Informacje o działalności na stronach Domu Kultury Polskiej w Wilnie.

61. Oficjalna strona teatru: <http://www.wilteatr.lt/pl>, bieżące informacje o działalności i repertuarze: <https://www.facebook.com/polskiteatrwwilnie> [dostęp: 3.09.2021].

o prężnie działających: Polskim Studio Teatralnym „Teatr Studio”⁶², tradycjami sięgającego roku 1960, czy Polskim Zespole Artystycznym Pieśni i Tańca „Wilia”⁶³ założonym w 1955 roku. Jedną z wiodących inicjatyw teatralnych, realizowanych w oparciu o infrastrukturę Domu Kultury Polskiej jest Międzynarodowy Festiwal Teatralny „Wileńskie Spotkania Sceny Polskiej”, którego X edycja odbyła się w 2021 roku⁶⁴.

Warto zaznaczyć, że podobnie jak w Wilnie, Dom Polski funkcjonuje także w Święcianach – zarejestrowany jako Fundacja Dobroczynności i Pomocy „Dom Polski w Nowych Święcianach”⁶⁵. Także ten ośrodek powstał z inicjatywy „Wspólnoty Polskiej” i Związku Polaków na Litwie w 2015 roku⁶⁶. Nowoczesny obiekt przez pewien czas pozostawał niezagospodarowany. W kwietniu 2017 roku zarząd wybrał dyrektora Domu – Andrzeja Aszkiełowicza. W placówce odbywają się imprezy okolicznościowe – dożynki, spotkanie opłatkowe. Siedzibę w DP ma ZPL, Uniwersytet III Wieku oraz szkoła niedzielna języka polskiego⁶⁷. Dom informuje o swojej działalności wyłącznie za pośrednictwem profilu na Facebooku (<https://www.facebook.com/DomPolskiNS/>).

Kształcenie z zakresu polonistyki możliwe jest na dwóch uczelniach w kraju – Uniwersytecie Wileńskim oraz Uniwersytecie Witolda Wielkiego – w praktyce w obu przypadkach nauka odbywa się w Wilnie. Programy obu kierunków realizowane są na poziomie licencjackim.

Na Uniwersytecie Wileńskim katedra języka polskiego powstała w 1993 roku, od 2007 roku natomiast funkcjonuje jako Centrum Polonistyczne Uniwersytetu Wileńskiego⁶⁸. Jego kierownikiem jest dr Mirosław Dawlewicz (miroslav.davlevic@flf.vu.lt)⁶⁹. Funkcjonujące w ramach wydziału filologicznego studia polonistyczne ukierunkowane są

62. Oficjalna strona studia: <http://www.teatr-studio.lt/> [dostęp: 3.09.2021].

63. Zespół prowadzi profil w serwisie Facebook: <https://www.facebook.com/pzapidwilia/> [dostęp: 3.09.2021].

64. *Damy radę – teatr musi grać!*, „Kurier Wileński” 2021, nr 35, s. 14.

65. Dane kontaktowe: Švenčionių g. 48, Nowe Święciany /Švenčionėliai/, tel./fax: +370 861201276, e-mail: dompolski.ns@gmail.com

66. http://wspolnotapolska.org.pl/domy/litwa_noweswieciany.php [dostęp: 29.08.2021].

67. <https://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/dom-polski-w-nowych-swieczianach-sytuacja-finansowa-sie-polepszyla/> [dostęp: 29.08.2021].

68. <http://www.filpol.flf.vu.lt/pl/page/1/1.html> [dostęp: 16.07.2021].

69. <https://www.flf.vu.lt/en/institutes/bkki/structure/polish> [dostęp: 16.07.2021].

przede wszystkim na językoznawstwo i literaturoznawstwo. Według założeń programu, absolwenci mogą pracować w biurach tłumaczeń, redakcjach, wydawnictwach, muzeach, biurach turystycznych, misjach zagranicznych oraz innych przedsiębiorstwach i instytucjach, gdzie wymagana jest znajomość języka polskiego oraz umiejętności komunikacji interpersonalnej i międzykulturowej⁷⁰. Pomimo wysokiego czesnego (3426 EUR rocznie) studenci mogą skorzystać ze specjalnego stypendium rządu RP umożliwiającego podjęcie bezpłatnych studiów.

Na Uniwersytecie Witolda Wielkiego w ramach Akademii Edukacyjnej z siedzibą w Wilnie możliwe jest podjęcie studiów na kierunku pedagogika języka polskiego i literatury polskiej⁷¹, proponowanego przez Centrum Języka Polskiego i Kultury Polskiej Akademii Edukacji Uniwersytetu Witolda Wielkiego. Kierownikiem tej instytucji jest dr Henryka Sokołowska (henrika.sokolowska@vdu.lt). Po odbyciu czteroletnich studiów absolwenci mogą nauczać języka polskiego w szkołach bądź wybrać inną drogę kariery⁷². Studenci polonistyki, którzy dostaną się na studia finansowane przez państwo, oprócz bezpłatnej edukacji otrzymują w ramach stypendium 300 EUR miesięcznie. Studia pozostałych osób finansowane są w ramach wsparcia udzielanego przez polski rząd⁷³.

W 2007 roku powstała jako pierwsza na Litwie filia uczelni zagranicznej – Wydział Ekonomiczno-Informatyczny Uniwersytetu w Białymstoku, który ma swoją siedzibę w Wilnie. Dyrektorem Filii Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie jest dr hab. Jerzy Halicki, prof. UwB (j.halicki@uwb.edu.pl). Wydział ma w swojej ofercie trzyletnie studia licencjackie (kierunki: europeistyka, ekonomia, informatyka) oraz dwuletnie studia magisterskie (ekonomia) w języku polskim, nauka odbywa się w Wilnie. W skład kadry naukowej wchodzi zarówno pracownicy UwB jak i uczelni litewskich⁷⁴.

Na uczelniach litewskich na co dzień pracuje bardzo wielu naukowców wywodzących się z mniejszości polskiej. Duża część z nich skupiona

70. https://www.vu.lt/site_files/Studies/Programme_PDF/PL_Lenku_filologija_BA_2021_VU_svetainei.pdf [dostęp: 16.07.2021].

71. <https://www.vdu.lt/en/study/program/show/325/> [dostęp: 15.07.2021].

72. https://kurierwilenski.lt/2020/06/20/studia-polonistyczne-w-wilnie-nie-tylko-dla-pedagogow/?fbclid=IwAR1LUQgteoytz7FqWlQHvpQbPvv_KoYFa1Xo-Bb2_CUr7y2dd1bMG6ip5AJc [dostęp: 16.07.2021].

73. <https://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/ogloszenia/centrum-jezyka-polskiego-i-kultury-polskiej-zaprasza-na-studia/> [dostęp: 16.07.2021].

74. <https://www.uwb.lt/kandydaci/> [dostęp: 16.07.2021].

jest w Stowarzyszeniu Naukowców Polaków Litwy (Prezes – prof. Henryk Malewski). Według oficjalnych danych organizacja liczy 77 członków zwyczajnych, 4 członków honorowych oraz kilku członków wspierających oraz emerytowanych⁷⁵.

Warto wspomnieć, że obecnie całkiem spora grupa naukowców i fachowców polskiego pochodzenia z różnych dziedzin zajmuje istotne stanowiska w litewskich instytucjach państwowych i prywatnych. Należy zaznaczyć, że nie ukrywają oni przy tym swojej narodowej tożsamości. Są to m.in. generał Antoni Mikulski, szef Służby ds. Zwalczania Przestępstw Finansowych, Jarosław Niewierowicz, główny doradca Prezydenta Litwy ds. energetyki, infrastruktury i ochrony środowiska, Barbara Stankiewicz, doradczyni ministra oświaty, nauki i sportu, Jolanta Urbanowicz, wiceministra oświaty, nauki i sportu, Aleksander Radczenko, doradca prawny prezydenta RL i wielu innych⁷⁶.

Polskie media na Litwie (rozumiane jako środki społecznego przekazu) są jednymi z najbardziej rozwiniętych wśród wszystkich społeczności polskich poza granicami kraju. Polacy w Republice Litewskiej dysponują własną prasą, radiem, telewizją oraz portalami internetowymi. Równolegle wszystkie tytuły medialne rozwijają działalność informacyjną poprzez social-media.

Prasa polska ukazywała się na Litwie przez cały okres władzy sowieckiej. Była ona ideologicznie podporządkowana władzy komunistycznej, jednak w pewnej mierze pełniła rolę pozytywną, pozwalając na zachowanie języka polskiego w oficjalnym obiegu. Niejednokrotnie pojawiały się w niej również treści patriotyczne. Jeszcze przed odzyskaniem przez Litwę niepodległości 9 lutego 1990 roku, największe pismo polskojęzyczne – „Czerwony Sztandar” (oficjalnie podporządkowany partii) zmienił nazwę na „Kurier Wileński”. Jeszcze w tym samym miesiącu zmieniono wydawcę – przestał być nim Komitet Centralny KPL⁷⁷. Po licznych perypetiach związanych z obniżeniem nakładu, prywatyzacją i zmianami właścicieli „Kurier Wileński” ukazuje się do dnia dzisiejszego jako jedyny poza Polską, dziennik w języku polskim w Europie Środkowo-Wschodniej⁷⁸.

75. <https://snpl.lt/lista.php> [dostęp: 16.07.2021].

76. *Wileńszczyzna 2040*, s. 60.

77. A. Bobryk, dz. cyt., s. 291.

78. <https://kurierwilenski.lt/o-gazecie/> [dostęp: 31.08.2021].

„Kurier Wileński” jest jednym z najlepiej prowadzonych mediów polonijnych – wyróżnia się zarówno atrakcyjnym formatem gazety tradycyjnej w wersji codziennej oraz magazynowej – tygodnika, nowoczesnym portalem internetowym (<https://kurierwilenski.lt/>) oraz prowadzonymi na bieżąco profilami w mediach społecznościowych: na Facebooku, Twitterze, Instagramie i YouTube. Dzięki e-wydaniom gazety, zarówno w formacie codziennym, jak i magazynowym, „Kurier Wileński” dostępny jest dla czytelników na całym świecie – jest jednak gazetą płatną, w przeciwieństwie do wielu innych periodyków polonijnych. Redaktorem naczelnym gazety jest Robert Mickiewicz (r.mickiewicz@kurierwilenski.lt). Głównym celem pisma jest informowanie o życiu społeczności polskiej w tym kraju. Oprócz tego „Kurier” zamieszcza przegląd najważniejszych wydarzeń w dziedzinach kultury, nauki i sportu, wiadomości gospodarczych z Litwy, Polski i świata. Oddzielne miejsce poświęcone jest sprawom dzieci i młodzieży, kobiet, zdrowia i szkolnictwa. Redakcja zamieszcza także informacje praktyczne, jak np. aktualne kursy walut, adresy i telefony polskich organizacji, godziny mszy św. w języku polskim w kościołach Wilna i Wileńszczyzny czy też bieżący repertuar teatrów i kin. Od 2016 roku „Kurier” blisko współpracuje z wydawaną w Warszawie „Gazetą Polską”. W 2018 roku w ramach tej współpracy ukazało się nowe, odświeżone wydanie magazynu „Kuriera Wileńskiego”⁷⁹. Od 2020 roku wydanie codzienne ukazuje się trzy razy w tygodniu przy jednoczesnym zwiększeniu objętości poszczególnych numerów⁸⁰.

„Magazyn Wileński” jest miesięcznikiem ukazującym się od 1990 roku⁸¹ jedynie w wersji papierowej, z możliwością prenumeraty. Redaktorem naczelnym pisma jest Henryk Mażul (mazul@magwil.lt). Magazyn dzieli się w chwili obecnej na działy: „Społeczeństwo”, „Polityka”, „Oświata”, „Rocznice, jubileusze”, „Rodaków los niezłomny”, „Mądrość ludzka się kłania”, „Sport”⁸². Redakcja prowadzi także portal internetowy, aktualizowany raz w miesiącu. Można na nim znaleźć wybrane artykuły z najnow-

79. <https://niezalezna.pl/239859-udalo-sie-wielki-sukces-zagranicznego-projektu-gazety-polskiej-naklad-rozchwytyany> [dostęp: 31.08.2021].

80. <https://www.polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2431940,Oslabienie-polskiej-prasy-na-Litwie-Kurier-Wilenski-bedzie-sie-ukazywal-rzadziej> [dostęp: 31.08.2021].

81. A. Bobryk, dz. cyt., s. 298.

82. <http://www.magwil.lt/> [dostęp: 31.08.2021].

szych numerów, a także (od 2015 roku i starsze)⁸³ kompletne numery pisma. Magazyn nie prowadzi własnych mediów społecznościowych.

Własną gazetę wydaje także Związek Polaków na Litwie. „Nasza Gazeta” jest pismem bezpłatnym, dostępnym w formacie pdf. na stronie <https://zpl.lt/nasza-gazeta-2/> oraz w wersji drukowanej, dostępnej w biurze Związku Polaków na Litwie w Domu Kultury Polskiej w Wilnie. Redaktorem naczelnym gazety jest Janina Lisiewicz (naszagazeta@zpl.lt). W założeniu „Nasza Gazeta” jest tygodnikiem, w praktyce pismo wychodzi rzadziej niż raz w tygodniu (przykładowo w 2020 roku – 29 numerów). Periodyk, podobnie jak inne wydawnictwa ciągłe społeczności polskiej na Litwie, informuje o sprawach ważnych dla Polaków w tym kraju. Pismo w dużej mierze skupia się jednak na działalności poszczególnych kół Związku Polaków na Litwie, a także stowarzyszeń blisko z nim współpracujących. Publikowane treści obfitują w relacje z wydarzeń kulturalnych i uroczystości, jakie odbyły się w minionym czasie. Stosunkowo dużo miejsca zajmują ogłoszenia, życzenia i inne noty, przesyłane przez działaczy ZPL (redakcja umieszcza je w gazecie bezpłatnie).

Radio, podobnie jak prasa, było w czasach Litewskiej SRR narzędziem propagandy. Docierano tą drogą także do Polaków, nadając raz dziennie audycje w języku polskim (najpierw 30 minutowe, później godzinne) na falach radia litewskiego. Odbierano także programy radia polskiego. Na początku lat 90. władze litewskie zaczęły utrudniać zespołowi redakcyjnemu pracę oraz celowo obniżały zasięg audycji. Niezwykle ważnym krokiem było więc powołanie radia prywatnego – „Znad Wilii”, które uruchomiono przy ogromnym wsparciu instytucji polskich w 1992 roku⁸⁴.

Obecnie radio „Znad Wilii” odbiera na falach 103.8 FM. Każdego tygodnia dociera do ok. 50 tys. słuchaczy (dane z 2019 roku). Prezesem radia jest Czesław Okińczyc. Najpopularniejsze audycje to serwis informacyjny „Znad Wilii”, „Słowo o słowie”, „Puls oświaty”, „Bajka w radiu”, „Wileńszczyzna na co dzień”⁸⁵. Redakcja prowadzi także portal internetowy (<https://zw.lt/>) o charakterze informacyjnym. Można za jego pośrednictwem nie tylko posłuchać radia „Znad Wilii” nadającego polską muzykę, informacje, audycje

83. <http://www.magwil.lt/archiwum/> [dostęp: 31.08.2021].

84. A. Bobryk, dz. cyt., s. 302–305.

85. <https://pol.org.pl/2019/03/26/nowe-studio-radia-znad-wilii/> [dostęp: 31.08.2021].

rozrywkowe i dokumentalne czy wywiady. Na portalu zw.lt można przeczytać najświeższe wiadomości z Litwy i ze świata, ale także zapoznać się z opiniami publicystów. Zespół prowadzi również format ZW-TV, w ramach którego publikuje filmy dokumentalne i rozmowy dostępne w Internecie⁸⁶. Radio korzysta ze wsparcia Fundacji „Pomoc Polakom na Wschodzie”, dzięki której udało się m.in. zmodernizować studio emisyjne rozgłośni⁸⁷.

Z Wilna od 2016 roku nadaje „Radio Wilno”, którego właścicielem jest spółka „Zorza”, należąca do polityka AWPL-ZChR, Wiktora Jusiela (podobnie jak portal l24.lt)⁸⁸. Mimo zapowiedzi⁸⁹ medium jest do tej pory jedynie internetowym *streamem* dostępnym poprzez stronę <http://radiowilno.lt/> i nie ma możliwości słuchania go za pośrednictwem tradycyjnego sygnału radiowego. Nadaje wyłącznie muzykę polską. Medium uzupełnia swoją dotychczasową ofertę, prowadząc kanał w serwisach społecznościowych YouTube⁹⁰ oraz Facebook⁹¹. Upowszechnia za ich pośrednictwem oferty kulturalne, relacje z imprez, z reguły udostępniając informacje portalu l24.lt i innych profili.

Posiadanie telewizji polskojęzycznej od lat było na Litwie ważnym postulatem mieszkających tam Polaków. W 1988 roku nadano pierwszy polskojęzyczny tygodnik telewizyjny „Panorama Tygodnia”. Władze litewskie w kolejnych latach, już po odzyskaniu niepodległości, skutecznie utrudniały pracę polskim dziennikarzom telewizyjnym⁹². TVP1 natomiast dotarła na Litwę w formie retransmisji 1 kwietnia 1990 roku, jednak czas nadawania tego programu był ograniczony. Program 1 został parę lat później zastąpiony przez krytykowaną za niski poziom TV Polonia⁹³. Nie powiodły się próby stworzenia telewizji prywatnej, zainicjowane przez dziennikarzy radia „Znad Wilii”.

86. <https://zw.lt/kategoria/zw-tv/> [dostęp: 31.08.2021].

87. <https://pol.org.pl/2019/03/26/nowe-studio-radia-znad-wilii/> [dostęp: 31.08.2021].

88. <https://rekvizitai.vz.lt/pl/przedsiębiorstwo/zorza/> [dostęp: 1.09.2021].

89. Radio miało być radiem klasycznym, obejmującym swoim zasięgiem okolicę w promieniu 100 km od Wilna, <http://radiowilno.lt/glowna/> [dostęp: 1.09.2021].

90. <https://www.youtube.com/channel/UCOlvu3ZRBnwr8JYfX898ivQ> [dostęp: 31.08.2021].

91. <https://www.facebook.com/Radio-Wilno-611923035626611> [dostęp: 31.08.2021].

92. A. Bobryk, dz. cyt., 285–289.

93. Tamże, s. 282–286.

Od 2018 roku widzowie w rejonach wileńskim, solecznickim i święciańskim na południowym wschodzie Litwy mogą w swoich telewizorach odbierać pięć polskich kanałów telewizyjnych⁹⁴. 17 września 2019 roku swoje nadawanie dla mieszkających na Litwie Polaków rozpoczęła TVP Wilno – pierwsza stacja Telewizji Polskiej nadająca z terenu Litwy, której redakcja mieści się w Wilnie i składa się w przeważającej większości z miejscowych Polaków. Stacją kieruje Edyta Maksymowicz, kierownik Redakcji Zamiejscowej TVP w Wilnie. Program nadawany jest codziennie w godzinach 6:00–23:45. Programy własne TVP Wilno to programy informacyjne – „Info Wilno” oraz „Info Wilno Flesz”, magazyny – „Z historią na Ty”, „Nasza sprawa”, „Unia kulinarna” oraz „Co się dzieje”. Programy publicystyczne nadawane z Wilna to emitowane codziennie „Studio Wilno” oraz cotygodniowe „Klub u redaktorów” i „Nowe spojrzenie”. Telewizja tworzy także własne produkcje, okolicznościowe oraz reportaże⁹⁵. Na antenie zobaczyć można także polskie serie, programy dla dzieci oraz informacyjne („Teleexpress” i „Wiadomości”) ⁹⁶ czy religijne, w tym transmisje mszy świętych. Polska telewizja jest nie tylko źródłem informacji i atrakcyjnych programów dla Polaków mieszkających na Wileńszczyźnie. Stanowi także przeciwwagę dla kanałów rosyjskich, służących rosyjskiej propagandzie – dotychczas rywalizujących o odbiorcę należącego do mniejszości narodowych na Litwie z programami litewskimi⁹⁷. W maju 2021 roku media podały informację, iż wyniki przeprowadzonych przez litewski rząd ankiet pokazują, że wciąż wielu Polaków wybiera telewizję rosyjską. 46% docelowych odbiorców w badaniu odpowiedziało, że oglądają przynajmniej jeden z sześciu polskich kanałów telewizyjnych. Około 31% ogląda nie częściej niż raz w miesiącu. Z kolei 23% odpowiedziało, że w ogóle ich nie ogląda. Na pytanie, dlaczego nie oglądają polskiej telewizji, 39% ludności południowo-wschodniej Litwy odpowiedziało, że wybiera kanały rosyjskie. Około 30% stwierdziło, że wybiera litewską telewizję. Jak twierdzą litewskie wła-

94. W marcu 2021 roku Ministerstwo Komunikacji Litwy przedłużyło umowę na retransmisję wymienionych kanałów na kolejne trzy lata, są to TVP Polonia, TVP Historia, TVP Info, Power TV i Nuta TV, <https://wilno.tvp.pl/52811635/transmisja-polskich-kanalow-na-litwie> [dostęp: 1.09.2021].

95. <https://wilno.tvp.pl/43824328/programy-wlasne> [dostęp: 1.09.2021].

96. <https://www.tvp.pl/program-tv/tvp-wilno> [dostęp: 1.09.2021].

97. <https://www.rp.pl/kraj/art1127041-ruszy-la-tvp-wilno-wladze-litwy-wola-telewizje-polska-niz-rosyjska> [dostęp: 1.09.2021].

dze, problemem jest wciąż niższa atrakcyjność telewizji polskiej, szczególnie jeśli chodzi o kanały rozrywkowe⁹⁸. Odpowiedzią ze strony polskiej ma być zwiększenie potencjału TVP Wilno, którego nowe studio w rozbudowanym Domu Kultury Polskiej w Wilnie ma zacząć działać w 2023 roku⁹⁹.

Polskie portale informacyjne na Litwie to przede wszystkim portale uzupełniające przekaz mediów tradycyjnych, takie jak wspomniane już witryny „Kuriera Wileńskiego” i radia „Znad Wilii”. Samodzielnie funkcjonującą stroną jest natomiast L24.lt¹⁰⁰. Portal ten jest związany z Akcją Wyborczą Polaków na Litwie – Związkiem Chrześcijańskich Rodzin, a na stronie widnieje baner Grupy Europejskich Konserwatystów i Reformatorów. Dyrektorem portalu jest wspomniany wcześniej Wiktor Jusiel. Strona prowadzona jest w czterech językach (litewskim, rosyjskim, polskim i angielskim), a poszczególne jej odsłony różnią się zarówno językiem jak i treściami dobieranymi dla odbiorców. W wersji polskojęzycznej portal prowadzi działy poświęcone polityce, opiniom i komentarzom, wiadomościom ze świata i Polski, gospodarce, społeczeństwu, kulturze, oświacie i informacjom ze świata sportu, religii, przyrodzie i inne. Redakcja publikuje treści także za pośrednictwem profilu w serwisie Facebook¹⁰¹, Twitter¹⁰² oraz YouTube¹⁰³. W 2012 roku ogłoszono powstanie polskojęzycznej wersji popularnego w krajach bałtyckich portalu informacyjnego DELFI¹⁰⁴. Strona istniała kilka lat, jednak nie zyskała popularności. Ostatnie wpisy pojawiły się na niej w styczniu 2017 roku¹⁰⁵.

Podsumowując, warto wskazać za autorami strategii „Wileńszczyzna 2040”, iż Polskie media na Litwie można podzielić na trzy podstawowe

98. <https://kurierwilenski.lt/2021/05/05/na-wilenszczyźnie-polowa-nie-ogladaj-polskiej-telewizji-wygrywa-telewizja-rosyjska/> [dostęp: 1.09.2021].

99. <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/porozumienie-w-sprawie-rozbudowy-domu-kultury-polskiej-w-wilnie-wzmocnienie-srodowisk-polskich-na-litwie-i-zwiekszenie-potencjalu-tvp-wilno> [dostęp: 1.09.2021].

100. <http://l24.lt/pl/> [dostęp: 3.09.2021].

101. <https://www.facebook.com/L24lt-594651907234513> [dostęp: 3.09.2021].

102. <https://twitter.com/L24Lt> [dostęp: 3.09.2021].

103. Kanał w serwisie YouTube uzupełniany jest w sposób niesystematyczny. <https://www.youtube.com/channel/UCMzhyJOM0FFcTiV0SS5zD0A> [dostęp: 3.09.2021].

104. <https://www.polskieradio24.pl/5/3/Artykul/564255,Nowy-portal-informacyjny-dla-Polakow-na-Litwie> [dostęp: 3.09.2021].

105. <https://www.delfi.lt/pl/> [dostęp: 3.09.2021].

grupy pod względem światopoglądu: media reprezentujące poglądy kierownictwa AWPL-ZChR i ZPL (l24.lt, „Tygodnik Wileńszczyzny”, „Nasza Gazeta”, „Magazyn Wileński”), media krytyczne wobec obecnego kierownictwa AWPL-ZChR i ZPL (Radio „Znad Wilii”, zw.lt, „Kurier Wileński”) oraz media próbujące balansować między tymi dwoma nurtami lub apolityczne (TVP Wilno, „Wilnoteka”, polskie audycje nadawcy publicznego LRT, katolicka gazeta „Spotkania”)¹⁰⁶.

***Connectivity* i perspektywy współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza**

Od 20 grudnia 2007 roku Polska i Litwa znajdują się w strefie Schengen, dzięki czemu przekraczanie granicy państwowej może odbywać się w dowolnym miejscu. Wyjątek stanowił okres między marcem a czerwcem 2020 roku, gdy przywrócono kontrolę graniczną, a granicę można było przekroczyć jedynie poprzez przejścia w Budzisku i Ogrodnikach¹⁰⁷.

Dojazd z Polski na Litwę jest uciążliwy, o ile nie posiada się własnego środka transportu. Na Litwę najłatwiej dostać się samochodem osobowym, korzystając z dróg krajowych nr 8 lub 16. Nie są to jednak drogi ekspresowe, a jednojezdniowe. DK 16 docelowo będzie fragmentem trasy *Via Carpatia*, w skład której wejdą docelowo odcinki dróg ekspresowych S61, S16, S19 pomiędzy miejscowościami Budzisko (granica państwa z Litwą), Suwałki, Elk, Białystok, Lublin, Rzeszów, Barwinek (granica państwa). W Programie Budowy Dróg Krajowych na lata 2014–2023 (z perspektywą do 2025 r.) zabezpieczone zostały fundusze na całość realizacji polskiego odcinka trasy *Via Carpatia*. Ideą budowy trasy jest zintegrowanie systemów transportowych wielu krajów – Litwy, Polski, Ukrainy, Białorusi, Słowacji, Węgier, Rumunii, Bułgarii, Grecji, Chorwacji i Turcji. Budowa ma przyczynić się do usuwania barier w podróżowaniu pomiędzy nimi¹⁰⁸.

106. *Wileńszczyzna 2040*, s. 40.

107. <https://www.gov.pl/web/litwa/litwa-zamyka-granice-przez-koronawirus> [dostęp: 5.09.2021].

108. <https://www.gov.pl/web/gddkia-bialystok/via-carpatia---stan-realizacji> [dostęp: 4.09.2021].

Dla podróżujących między Polską a Litwą problemem jest ograniczona liczba połączeń przewoźników państwowych i prywatnych. Z Warszawy do Wilna lata obecnie jedynie PLL LOT (rejs trwa 1:05 h.). Dotychczas (09.2021) nie uruchomiono szybkiego połączenia kolejowego między Warszawą a Wilnem, zapowiadanego na koniec 2021 roku. Przewoźnicy autobusowi, którzy świadczą przejazdy z Warszawy do Wilna to firmy Eurobus i Flixbus – przejazd trwa niezwykle długo – od 9:15 do 10:20 h.

Poprzez więzi historyczne i kulturowe Litwa jest popularnym celem wycieczek turystycznych obywateli polskich, pozostając jednak poza pierwszą dziesiątką najchętniej wybieranych kierunków (w celu wypoczynku, rekreacji lub wakacji) w 2019 roku¹⁰⁹. Stanu tego nie zmienił również rok 2020, który upłynął pod znakiem pandemii¹¹⁰. Turyści z Polski w 2019 roku znaleźli się na drugim miejscu pod względem nacji najczęściej odwiedzających Litwę (199 651 osób)¹¹¹. Kolejny rok przyniósł zrozumiałą spadek liczby turystów (do zaledwie 49 827 osób¹¹²). Nie-rezydenci (turyści i podróżni jednodniowi) z Litwy stanowili natomiast w 2019 roku 3,3%¹¹³ (o 1,6% więcej niż w 2018 roku). W kolejnym roku wskaźnik ten wzrósł do 3,5%¹¹⁴. W 2020 roku większość turystów z Litwy przebywała w Polsce 2–4 dni (82,1%). Pobyt dłuższy niż 5 dni w celach turystycznych dotyczył 17,9% podróżnych¹¹⁵. Granicę lądową między Polską a Litwą przekroczone w 2020 roku 6 259,2 tys. razy¹¹⁶ (dla porównania – w 2019 roku było to 8 672,2 tys. osób¹¹⁷).

109. *Turystyka 2019 (Analizy statystyczne GUS)*, Warszawa-Rzeszów 2020, s. 72.

110. *Turystyka 2020 (Analizy statystyczne GUS)*, Warszawa-Rzeszów 2021, s. 73.

111. <https://www.lithuania.travel/uploads/ckeditor/default/0001/05/e0897049f0d63d6b68924ff536d2b11be7588159.xlsx> [dostęp: 5.09.2021]. Na pierwszym miejscu pod względem liczby turystów znaleźli się Niemcy (233 407 osób), a na trzecim Rosjanie (196 540 osób). Dodatkowo należy wspomnieć turystów jednodniowych, których z Polski przybyło aż 385 985 osób.

112. Tamże.

113. *Turystyka 2019*, s. 78. W 2019 r. do Polski przyjechało 88,5 mln nierezydentów i było to o 3,0% więcej niż w roku poprzednim, z tego 21,2 mln turystów (o 7,8% więcej niż w 2018 roku) i 67,4 mln odwiedzających jednodniowych, tamże, s. 73 (o 1,6% więcej niż w 2018 roku).

114. *Turystyka 2020*, s. 82. W 2020 r. do Polski przyjechało 51,1 mln nierezydentów i było to o 42,3% mniej niż w roku poprzednim, z tego 8,4 mln turystów (o 60,2% mniej niż w 2019 roku) i 42,7 mln odwiedzających jednodniowych, tamże, s. 77.

115. Tamże, s. 80.

116. Tamże, s. 92.

117. Tamże, s. 88.

Bliskie sąsiedztwo powinno sprzyjać także wymianie gospodarczej. Tymczasem Litwa znajduje się poza pierwszą dziesiątką ważniejszych, biorąc pod uwagę obroty towarowe, partnerów gospodarczych Polski. Dla Litwy jednak Polska jest jednym z najistotniejszych partnerów gospodarczych obok Rosji i Niemiec¹¹⁸. W 2020 roku import z Polski przekroczył wartość importu z Rosji i Niemiec¹¹⁹. Najważniejszych partnerów gospodarczych Litwy ilustrują poniższe tabele:

Tabela 1. Import towarów z Polski, Niemiec i Rosji w latach 2016–2020 (w EUR)

		Imports EUR thousand					Sum
		Combined nomenclature (2 digits level) [Aggregated value]					
		2020	2019	2018	2017	2016	
PL	Poland	3,797,154.1	3,754,903.3	3,560,751.3	3,058,884.7	2,720,323.7	16,892,017.0
DE	Germany	3,757,356.1	3,737,040.9	3,700,255.7	3,507,835.7	3,026,243.0	17,728,731.5
RU	Russia	2,569,553.3	4,633,347.4	4,395,444.9	3,589,503.4	3,432,026.1	18,619,875.0
Sum		10,124,063.5	12,125,291.5	11,656,451.9	10,156,223.8	9,178,592.7	

Źródło: <https://osp.stat.gov.lt/en/statistiniu-rodikliu-analize?hash=7f45a7e1-29cd-4d-49-9b16-4cf10c97ceca#/>

Tabela 2. Eksport towarów do Rosji, Niemiec, Łotwy i Polski w latach 2016–2020 (w EUR)

	Exports EUR thousand			
	Combined nomenclature (2 digits level) [Aggregated value]			
	LV Latvia	PL Poland	DE Germany	RU Russia
2020	2,650,927.1	1,831,743.7	2,330,420.2	3,833,599.5
2019	2,826,554.1	2,331,865.3	2,248,596.2	4,142,199.5
2018	2,771,074.9	2,331,859.0	2,084,234.1	3,961,589.3
2017	2,624,256.0	2,148,926.9	1,933,831.8	3,919,598.5
2016	2,230,706.1	2,056,798.8	1,735,299.2	3,046,344.0

Źródło: <https://osp.stat.gov.lt/en/statistiniu-rodikliu-analize?hash=7f45a7e1-29cd-4d-49-9b16-4cf10c97ceca#/>

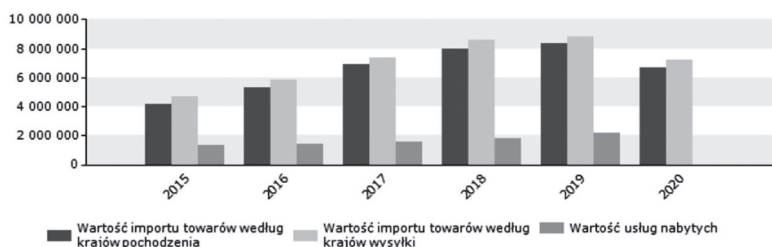
Wartość importu towarów z Litwy do Polski według kraju pochodzenia wynosiła w 2019 roku 8 379 510,6 zł, w 2020 roku 6 666 298,2 zł. Wartość eksportu natomiast wynosiła 15 588 642,5 zł w 2019 roku i 15 959 421,9 zł

118. <https://osp.stat.gov.lt/en/statistiniu-rodikliu-analize?hash=7f45a7e1-29cd-4d49-9b16-4cf10c97ceca#/> [dostęp: 5.09.2021].

119. <https://osp.stat.gov.lt/en/statistiniu-rodikliu-analize?hash=7f45a7e1-29cd-4d49-9b16-4cf10c97ceca#/> [dostęp: 5.09.2021].

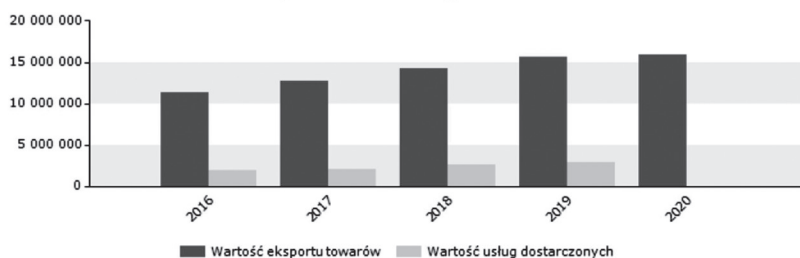
w 2020 roku. Zmiany w wartości obrotów towarowych między Polską a Litwą ilustrują poniższe wykresy:

Wykres 1. Import towarów i usług: LT – Litwa

Źródło: http://swaid.stat.gov.pl/HandelZagraniczny_dashboards/Raporty_predefinowane/RAP_DBD_HZ_3.aspx

Wykres 2. Eksport towarów i usług: LT – Litwa

Źródło: http://swaid.stat.gov.pl/HandelZagraniczny_dashboards/Raporty_predefinowane/RAP_DBD_HZ_4.aspx

Rozwijaniem współpracy między Polską a Litwą w zakresie wymiany gospodarczej, poza rządami obu państw, poszczególnymi ministerstwami i przedstawicielstwami dyplomatycznymi zajmują się powołane w tym celu instytucje prywatne. Są to między innymi: Polsko-Litewska Izba Handlowa¹²⁰ oraz działające od 2011 roku Forum Przedsiębiorczości Polskiej „Korona”¹²¹. Do pierwszej z nich należą takie podmioty, jak

120. <http://www.plcc.lt/pl/>, dane kontaktowe: al. Konstitucijos 7, Wilno, tel. +370 6 5264605, e-mail: info@plcc.lt.

121. <http://www.korona.lt/>, dane kontaktowe: ul. Naugarduko 76, LT-03202 Vilnius, e-mail: info@korona.lt.

AB ORLEN Lietuva czy LOTOS Geonafta AB¹²², członkami „Korony” jest 27 przedsiębiorstw¹²³ reprezentujących różne branże funkcjonujące w polsko-litewskim obszarze gospodarczym. Po stronie litewskiej operuje m.in. agencja Enterprise Lithuania działająca przy Ministerstwie Gospodarki i Innowacji, utworzona w celu promowania przedsiębiorczości, wspierania rozwoju biznesu i promowania eksportu¹²⁴.

122. <http://www.plcc.lt/czlonkowie.html> [dostęp: 5.09.2021].

123. <http://www.korona.lt/index.php/czlonkowie> [dostęp: 5.09.2021].

124. <https://www.enterpriselithuania.com/en/>, dane kontaktowe: ul. A. Goštauto 40A, LT-03163 Vilnius, tel. +370 (5) 249 90 83, e-mail: info@enterpriselithuania.com [dostęp: 5.09.2021].

Republika Łotewska

Tezy i rekomendacje

- Świadomość przedstawicieli mniejszości polskiej na Łotwie (i tamtejszych organizacji) na temat Inicjatywy Trójmorza jest niewielka. Z badań ankietowych Instytutu Andersa wynika, że część pytanym wie o istnieniu tego formatu, choć nie posiada pogłębionej wiedzy o nim. Jest jednak grupa osób, która nigdy o Trójmorzu nie słyszała. Przykładem braku orientacji w tej problematyce są odpowiedzi na pytanie o ocenę działalności Trójmorza. Respondenci nie potrafili jej dokonać, argumentując to zresztą często nieznaną tematu. Powyższe zbiega się z refleksją badanych o małej bądź w ogóle braku obecności zagadnienia w mediach tak łotewskich, jak i polskojęzycznych. Aby myśleć o współpracy z łotewskimi Polakami w kontekście realizacji poszczególnych projektów Inicjatywy Trójmorza niezbędne jest pogłębienie wiedzy na ten temat i jej rozpropagowanie wśród przedstawicieli polskiej mniejszości. Istotną kwestią jest tu wsparcie, szczególnie finansowe, mediów polskojęzycznych, mogących bardziej promować Trójmorze.
- Ankietowani widzieli możliwość wykorzystania potencjału środowisk polskich w ramach poszczególnych projektów Inicjatywy Trójmorza i podjęliby się promocji jej celów. Pojawiły się głosy, iż Inicjatywa może wpłynąć na podniesienie prestiżu społeczeństwa polskiego na Łotwie wśród elit politycznych. Z drugiej strony część ankietowanych sądzi, iż z uwagi na to, że format ten jest – także na Łotwie – mało znany, to jego znaczenie dla promocji Polski może być marginalne.

- Według badanych Inicjatywa Trójmorza jako pomysł integracji Europy Środkowej może stać się nośnikiem projektów historycznych/kulturowych, może także przyczynić się do wsparcia działań promujących polską/regionalną kulturę i historię. Musi jednakże stać się bardziej rozpoznawalna. Gdy chodzi o określenie konkretnych przestrzeni, w których respondenci widzieliby szansę zaangażowania dla swoich organizacji w ramach Trójmorza, ankietowani nie potrafili wskazać takich obszarów. Powodem był znów brak dostatecznej wiedzy. Wskazuje to po raz kolejny na konieczność szerszej promocji Inicjatywy.
- Polacy na Łotwie widzą szansę na zaangażowanie się polskich przedsiębiorców prowadzących działalność na terenie republiki przy inwestycjach realizowanych w związku z Inicjatywą Trójmorza, szczególnie w zakresie usług. Są ponadto zdania, że ci przedsiębiorcy mogliby nawet wesprzeć niektóre z takich działań. Aby jednak włączyć się w projekty powiązane z Inicjatywą potrzebują wsparcia instytucji państwa polskiego, na co również należy zwrócić szczególną uwagę.

Tło historyczne

Polacy na Łotwie stanowią historyczną mniejszość narodową. Dzieje ich obecności należy zacząć od roku 1561, kiedy to Inflanty stały się częścią Rzeczypospolitej w wyniku sekularyzacji Zakonu Inflanckiego. Księstwo Kurlandii i Semigalii natomiast stało się polskim lennem (taki stan utrzymał się do 1795 roku). Północna część Inflant dość szybko znalazła się pod panowaniem szwedzkim (po tzw. rozejmie altmarskim w 1629 roku), ale część południowa (Inflanty Polskie – dzisiejsza Łatgalia) pozostała we władaniu Rzeczypospolitej. Osiedlać zaczęła się tam szlachta przybywająca z Polski i Litwy, która później przez kilka wieków – razem z Kościołem katolickim – pozostawała głównym nośnikiem polskości na tych terenach. Polonizacji stopniowo ulegała również szlachta niemiecka, a także część miejscowego chłopstwa.

W 1772 roku nastąpił I rozbiór Polski, a ziemie Inflant Polskich znalazły się pod panowaniem rosyjskim. Podczas długich rządów carskich na

tym obszarze procesy polonizacyjne – choć wolniej niż wcześniej – nadal postępowały. Szczególnie trudny był okres po krwawo stłumionym powstaniu styczniowym w latach 1863– 64. Nastąpiło wtedy nasilenie rusyfikacji, usunięto język polski ze szkół, prześladowano uczestników powstania i ich rodziny, a także duchowieństwo. XIX wiek, a zwłaszcza druga jego połowa, to czas szybkich przemian gospodarczych i rewolucji przemysłowej, która wkroczyła także na ziemie Cesarstwa Rosyjskiego. Na ziemiach dzisiejszej Łotwy głównymi ośrodkami polskiego życia społecznego stały się szybko rozwijające się miasta przemysłowe – Ryga i Lipawa¹. Na Politechnice Ryskiej liczny odsetek słuchaczy stanowili Polacy, którzy założyli tam słynne korporacje „Arkonia” i „Welecja”. Rewolucja 1905 roku spowodowała liberalizację polityki carskiej, dzięki czemu możliwe stało się poszerzenie działalności społecznej Polaków, szczególnie w dziedzinie szkolnictwa.

I wojna światowa diametralnie zmieniła warunki geopolityczne w całej Europie, ogromne zmiany zaszły także nad Dźwiną. 18 listopada 1918 roku niepodległość proklamowała Republika Łotewska. Odradzająca się Rzeczpospolita wspomogła nowe państwo łotewskie w walce z bolszewicką Rosją w 1920 r., a wsparcie dyplomatyczne Polski przyczyniło się do uznania Łotwy na arenie międzynarodowej. Mimo to spora część mniejszości polskiej (w tym ziemiaństwo) nie była zadowolona z powstania państwa łotewskiego. Część Polaków natomiast czynnie włączyła się w walki o niepodległość Łotwy, zakończone ostatecznie sukcesem. W latach międzywojennych mniejszość polska na Łotwie, licząca około 50 tysięcy osób, cieszyła się sporymi swobodami. Powstawały liczne polskie instytucje, zwłaszcza szkoły i ośrodki kultury. Rozwój ten został w pewnym stopniu zahamowany po roku 1934 i zmianach przeprowadzanych przez autorytarny rząd Ulmanisa, dążący do ograniczenia wpływów mniejszości narodowych i łotyszyzacji życia politycznego i społecznego.

Organizacje polskie – i ogólnie mniejszość polska, jak i całe społeczeństwo łotewskie – tragiczne lata przeżyły podczas okupacji radzieckiej (1940– 1941) i niemieckiej (1941– 1944). NKWD rozpoczęło brutalne prześladowania, a następnie wywózki wielu przedstawicieli mniejszości narodowych – działaczy organizacji społecznych, nauczycieli, księży.

1. <https://www2.mfa.gov.lv/pl/poland/stosunki-dwustronne/historia> [dostęp: 23.08.2021].

Stowarzyszenia polskie nie miały możliwości działania. Również władze niemieckie wrogo odnosiły się do polskiej mniejszości na Łotwie.

Zakończenie wojny i powrót władz radzieckich (Łotewska Socjalistyczna Republika Radziecka stała się ponownie częścią ZSRR, jak w latach 1940–41) przyniosły sowietyzację i rusyfikację kraju. Stało się to poważnym wyzwaniem także dla społeczności polskiej, tym bardziej, że zlikwidowano polskie szkolnictwo, a Kościół katolicki był zwalczany. W rezultacie Polacy, szczególnie w młodszych pokoleniach, masowo rusyfikowali się, a znajomość języka polskiego była coraz rzadsza – w 1979 roku tylko nieco ponad 20% Polaków podawało go jako mowę ojczyzną, w porównaniu do 55% w roku 1959. Liczba Polaków na Łotwie pod koniec okresu komunizmu nie różniła się zbyt od wielkości przedwojennej. Mniejszość polska liczyła w 1989 roku nieco ponad 60 tysięcy osób.

W czasach przemian politycznych na przełomie lat 80. i 90. zdecydowana większość Polaków na Łotwie poparła dążenia niepodległościowe swojego kraju zamieszkania. Z grona łotewskich Polaków wyróżniała się postać działaczki społecznej Ity Kozakiewicz, prezes odrodzonego po 50 latach Związku Polaków na Łotwie oraz poseł Rady Najwyższej Łotewskiej SRR, opowiadającej się za niepodległością Łotwy. Aktywność Ity Kozakiewicz przerwała jej nagła śmierć w 1990 roku. Do dziś jednak żywa jest pamięć o niej, zarówno pośród Polaków, jak i Łotyszy. Odzyskanie wolności przez Łotwę przyniosło swobody dla mniejszości narodowych, które mogą już bez przeszkód prowadzić różnorodną działalność na wielu polach.

Status prawny i charakterystyka mniejszości polskiej

Najważniejszy akt prawny państwa łotewskiego, a więc Konstytucja Republiki Łotewskiej, w artykule 114. określa, iż „osoby należące do mniejszości narodowych mają prawo do zachowania i rozwijania swego języka, swojej kulturowej i etnicznej tożsamości”. Kolejnym aktem prawnym regulującym status już konkretnie polskiej mniejszości narodowej jest Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Łotewską o przyjaźni i współpracy z 1 lipca 1992 roku. W artykule 15. pkt 1. tegoż

dokumentu strona łotewska zagwarantowała mniejszości polskiej na Łotwie (a *vice versa* strona polska mniejszości łotewskiej w Polsce) prawo do „zachowania, wyrażania i rozwijania swojej tożsamości etnicznej, kulturowej, językowej i religijnej, bez jakiegokolwiek dyskryminacji i w warunkach pełnej równości wobec prawa, oraz oświatowej działalności religijnej w języku ojczystym”. W punkcie 2. obie strony zagwarantowały również mniejszościom prawo do nauczania języka polskiego, zakładania różnorodnych stowarzyszeń, nieskrępowanego wyznania religii czy dostępu do mediów i publikacji wydawnictw.

Zgodnie z danymi pochodzącymi ze spisu powszechnego z 2011 roku na Łotwie mieszka 44772 osób deklarujących narodowość polską. Społeczność ta stanowi 2,2% ludności Łotwy i jest czwartą co do wielkości mniejszością narodową po Rosjanach, Białorusinach i Ukraińcach. Należy podkreślić, że liczba Polaków na Łotwie ulega ustawicznemu zmniejszaniu. Jeszcze w 2000 roku grupa ta liczyła 59505, a w 2007 roku 54121 osób². Dane z 2020 roku, które udostępnił łotewski Urząd ds. Obywatelstwa i Migracji są kolejnym dowodem potwierdzającym tendencję spadkową w przypadku liczby Polaków na Łotwie³. Wynika z nich bowiem, że osób deklarujących narodowość polską jest 42808. Można przypuszczać, że publikacja wyników spisu powszechnego ludności Łotwy z 2021 roku pokaże dalszy spadek liczebności ludności polskiej. Przyczyną tego jest nie tylko ujemny przyrost naturalny, który dotyka wszystkie narodowości na Łotwie, ale także emigracja zarobkowa do innych państw. Ponadto wiele osób uważających się za Polaków ma – w efekcie wieloletniej rusyfikacji prowadzonej w okresie Związku Radzieckiego – wpisaną w dokumentach inną narodowość niż polską⁴.

Mniejszość polska zamieszkuje głównie tereny Łatgalii, najbardziej zubożonego regionu Łotwy, położonego na wschodzie kraju. Większość Polaków mieszka w miastach. Najliczniejszymi skupiskami ludności polskiej są miasta Dyneburg (13,3 tys. osób deklarujących narodowość polską) i Ryga (12,2 tys.) oraz gmina Dyneburg (3,2 tys.)⁵.

2. *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą*, Warszawa 2013, s. 150.

3. <https://www.pmlp.gov.lv/lv/media/313/download> [dostęp: 18.08.2021].

4. *Raport o sytuacji...*, s. 54.

5. K. Leśniewska, *Współczesna sytuacja mniejszości polskiej na Łotwie – ujęcie geograficzno-polityczne*, „Acta Universitas Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2014, nr 17, s. 237.

Organizacje polskie i placówki RP

Najważniejszą organizacją mniejszości polskiej jest Związek Polaków na Łotwie. Utworzony został w styczniu 1990 roku, a jego pierwszym prezesem została legenda Polaków na Łotwie, mająca wielki autorytet nie tylko wśród społeczności polskiej, Ita Kozakiewicz, zmarła tragicznie w 1990 roku. Jak podaje sam ZPŁ, jego celem jest „uchronienie od zagłady kulturowej tożsamości Polaków na Łotwie i rozwój językowy, ochrona i identyfikacja zabytków kultury polskiej na terenie Łotwy”⁶. Obecnie związkiem kieruje (od 2012 roku) Ryszard Stankiewicz. ZPŁ posiada 15 oddziałów lokalnych, spośród których najaktywniejszym jest oddział w Dyneburgu. Do najważniejszych zadań oddziału głównego związku należą: koordynacja działalności oddziałów lokalnych, reprezentacja Polaków na Łotwie podczas zjazdów polonijnych oraz inicjowanie i organizowanie licznych wydarzeń (szczególnie kulturalnych), które mają na celu zachowanie polskiego dziedzictwa narodowego⁷. Związek wydaje kwartalnik „Polak na Łotwie”, a także czuwa nad realizacją programu „Akcenty Polskie”. ZPŁ cały czas współpracuje z władzami łotewskimi, zarówno na poziomie centralnym, jak i samorządowym, co przejawia się kooperacją w organizacji wielu wydarzeń. Najważniejsza organizacja łotewskich Polaków cieszy się uznaniem i ma stabilną pozycję w systemie społeczno-politycznym Łotwy⁸.

Bardzo ważnym miejscem na mapie społeczności polskiej na Łotwie jest Centrum Kultury Polskiej w Dyneburgu, mieszczące się w tamtejszym Domu Polskim. CKP prowadzi niezwykle bogatą działalność mającą na celu ochronę polskiego dziedzictwa kulturowego i popularyzację polskich tradycji, folkloru. Organizuje koncerty, festiwale, konkursy, adresowane zarówno do dzieci, młodzieży jak i osób dorosłych. Współpracuje z wieloma innymi organizacjami polskimi na Łotwie, m.in. Związkiem Polaków na Łotwie oraz placówkami oświatowymi. Dyrektorem dyneburskiego CKP jest Żanna Stankiewicz (żona przewodniczącego ZPŁ Ryszarda Stankiewicza).

6. <https://ryga.zpl.lv/o-nas/> [dostęp: 20.08.2021].

7. M. Michaliszyn, *Mniejszość polska w odrodzonej Łotwie*, „*Investigationes Linguisticae*” 2018, vol. XVII, s. 46.

8. *Raport o sytuacji...*, s. 155.

Liga Polskich Kobiet na Łotwie zajmuje się działalnością charytatywną, nastawioną głównie na pomoc osobom chorym i starszym. Stowarzyszenie zajmowało się także prowadzeniem kursów języka polskiego i organizacją wieczorów kultury polskiej⁹.

Stowarzyszenie „Odrodzenie Inflant” natomiast stawia sobie za cel badanie historii oraz odbudowę tradycji i tożsamości Inflant Polskich¹⁰.

Wartą uwagi inicjatywą jest Związek Młodych Polaków na Łotwie. Wyodrębnione w 1998 roku ze Związku Polaków na Łotwie stowarzyszenie zrzesza młodzież polskiego pochodzenia. Dla niej organizowane są letnie szkoły oraz kursy języka polskiego, a także spotkania z osobistościami ze świata kultury i polityki¹¹. Do młodych pokoleń łotewskich Polaków adresowana jest aktywność Klubu Stypendystów „Semper Polonia” w Dyneburgu, zrzeszającego głównie studiujących na miejscowych uczelniach¹². Klub stara się popularyzować kulturę polską wśród młodzieży, opiekuje się też polskimi grobami. Członkowie „Semper Polonia” biorą udział w wydarzeniach, które organizuje Centrum Kultury Polskiej.

Mimo wspomnianych inicjatyw angażujących młodzież i studentów polskiego pochodzenia należy podkreślić, że poważnym problemem organizacji polskich na Łotwie jest brak zainteresowania działalnością w nich młodszych pokoleń Polaków. Ci nie są zbyt chętni, aby udzielać się w polskich stowarzyszeniach, angażować się w inicjatywy podejmowane przez te organizacje. W badaniach ankietowych przeprowadzonych na potrzeby tego raportu, wśród przedstawicieli młodszych generacji łotewskich Polaków, jak również osób zamieszkałych na Łotwie z powodu emigracji zarobkowej, padają wprost głosy, że takie organizacje są mało ważne w obecnych czasach, lub że „zrzeszają jedynie Polonię z czasów ZSRR”. Problem ten dobrze ilustruje wypowiedź jednej z respondentek: „Średnia wieku członków ZPŁ [Związku Polaków na Łotwie – K.Ś.] oscyluje około 70. Współpraca głównie polega na wzajemnym uczestnic-

9. M. Michaliszyn, dz. cyt., s. 48.

10. W. Rymajdo, *Polacy we współczesnej Republice Łotewskiej. Społeczno-kulturalna aktywność mniejszości polskiej*, „Studia Podlaskie” 2018, t. XXVI, s. 179.

11. K. Leśniewska, *Współczesna sytuacja mniejszości polskiej*, s. 242.

12. K. Leśniewska-Napierała, *Działalność organizacyjna mniejszości polskiej na Łotwie (dawne Inflanty Polskie)*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej” 2016, t. 5, s. 202.

twie w wydarzeniach organizowanych przez organizację (oddziały ZPŁ). Z przykrością należy stwierdzić, że ten format działalności nie sprawdza się wśród osób innych kategorii wiekowych. Jednak jednoznacznie organizacje polonijne są bardzo ważne dla zachowania polskości, muszą tylko ulec transformacji”. Często bywa tak, że po ukończeniu polskich szkół młodzi tracą kontakt z językiem polskim (w domu bowiem porozumiewają się w nim rzadko lub wcale), ale i z polskimi rówieśnikami. W tym kontekście szczególnie istotne wydaje się rozwijanie istniejących i tworzenie nowych serwisów społecznościowych (na portalach internetowych typu Facebook, Instagram) z treściami skierowanymi do młodszych Polaków na Łotwie. Być może jest to sposób na podtrzymanie więzi z polsnością wśród osób reprezentujących młodsze pokolenia Polaków zamieszkujących Łotwę.

Pisząc o społeczności polskiej na Łotwie, nie sposób pominąć roli Kościoła katolickiego, który nie tylko zaspakaja potrzeby duchowe wiernych, ale pozostaje do dziś bardzo ważnym nośnikiem polskości w kraju nad Dźwiną. Łotewscy Polacy cechują się przywiązaniem do katolicyzmu i praktykują swoją religię. W 2015 roku w 20 kościołach na terenie Łotwy odprawiano msze św. w języku polskim, najwięcej w Łatgalii i Rydze¹³.

Główną polską placówką dyplomatyczną na Łotwie jest Ambasada RP w Rydze, działająca – po przywróceniu stosunków dyplomatycznych między Polską i Łotwą – od 1991 roku. Budynek ambasady mieści się w Rydze, przy Mednieku iela 6B. Ambasadorem RP w Rydze od 2018 roku jest Monika Michaliszyn – lettonistka, dr nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa, pracownik naukowy Katedry Językoznawstwa Ogólnego, Migowego i Bałtystyki Uniwersytetu Warszawskiego. Wydział Konsularny Ambasady RP w Rydze znajduje się w budynku ambasady. Konsulem RP na Łotwie do sierpnia 2021 roku była Małgorzata Hejduk-Gromek. Obecnie urząd ten pełni Krzysztof Pokruszyński.

Kultura, nauka, edukacja, media

Dostęp do rodzimej kultury oferują łotewskim Polakom stowarzyszenia, wśród których szczególnie miejsce zajmuje Centrum Kultury Polskiej

13. K. Leśniewska-Napierała, *Działalność organizacyjna...*, s. 205.

w Dyneburgu. Inicjując wiele przedsięwzięć – szczególnie artystycznych – dba o zachowanie i popularyzację polskich tradycji narodowych i ludowych. Centrum współpracuje – jak wcześniej wspomniano – ze Związkiem Polaków na Łotwie oraz polskimi placówkami oświatowymi, co owocuje realizacją wielu wspólnych projektów. Inną wyróżniającą się organizacją jest Klub Kultury Polskiej „Polonez” w Rydze, którego występy można oglądać na krajowych i zagranicznych festiwalach, gdzie soliści zespołu często zdobywają nagrody.

Z ważniejszych inicjatyw kulturalnych należy wymienić Festiwal Kultury Polskiej w Posiniu, na którym występują liczne polskie zespoły wokalne i chóry z terenu całej Łotwy. We wrześniu 2021 roku odbyła się jubileuszowa XXV edycja wydarzenia. Międzynarodowy Festiwal Polskiego Folkloru „Polski Folklor w Łatgalii” organizowany w Dyneburgu, miał już dziewięć edycji i cieszy się dużą popularnością, gromadząc liczną publiczność obserwującą występy zespołów polskich z kilku krajów. Odbywający się co roku w styczniu Festiwal Kolęd i Pastoralek w Krasławiu (jak do tej pory zorganizowano 14 edycji) gromadzi zespoły polskie z Łotwy, jak również gości z kraju. Wydarzenia te – podobnie jak wiele innych – wspiera Ambasada RP na Łotwie i polskie urzędy państwowe oraz fundacje (m.in. Fundacja „Pomoc Polakom na Wschodzie”).

Organizacja wyżej wymienionych, ale też innych, nieujętych w tym raporcie imprez, oraz prowadzenie mediów polskojęzycznych – także w języku łotewskim – składają się na promocję polskiej kultury na Łotwie.

W kraju nad Dźwiną działa przynajmniej kilku naukowców Polaków bądź polskiego pochodzenia. Tę drugą grupę reprezentuje znany, również w Polsce, historyk dziejów najnowszych, prof. Ēriks Jēkabsons. Pracuje on na Uniwersytecie w Rydze i w swoich badaniach wiele miejsca poświęca stosunkom polsko-łotewskim w okresie międzywojennym. Przedstawicielka młodego pokolenia łotewskich Polaków i działaczka Związku Polaków na Łotwie (Oddział w Dyneburgu) dr Krystyna Kunicka zajmowała się w swojej rozprawie doktorskiej tematem języka polskiego na obszarze Łatgalii jako odmianie polszczyzny kresowej. Diana Rubene z Uniwersytetu w Dyneburgu podejmuje zagadnienia związane z mniejszością polską na Łotwie (m.in. rolę mediów w kształtowaniu polskości, nauczaniem języka polskiego na Uniwersytecie w Dyneburgu). Tematyka polska nie jest, jak się wydaje, podstawowym przedmiotem zainte-

resowań poszczególnych łotewskich naukowców, choć wielu badaczy publikuje pojedyncze artykuły dotyczące także zagadnień związanych np. z historią czy kulturą Polski.

Możliwość nauki języka polskiego jako drugiego języka obcego istnieje na Uniwersytecie w Dyneburgu na kierunkach filologia rosyjska i filologia angielska. Funkcjonuje tam także lektorat języka polskiego. Możliwość nauki polskiego jako drugiego obcego języka proponuje również Uniwersytet Łotewski na kierunku filologia rosyjska. W Łotewskiej Akademii Kultury w Rydze istnieje Centrum Języka i Kultury Polskiej, którego działalność w ostatnich latach uległa osłabieniu.

Niewątpliwie mocną stroną mniejszości polskiej na Łotwie jest rozwinięte i dobrze zorganizowane szkolnictwo. W gimnazjach w Dyneburgu¹⁴, Rzeżycy¹⁵, Rydze¹⁶, szkole podstawowej w Krasławiu¹⁷ oraz przedszkolu „Gwiazdka” w Dyneburgu¹⁸ uczy się łącznie około 1,5 tys. dzieci i młodzieży, nie tylko pochodzenia polskiego. Zajęcia w tych placówkach odbywają się w językach polskim i łotewskim. Dla wielu uczniów rozpoczynających naukę szkoła jest pierwszym miejscem, w którym stykają się z polską mową – w domu bowiem rozmawia się po rosyjsku lub łotewsku. Dlatego oświata pełni dla Polaków na Łotwie nieocenioną

14. Polskie Gimnazjum im. Józefa Piłsudskiego w Dyneburgu – szkoła podstawowa i średnia z polskim językiem nauczania. Uczęszcza do niej w roku szkolnym 2021/2022 431 uczniów. Współpracuje z licznymi instytucjami i organizacjami polskimi, prowadzi nie tylko zajęcia szkolne, ale także praktyki, obozy języka polskiego dla uczniów i nauczycieli.

15. Państwowe Gimnazjum Polskie im. Stefana Batorego w Rzeżycy – gimnazjum z polskim językiem nauczania. W roku szkolnym 2020/2021 do placówki uczęszczało 638 uczniów. Realizacja programu nauczania odbywa się w grupie 5–6 latków i klas 1–12 (7–18 lat).

16. Polska Szkoła Średnia im. Ity Kozakiewicz w Rydze – szkoła podstawowa i średnia z polskim językiem nauczania. W roku szkolnym 2016/2017 uczyło się w niej 386 uczniów. Nauczanie w szkole w klasach 1–9 odbywa się w języku polskim, a w kl. 10–12 40% przedmiotów jest wykładanych w języku polskim.

17. Polska Szkoła Podstawowa im. hr. Platerów w Krasławiu – niewielka szkoła podstawowa z polskim językiem nauczania, w roku szkolnym 2020/2021 uczęszczało do niej 45 uczniów.

18. Polski Żłobek-Przedszkole „Gwiazdka” im. Jana Platera-Gajewskiego w Dyneburgu – jedyne polskie przedszkole na terenie Łotwy. Posiada 120 miejsc. Uczęszczają do niego nie tylko dzieci mające narodowość polską, ale również łotewską i rosyjską.

rolę i jest niezmiernie ważnym punktem w tworzeniu i podtrzymywaniu więzi z językiem, kulturą polską wśród młodych pokoleń. Po ukończeniu szkół wielu absolwentów decyduje się studia uniwersyteckie, a niektórzy z nich wybierają uczelnie polskie. Środki na działalność oświatową polskich placówek zapewniają samorządy miast łotewskich, szkoły są także dotowane poprzez programy pomocowe polskich instytucji państwowych i fundacji, m.in. Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” czy Fundacji „Pomoc Polakom na Wschodzie”.

Do najważniejszych mediów polskojęzycznych w kraju nad Dźwiną należą – kwartalnik „Polak na Łotwie”, wydawany przez Związek Polaków na Łotwie, kronika wideo „Akcenty Polskie”, ukazująca się dwa razy w miesiącu (zamieszczona na YouTube i na stronie <https://polakna-lotwie.lv>) oraz dwie polskie audycje – cotygodniowa „Polskofalówka” (na falach Alise Plus) i comiesięczny „Nasz głos” (w Latvijas Radio 4). Działają strony na Facebooku: Znad Daugawy¹⁹, Polji Liepājā/Polacy w Lipawie²⁰, Polacy na Łotwie²¹.

Kilka stowarzyszeń zrzeszających Polaków na Łotwie prowadzi własne strony w mediach społecznościowych (pięć na Facebooku, jedno na Instagramie), gdzie przedstawiają swoją aktywność i inicjowane wydarzenia. Największy fanpage posiada Centrum Kultury Polskiej w Dyneburgu²² (916 obserwujących). Pozostałe stowarzyszenia – prócz szkół w Rzeży²³ i Rydze²⁴ – mają bardzo niewielkie grono obserwujących, liczące nieco ponad 100 osób. Zważywszy na to, że media społecznościowe często są podstawowym kanałem komunikacji młodych pokoleń Polaków również na Łotwie, zwiększenie zasięgów mogłoby się istotnie przyczynić do popularyzacji inicjatyw polskich organizacji.

19. <https://pl-pl.facebook.com/pages/category/Personal-Blog/Znad-Daugawy-343126219038684/> [dostęp: 29.08.2021].

20. <https://www.facebook.com/poliLiepaja/> [dostęp: 29.08.2021].

21. <https://www.facebook.com/pages/category/Community-Organization/Polacy-na-%C5%81otwie-412267705608192/> [dostęp: 29.08.2021].

22. <https://pl-pl.facebook.com/ckp.daugavpils> [dostęp: 29.08.2021].

23. https://www.facebook.com/pg/R%C4%93zeknes-valsts-po%C4%BCu-%C4%A3imn%C4%81zija-264894336895139/posts/?ref=page_internal [dostęp: 29.08.2021].

24. https://www.facebook.com/pg/ikpvs/posts/?ref=page_internal [dostęp: 29.08.2021].

„Polacy na Łotwie”²⁵ to jedyna grupa na platformie Facebook zrzeszająca osoby polskiego pochodzenia mieszkające na Łotwie. Liczy 625 członków. Posty zamieszczane są kilka/kilkanaście razy w tygodniu i w większości dotyczą praktycznych spraw życia na Łotwie (np. aspektów prawnych). Niekiedy pojawiają się ogłoszenia lub informacje o wydarzeniach kulturalnych przygotowywanych przez stowarzyszenia polskie.

***Connectivity* i perspektywy współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza**

Polska i Łotwa są ze sobą dobrze skomunikowane. Jeśli chodzi o sieć drogową, to najważniejszym szlakiem jest europejska trasa E67, łącząca Pragę z Helsinkami, a przebiegająca zarówno przez Warszawę, jak i Rygę²⁶. Dystans między stolicami Polski i Łotwy wynosi 690 km, a przejazd samochodem zajmuje około 9 godzin. Loty (PLL LOT) oraz połączenia autokarowe (m.in. FlixBus) z Warszawy do Rygi i z powrotem kursują codziennie. Od lat trwają prace nad budową linii kolejowej *Rail Baltica*, łączącej Polskę z państwami bałtyckimi. Linia ma docelowo kończyć swój bieg w Helsinkach. Koniec prac nad odcinkiem z Warszawy do Tallina zapowiedziano na 2026 rok.

Ruch turystyczny z Polski na Łotwę jest niewielki, a kraj ten nie cieszy się wśród Polaków dużym zainteresowaniem jako kierunek urlopowy. Z danych łotewskiego urzędu statystycznego wynika, że w 2019 roku Łotwę odwiedziło 63,4 tys. Polaków²⁷. Zdecydowanie większą popularnością jako kierunek wyjazdowy cieszy się wśród Łotyszy Polska – według informacji Polskiej Organizacji Turystycznej od stycznia do września 2019 roku nasz kraj odwiedziło 311 tysięcy Łotyszy²⁸.

25. <https://www.facebook.com/groups/1447625991995188/> [dostęp: 29.08.2021].

26. Na odcinku z Warszawy do Helsinek trasa zwana jest *Via Baltica*.

27. <https://www.csb.gov.lv/en/statistics/statistics-by-theme/transport-to-tourism/tourism/search-in-theme/2935-latvian-hotels-and-other-accommodation> [dostęp: 1.09.2021].

28. <https://www.pot.gov.pl/pl/nawosci/wiadomosci-z-pot/ponad-8-wiecej-zagranicznych-turystow-w-polsce-2> [dostęp: 1.09.2021].

W 2020 roku wartość eksportu towarów z Polski na Łotwę wynosiła 1,5 mld EUR, natomiast wartość importu towarów z Łotwy 463,2 mln EUR (wg kraju wysyłki), bądź 494,2 mln EUR (wg kraju pochodzenia).

Wymiana naukowa między uniwersytetami polskimi i łotewskimi odbywa się, choć w bardzo ograniczonym zakresie. Niewielka liczba ośrodków uniwersyteckich na Łotwie nie sprzyja licznym wyjazdom polskich naukowców. O wiele lepiej można ocenić stan wymiany młodzieżowej/studenckiej. Istnieją programy – chociażby Youth For Understanding lub Erasmus – umożliwiające młodzieży/studentom polskim wyjazd w celach edukacyjnych na Łotwę, z czego zainteresowani chętnie korzystają. Młodzież/studenci łotewscy również przyjeżdżają do Polski. Także wymiana biznesowa funkcjonuje dobrze – z informacji Narodowego Banku Polskiego wynika, że całkowita wartość polskich inwestycji bezpośrednich na Łotwie wyniosła w 2019 roku 128,4 mln EUR, a wielkość zainwestowanego kapitału łotewskiego w Polsce – 74,6 mln EUR (stan na koniec grudnia 2019 roku).

Większość respondentów uważa, że państwo polskie może liczyć na współpracę ze środowiskami polskimi na Łotwie bądź indywidualnymi osobami w ramach Inicjatywy Trójmorza. Pytani widzieli też możliwość wykorzystania potencjału tamtejszych środowisk polskich w ramach poszczególnych projektów Trójmorza i podjęliby się promocji jego celów. Uważają, iż Inicjatywa może wpłynąć na podniesienie prestiżu społeczeństwa polskiego na Łotwie wśród elit politycznych. Najpierw jednakże – co też padło w odpowiedziach – niezbędne jest pogłębienie wiedzy na temat projektu i jego rozpropagowanie wśród Polaków. Jeśli chodzi o określenie konkretnych obszarów, w których badani dostrzegają szansę zaangażowania swoich organizacji w ramach Trójmorza, respondenci nie potrafili ich wskazać.

Większość ankietowanych nie udzieliła odpowiedzi na pytanie o współpracę ich samych lub ich stowarzyszeń z innymi organizacjami polonijnymi, podmiotami państwowymi, samorządowymi z państw Inicjatywy Trójmorza. Niektórzy zadeklarowali, że nie są zainteresowani taką współpracą.

Według badanych Inicjatywa Trójmorza jako pomysł integracji Europy Środkowej może stać się nośnikiem projektów historycznych/kulturowych, może także przyczynić się – poprzez wspólne projekty, stypendia i wymianę doświadczeń – do wsparcia działań promujących polską/regionalną kulturę i historię. Z drugiej jednakże strony, niektórzy

ankietowani sądzą, iż z uwagi na to, że jest to Inicjatywa – również na Łotwie – mało znana, a jej znaczenie dla promocji Polski marginalne.

Przedstawiciele społeczności polskiej na Łotwie szczególną szansę na rozwój turystyki w kraju swojego zamieszkania widzą w inwestycjach transportowych, realizowanych w ramach Inicjatywy Trójmorza. Są zgodni, że budowa szlaków takich jak *Via Carpathia* i *Rail Baltica* przyczyni się do zwiększenia liczby turystów na Łotwie i rozwoju branży turystycznej. Jeden z ankietowanych widzi w tym też szansę na integrację państw regionów.

Z inwestycji Inicjatywy Trójmorza – poprzez działania własne np. stworzenie map turystycznych, szlaków historyczno-kulturowych, które będą promowały polską historię, kulturę regionalną – mogą, według pytaných, skorzystać polonijni przedsiębiorcy zajmujący się turystyką. Łotewscy Polacy są zdania, iż na wzmocnieniu turystycznego wymiaru Inicjatywy mogą zyskać także restauratorzy i hotelarze pochodzący z Polski. Ankietowani nie byli w stanie zaproponować działań bądź perspektyw rozwoju już realizowanych projektów turystycznych, które mogłyby być zwielokrotnione, gdyby udało się wzmocnić sektor turystyczny w ramach Inicjatywy Trójmorza. Powodem, jak wspomnieli, jest brak rozeznania w tematyce.

Już wcześniej nadmieniono, że ankietowani widzą szanse na skorzystanie polskich przedsiębiorców z inwestycji realizowanych w związku z Inicjatywą Trójmorza w licznych obszarach ich działalności. Są ponadto zdania, że ci przedsiębiorcy mogliby nawet wesprzeć niektóre z takich inwestycji. Aby jednak włączyć się w projekty powiązane z Inicjatywą potrzebują wsparcia instytucji państwa polskiego.

Pytani różnią się w opiniach na temat zainteresowania przedsiębiorców polskich podjęciem współpracy w ramach Forum Biznesowego Trójmorza (którego celem jest łączenie podmiotów gospodarczych zainteresowanych i wzmacnianie więzi gospodarczych w regionie). Część uważa, że tak, inni twierdzą, że przedsiębiorcy nie są taką współpracą zainteresowani. Ankietowani są zdania, że polscy specjaliści, zwłaszcza z branży IT/ICT, nie wesprą powstawania komunikacji cyfrowej w regionie Trójmorza.

Badani, z niewielkimi wyjątkami, nie widzą możliwości, by ich organizacje włączyły się w działania skierowane na ekologiczny/środowiskowy wymiar współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza. Nie widzą także

przestrzeni na wdrożenie swoich pomysłów w tym obszarze. Łotewscy Polacy byli podzieleni w odpowiedziach na inne pytanie związane z kwestiami środowiska w ramach projektu Trójmorza – na zapytanie, czy organizacje polonijne będą wspierać inwestycje w odnawialne źródła energii na terenie państwa zamieszkania w ramach Inicjatywy, połowa badanych odpowiedziała twierdząco, a połowa przecząco.

Respondenci widzą potrzebę wsparcia przez państwo polskie rozwoju kanałów informacyjnych organizacji polonijnych dotyczących Inicjatywy Trójmorza. Według nich Polska mogłaby wesprzeć dziennikarzy oraz media polskojęzyczne w rozpowszechnianiu wiedzy o Inicjatywie poprzez wsparcie finansowe działalności tych mediów (pomoc w postaci np. grantów). Ankietowani zauważają konieczność współpracy z innymi mediami polskojęzycznymi w celu promocji Trójmorza. Pytani byli zgodni, że należy raczej wzmocnić istniejące kanały i platformy komunikacyjne łotewskich Polaków niż tworzyć nowe.

Na pytanie o potrzebę stworzenia jednej sieciowej organizacji polonijnej (która składałaby się z organizacji polonijnych w państwach Inicjatywy Trójmorza) w celu kumulacji całości ich potencjału, prezentacji wspólnego stanowiska i wyznaczania działania w ramach poszczególnych projektów tego formatu, respondenci odpowiedzieli w sposób zróżnicowany – część widziała taką potrzebę, druga część nie, argumentując to m.in. stwierdzeniem o bezsensowności mnożenia bytów.

Rumunia

Tezy i rekomendacje

- Świadomość organizacji polonijnych w Rumunii na temat Inicjatywy Trójmorza jest znikoma, czego nie można powiedzieć o świadomości samych Polaków, którzy z różnych względów podróżują bądź mieszkają w tym państwie. Z niecierpliwością czekają oni bowiem na ukończenie realizacji trasy *Via Carpatia* będącej swoistym kręgosłupem Inicjatywy Trójmorza. Oczywiście Polacy widzą w tym projekcie szanse dla siebie, zarówno na niwie gospodarczej, jak i społeczno-kulturalnej.
- Inicjatywa Trójmorza, gdyby zeszła na poziom społeczny i obywatelski, ma zdecydowanie potencjał do zakorzenienia się w ramach środowisk polskich. Są one w stanie rozwijać poszczególne projekty oddolne w ramach tego formatu. Widocznym obszarem, w ramach którego Polacy w Rumunii mogliby zdecydowanie szerzej przedstawić swoje atuty, to przestrzeń ich egzystowania w folklorze rumuńskim, działalność kulturalno-społeczna i turystyczno-krajoznawcza. Gdyby powstała propozycja stworzenia wspólnego szlaku dziedzictwa kulturowego Europy Środkowej, to Polacy w Rumunii mogliby zdecydowanie włączyć się w tę przestrzeń ze swoimi aktywnościami, a także usługami czy produktami.
- Kluczowe w tym zakresie jest jednak stałe zwiększanie świadomości polonijnej o potencjalnych możliwościach współpracy. Odnosi się to także do rozwoju wspólnot polonijnych, które powinny się profesjona-

lizować we własnych aktywnościach, lepiej komunikować swoje postulaty, stać się bardziej dostępne dla zewnętrznych odbiorców, czyli też osób potencjalnie zainteresowanych działalnością w ich ramach. Ważna w tym zakresie jest także komunikacja medialna, a w tym systematyczne prowadzenie mediów społecznościowych, tak ważnych dla młodszego pokolenia.

Tło historyczne

Historia zorganizowanego osadnictwa Polaków zaczyna się za czasów panowania w Koronie Królestwa Polskiego Kazimierza III Wielkiego. Większość Polaków przybywających na te tereny po 1774 roku migrowała w poszukiwaniu pracy. Kolejna fala imigrantów pojawiła się w pierwszej połowie XIX wieku, gdy region był częścią Austro-Węgier. W 1803 roku górale z rejonu Czadcy (górale czadeccy) osiedlili się m.in. w Tereblesztach (Tereblecea) nad Seretem, Starej Hucie Krasnej i w Kaliczance na przedmieściach Czerniowiec. W latach 1814–1819 w okolicie Czerniowiec przybyło kilkadziesiąt polskich rodzin z majątków Potockich w rejonie Brzeżan. Byli to również górale pochodzący z czadeckiego, którzy kilkanaście lat wcześniej przybyli na Podole znęcani niespełnioną ostatecznie przez Potockich obietnicą uwłaszczenia. W exodusie na Bukowinę pociągnęli oni za sobą wiele rodzin polskich pochodzących z różnych stron Galicji i Śląska, zatrudnionych do tego czasu w dobrach brzeżańskich. Ludność ta nie tylko wzmocniła liczebnie wymienione wyżej osady, ale również utworzyła nowe. Należała do nich m.in. Hliboka, gdzie w latach 1814–1820 osiadło 30 rodzin i Tereszeny, gdzie w 1836 roku mieszkało już 19 rodzin polskich. W 1929 roku Rumunię zamieszkiwało ok. 50 tys. Polaków, którzy grupowali się głównie na Bukowinie; w 1939 roku w Rumunii żyło 80 tys. Polaków, w 1949 pozostało ich jedynie 11 tys, co spowodowane było deportacjami i zmianami granic.

Status prawny i charakterystyka mniejszości polskiej

Status prawny Polonii jako mniejszości narodowej reguluje Układ między Rzeczpospolitą Polską a Rumunią o przyjaznych stosunkach i współpracy sporządzony w Bukareszcie dnia 25 stycznia 1993 roku. Za mniejszość narodową na mocy prawa uważa się osoby o innej niż rumuńska narodowości, których legalnie ukonstytuowana organizacja jest członkiem Rady Mniejszości Narodowych, a jej reprezentanci w wyniku wyborów parlamentarnych uzyskali mandat poselski w Izbie Deputowanych. Kryteria uznania grupy za mniejszość narodową regulują w praktyce Ustawa wyborcza do Sejmu i Senatu (Ustawa nr 373/2004, art. 4.1) oraz Ustawa wyborcza do władz lokalnych (Ustawa nr 67/2004, art. 7.1), które mniejszość narodową definiują jako „tę grupę etniczną, która reprezentowana jest w Radzie Mniejszości Narodowych”. Polonia ma swojego przedstawiciela w parlamencie i jest nim Gerwazy Longer.

Na południowej Bukowinie (Rumunia) jest osiem wiosek, w których Polacy stanowią znaczącą ilość mieszkańców. W wioskach, w których mieszka ich ponad 20% oficjalne tablice z nazwami są dwujęzyczne rumuńsko-polskie: Plesza, w gminie Manastirea Humorului, jest wioską liczącą około 200 mieszkańców, wszyscy Polacy są potomkami górali czadeckich, którzy dotarli tu przez Kaliczankę (dzielnicę Czerniowiec) na północnej Bukowinie. Nowy Sołonec, w gminie Kaczyka, zamieszkuje 725 osób, z czego 650 to Polacy – również potomkowie górali czadeckich, którzy dotarli tu przez miejscowość Głęboka (Hliboka) na północnej Bukowinie. Reszta to po połowie Rumuni (41) i Ukraińcy (34). Majdan to przysiółek za Nowym Sołonce. Liczy 139 mieszkańców, w tym 35 Polaków. Resztę stanowią Ukraińcy. Runk, podobnie jak Majdan, znajduje się przy Nowym Sołonce. Zamieszkuje go 206 osób, w tym prawie 50 Polaków, pozostali to Ukraińcy. Pojana Mikuli należy do gminy Manastirea Humorului. Ta duża wioska liczy prawie 1000 mieszkańców, z czego połowa – 500 osób to Polacy. Tutejsi Polacy to też tradycyjnie potomkowie górali czadeckich, którzy dotarli tu przez Starą Hutę na północnej Bukowinie. Spotkać można również Niemców (15). Kaczyka jest siedzibą gminy. Miejscowość liczy 1403 mieszkańców, z tego Polonia to około 220 osób. Są to tradycyjnie potomkowie górników przybyłych z Bochni w końcu XVIII wieku. Obok Ukraińców (115) mieszkają

tu również Niemcy (42). Bulaj, w gminie Moara (praktycznie przedmieście Suczawy), liczy prawie 800 osób, z tego 140 to Polacy przybyli w końcu XIX wieku z Rzeszowszczyzny (powiatów Kolbuszowa i Ropczyce). W Moarze, siedzibie gminy, dodatkowo 45 Polaków wśród 1400 mieszkańców. Wikszany (Ruda) położone są blisko granicy z Ukrainą, w gminie Muszenica zamieszkuje 250 osób, z czego 80 to Polacy, przybywający tu w kilku falach: z Sanoczczyzny, z zachodniej Galicji, z okolic Rzeszowa, żyją tu również Ukraińcy (38). W tej samej gminie, w wiosce Waszkowce mieszka kolejnych 13 Polaków. Skupiska Polonii można również znaleźć w większych miejscowościach jak Paltynosa (Bukowiec), siedziba gminy o tej samej nazwie. W wiosce mieszka ponad 3000 mieszkańców, w tym 100 Polaków, tradycyjnie uznawanych za potomków górali czadeckich. Mieszkają tu także Niemcy (40) i Cyganie (32). Seret to miasteczko ośmiotysięczne, w którym mieszka społeczność prawie 100 Polaków z migracji z różnych części Galicji. Gura Humorului, miasteczko czternastotysięczne, zamieszkiwane jest przez 65 Polaków pochodzących z migracji górali czadeckich. Radowce, miasto liczące ponad 27 000 mieszkańców, zamieszkuje 47 Polaków, o podobnym pochodzeniu jak w pobliskich Wikszanach (Rudzie). Suczawa, stolica całego okręgu jest miastem ponad 100 000, w tym 250 Polaków. Tutaj znajduje się siedziba Związku Polaków w Rumunii. Podobnie jak w Bulaju, w podmiejskiej wiosce Michoweni mieszka kolejnych 12 Polaków. W innych większych miejscowościach regionu jak Vatra Dorna, Kimpulung Mołdawski czy Dorneshti również można spotkać po kilkanaście osób uznających się za Polaków¹.

Organizacje polskie i placówki RP

Związek Polaków w Rumunii został zarejestrowany w 1990 roku. Należy do Rady Mniejszości Narodowych. Jest organizacją federacyjną zrzeszającą lokalne organizacje – Stowarzyszenia Polaków. Jest ich obecnie 15 (Bukareszt, Konstanca, Krajowa, Jassy, Suczawa, Siret, Ruda, Radowce, Nowy Sołoniec, Kaczyka, Plesza, Pojana Mikuli, Paltinoasa, Gura Humo-

1. Jeśli nie zaznaczono inaczej, pozostali mieszkańcy danej miejscowości to głównie Rumunii. Informacje o populacji w Rumunii pochodzą ze spisu powszechnego w 2002. Przyjęto kryterium narodowościowe.

rului, Moara). Obecnie Związek Polaków w Rumunii posiada kilkanaście Domów Polskich, z czego jedenaście zlokalizowanych jest w okręgu administracyjnym Suczawa. Trzy znajdują się w Bukareszcie, Jassach i Konstancy. Jednym z najważniejszych aspektów działalności Związku Polaków było i jest umożliwienie nauczania języka polskiego. Na początku lat 90. Związek skupiał się na odbudowywaniu tradycji nauczania języka polskiego, działaniach mających umożliwić uczenie się polskiego dzieciom i młodzieży w jak największej ilości szkół. Obecnie, na ugruntowanej już pozycji, stara się wpływać na jakość nauczania oraz warunki, w jakich się ono odbywa. Odizolowanie wiejskich polskich środowisk na Bukowinie, mimo że sprzyjało zachowaniu tradycji w prawie niezmienionej formie, wyraźnie niekorzystnie wpłynęło jednak na poziom wykształcenia dzieci i młodzieży, co widoczne jest w słabych na ogół wynikach osiągniętych przez uczniów, zwłaszcza szkół podstawowych. Dlatego też powstał projekt pomocowo-edukacyjny „Dzieci Bukowiny”, skierowany do całych wieloetnicznych najczęściej społeczności, a realizowany przez Związek Polaków w Rumunii, Wojewódzki Inspektorat Szkolny w Suczawie i Wydział Konsularny Ambasady RP w Bukareszcie.

Drugą organizacją polonijną jest Klub Stypendystów Fundacji „Semper Polonia” w Suczawie. Celem utworzonej w 1997 roku fundacji jest niesienie pomocy środowiskom polonijnym na świecie, promocja Polski na arenie międzynarodowej oraz budowanie pro polskiego lobby w świecie. „Semper Polonia” realizuje programy skierowane do młodego pokolenia Polonii: staże, stypendia, konkursy. Obecnie brak jakichkolwiek materiałów świadczących o działalności Klubu Stypendystów w Suczawie.

Trzecią organizacją jest stowarzyszenie „Obczyny” z siedzibą w Pojanie Mikuli na południowej Bukowinie. Aktywnie zajmuje się rozwojem turystyki, znakowaniem szlaków górskich, agroturystyką. Stowarzyszenie organizuje co roku kurs znakarski dla chcących poznać sposób znakowania szlaków w Rumunii, zachęcając w ten sposób do współuczestnictwa w budowaniu bezpiecznej bazy wypoczynkowej dla turystów bardziej i mniej doświadczonych oraz podnosić świadomość odpowiedzialnej wędrowki po górach.

Polska Ambasada w Rumunii znajduje się pod adresem Alea Alexandru nr. 23 011 821 Sector 1 București, Ambasadorem jest obecnie Maciej Lang, w tym samym miejscu znajduje się Wydział Konsularny i Polonii pod kierownictwem Jarosława Szkirpana. W Rumunii mieszczą

się także trzy polskie konsulaty honorowe, w Braszowie, w Klużu-Napoce oraz w Timisoarze².

Kultura, nauka, edukacja, media

Instytut Polski, mieści się w Bukareszcie przy ulicy Popa Savu 28. Cele działania tejże instytucji to przede wszystkim ukazywanie polskiej kultury, sztuki, historii, nauki i edukacji obywatelom Rumunii. Wspieranie współpracy polsko-rumuńskiej, pomoc w nawiązywaniu kontaktów w sferze wymiany kulturalnej, a także zapewnienie dostępu do polskiej kultury Polonii. W Nowym Siołńcu działa zespół pieśni i tańca „Sołoncanka”, natomiast w Pojana Mikuli dziecięcy zespół folklorystyczny „Mała Pojana”. Do cyklicznych inicjatyw kulturalnych należy organizacja Dni Polskich. Dni Polskie to przedsięwzięcie łączące sympozjum na temat szeroko pojętych relacji polsko-rumuńskich na przestrzeni wieków oraz imprezy kulturalne. Od 2006 roku stałym elementem Dni Polskich są także polonijne dożynki w Nowym Siołńcu, podczas których prezentują się wszystkie polskie środowiska w Rumunii, a także sąsiedzi Rumuni i inne narodowości.

W Rumunii filologię polską można studiować na Uniwersytecie w Bukareszcie. Prócz tego na dwóch uniwersytetach jest możliwość wzięcia udziału w zajęciach lektoratowych z języka polskiego: w Klużu – Napoce, Uniwersytet im. Babeşu i Bolyai oraz w Jassach, Uniwersytet im. Alexandru Ioana Cuzy. Na Uniwersytecie w Krajowej działa Centrum Języka i Kultury Polskiej, Biblioteka Universităţii, str. Tehnicii, Cartierul Lăpus.

W Rumunii działają media związane z Polonią. Przede wszystkim należy wskazać pisma „Polonus” i „Mały Polonus” wydawane przez Związek Polaków w Rumunii. „Polonus” to miesięcznik drukowany w nakładzie od 800 do 1200 egzemplarzy poruszający tematykę społeczno-kulturalną, przedstawia wydarzenia z życia Polonii, koncentrując się głównie na Związku Polaków w Rumunii. „Mały Polonus” to kwartalnik wydawany

2. Wydział Konsularny i Polonii Ambasady RP w Bukareszcie przyjmuje uprzednio umówionych interesantów. telefony: +40 21 308 22 46; +40 21 308 22 00 e-mail: bukareszt.wk@msz.gov.pl. W sytuacjach nagłych wymagających pilnej interwencji konsula, poza godzinami pracy urzędu, możliwy jest kontakt pod alarmowym numerem telefonu: +40 753 105 575 oraz w przypadku braku możliwości zatelefonowania również emailiem na adres bukareszt.wk.dyzurny@msz.gov.pl.

w nakładzie 400 do 500 egzemplarzy kolportowany wśród środowisk polonijnych w Rumunii, poruszający tematy polonijne w przystępny dla dzieci sposób. Należy wspomnieć o portalu informacyjnym „W Rumunii” poświęconym wiadomościom z Rumunii i Mołdawii, a także – w mniejszym co prawda stopniu – wiadomościom dotyczącym Polonii w Rumunii, gdzie informacje pojawiają się raz w miesiącu. Wartym wspomnienia jest również portal „Zasobnik Bukowiński” będący zbiorem artykułów na temat Rumunii, Polonii rumuńskiej i życia na Bukowinie, który edytowany jest raz w roku.

W dobie powszechnego dostępu do sieci Internet, jak również coraz szybszego tempa postępującej cyfryzacji społeczeństwa, wydaje się wręcz niezbędne, aby skupić swoją działalność promocyjną wokół możliwości, jakie niesie za sobą postęp technologiczny. Zagadnienie to w ogromnej mierze dotyczy również organizacji polonijnych, które przez swoją widoczność w sieci mogą docierać do szerokiego grona odbiorców. Tymczasem na platformie Facebook istnieją trzy profile organizacji polonijnych „Dom Polski Bukareszt”, „Związek Polaków w Rumunii” i „Polonia w Kaczyce na Bukowinie”, co jest małą liczbą, gdyż samych „Domów Polskich” w Rumunii jest 15 (w tym tylko jeden prowadzi swój profil). Średni zasięg (liczba „polubień”) strony to 1605. Stroną o najmniejszym zasięgu wśród wymienionych jest fanpage „Domu Polskiego Bukareszt” – 745 „polubień”. Strona ta dość nieregularnie zamieszcza informacje (raz, czasem dwa razy w miesiącu), a od 2018 roku na jej profilu zostały umieszczone 73 wpisy. Drugim pod względem zasięgów jest fanpage „Polonia w Kaczyce na Bukowinie” opiewający na 1044 „polubień”. Natomiast prowadzący jeszcze mniej systematyczne zamieszcza informacje niż poprzednik, około 13 wpisów od 2018 roku ze wskaźnikiem kilku postów na rok. Najsilniej rozwiniętym profilem jest fanpage „Związku Polaków w Rumunii” z zasięgiem 3026 „polubień”, zamieszczający kilka postów dziennie i z oszacowaną liczbą wpisów od 2018 roku na 1090. Jest to również jedyny profil, na którym da się zauważyć jakiś odzew od odbiorcy (komentarz, udostępnienie wpisu). Poza stronami organizacji polonijnych należy wspomnieć o grupach polonijnych na Facebooku. Istnieją trzy grupy związane z tematyką Polonii i są to: „BUKOWINA bez granic!”, „Polacy w Bukareszcie” oraz „Polacy w Rumunii/ Poles in Romania”. Największą grupę stanowi „Polacy w Rumunii/ Poles in Romania” ze stanem członków 4096 osób. W grupie częstotliwość wpisów oscyluje

w granicach 4–5 dziennie, związane są one głównie z życiem codziennym w Rumunii, a także kwestiami dojazdowymi czy ostatnio w dobie COVID-19 również sprawami związanymi ze zdrowiem. Szacunkowa liczba wpisów od 2018 roku to 5475. Drugą pod względem liczby członków jest grupa „Polacy w Bukareszcie” z liczbą członków 1147. Częstotliwość postów kształtuje się w granicach 3–4 wpisów dziennie, natomiast od 2018 roku szacunkowo zostało dokonanych 3285 wpisów. Najmniej liczną społeczność stanowi grupa „BUKOWINA bez granic!” – 983 osób. Jest to społeczność skupiona wokół strony internetowej „Zasobnik Bukowiński”. Częstotliwość wpisów można oszacować na 2, 3 posty w tygodniu, natomiast od 2018 roku postów pojawiło się 486. Główna tematyka grupy to Bukowina oraz jej atrakcje, przy czym jest ona również nakierowana na poszukiwania kontaktów Polonii z macierzą poprzez odnajdywanie bliskich czy dzielenie się historią regionu.

***Connectivity* i perspektywy współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza**

Z Polski do Rumunii najszybciej można dostać się samolotem. Bezpośrednie połączenia lotnicze realizowane są z lotniska Chopina w Warszawie do Klużu-Napoki trzy razy w tygodniu oraz do Bukaresztu codziennie. Z Warszawy każdego dnia kursuje także autokar z przesiadką w Budapeszcie. Na potrzeby tego opracowania pomijam drogi publiczne i własny transport samochodowy. Rumunia jest bez wątpienia krajem turystycznym. Według serwisu travelplanet.pl istnieje możliwość spędzenia zorganizowanych wczasów w siedmiu różnych wariantach. Serwis Booking.com wymienia 1670 obiektów noclegowych dla wypoczynku indywidualnego. Na potrzeby tego opracowania zostały pominięte możliwości najmu mieszkania od osób prywatnych.

Za 2019 rok eksport do Rumunii wyniósł 2,4 mld EUR, zaś całkowity bilans wymiany handlowej Polska – Rumunia 6,6 mld EUR. W marcu 2021 roku całkowity rumuński eksport wyniósł 17 717,5 mln EUR, a import 23049,2 mln EUR. Największy wzrost po stronie eksportu nastąpił w branżach: maszyny i urządzenia, metalowej, plastikowej, produktów pochodzenia roślinnego, tekstyliów. Istotny wpływ na kształ-

towanie się w marcu wartości importu miała sprzedaż maszyn i urządzeń, artykułów plastikowych, produktów chemicznych oraz produktów mineralnych. W marcu 2021 roku wymiana handlowa między Rumunią a Polską odnotowała wzrost w stosunku do analogicznego okresu sprzed pandemii (marzec 2020). Rumuński eksport do Polski wyniósł 724,6 mln EUR, klasyfikując Polskę na piątym miejscu (marzec 2020 – 643,1 mln EUR – piąte miejsce), a import z Polski wyniósł 1434 mln EUR, klasyfikując Polskę na czwartym miejscu (marzec 2020 – 1317,7 mln EUR – czwarte miejsce).

Wymianę biznesową ułatwia Polsko-Rumuńska Bilateralna Izba Handlowo-Przemysłowa, Polsko-Rumuńska Bilateralna Izba Handlowo-Przemysłowa jest dynamicznie rozwijającą się i niezależną siecią biznesową przeznaczoną dla dalszego wzmocnienia polsko-rumuńskich stosunków gospodarczych. Od samego początku swojej działalności Izba jest bardzo aktywną organizacją reprezentującą polski i rumuński biznes w obszarze bankowości, produkcji, hotelarstwa, transportu i logistyki, oprogramowania oraz wielu innych branżach. Biura w Warszawie, Bukareszcie i Klużu-Napoce są częścią lokalnych i regionalnych sieci silnie współpracujących z władzami regionalnymi oraz krajowymi. Obecnie członkami Izby jest 49 przedsiębiorstw, zarówno polskich jak i rumuńskich.

Wymianę akademicką między Polską a Rumunią reguluje „Program realizacji Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Rumunii o współpracy w zakresie nauki, szkolnictwa i kultury”, podpisany w Warszawie dnia 20 grudnia 2017 roku. W artykule 6. czytamy, iż strony będą wspierać podnoszenie poziomu nauczania języka polskiego w szkołach wyższych w Rumunii i języka rumuńskiego w publicznych szkołach wyższych w Rzeczypospolitej Polskiej. W tym celu Strony będą kontynuować zatrudnianie nauczycieli akademickich – specjalistów z zakresu języka rumuńskiego i literatury rumuńskiej na: Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytecie Warszawskim oraz języka polskiego i literatury polskiej na: Uniwersytecie w Bukareszcie, Uniwersytecie Alexandru Ioan Cuza w Jassach, Uniwersytecie Babes-Bolyai w Kluż-Napoka co – jak zostało wspomniane wyżej – jest realizowane w wymienionych placówkach. W zakresie wymiany akademickiej swoją rolę odrywa również NAWA, Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej, której programy są skierowane również dla studentów w Rumunii. Jednym z nich jest „Kurs Ro-

mański”, coroczne wydarzenie organizowane dotychczas przez MNiSW. Oprócz nauki języka na różnych poziomach i wykładów prezentujących historię Polski i polską kulturę uczestnicy kursu biorą udział w różnych zajęciach: wycieczkach (np. do Wieliczki, Oświęcimia i Zakopanego) oraz wydarzeniach kulturalnych (m.in. warsztatach, grach miejskich, koncertach, spotkaniach integracyjnych). Udział w kursie jest bezpłatny dla uczestników, pokrywają oni tylko koszty podróży do Polski i z powrotem do kraju pochodzenia.

Niewątpliwie Polonia w Rumunii ma wiele do zaoferowania w ramach Inicjatywy Trójmorza, na szczególną uwagę zasługuje jednak inicjatywa stowarzyszenia „Obczyny”. Stowarzyszenie zajmuje się utrzymaniem sieci szlaków turystycznych znajdujących się w pasmach Obczyn Wielkiej i Małej. Znakowane przez Polaków szlaki turystyczne włączone we wspólną dla całego Trójmorza inicjatywę turystyczną stanowiłyby dobry wkład Polonii.

Łukasz Lewkowicz

Instytut Europy Środkowej

Instytut Nauk o Polityce i Administracji UMCS

Republika Słowacka

Tezy i rekomendacje

- Polonia na Słowacji jest nieliczna i dość rozproszona. Jednocześnie jest stosunkowo dobrze zorganizowana i posiada obecnie trzy organizacje polonijne. Mniejszość polska nie jest zainteresowana tematyką Inicjatywy Trójmorza, argumentując to m.in. chęcią unikania tematyki politycznej, koncentrowaniem uwagi na sprawach społeczno-kulturowych. Możliwość większego zaangażowania się w promocję tego formatu może być możliwa tylko dzięki wsparciu finansowemu i organizacyjnemu Ambasady RP w Bratysławie, Instytutu Polskiego i innych agend rządowych.
- Istotną barierą w rozwoju relacji polsko-słowackich są słabo rozwinięte szlaki komunikacyjne. Jednocześnie rozwój połączeń komunikacyjnych jest jednym ze strategicznych celów Inicjatywy Trójmorza oraz ważnym problemem dla Polonii słowackiej zamieszkującej obszary przygraniczne. Tematyka ta może zachęcić Polaków mieszkających na Słowacji do większego zainteresowania się współpracą trójmorską i w konsekwencji lobbingiem na rzecz projektów infrastrukturalnych w regionie.
- W celu informowania o funkcjonowaniu Inicjatywy Trójmorza należy wykorzystywać różnego rodzaju dostępne kanały informacyjne. W większym zakresie należy organizować konferencje i seminaria dotyczące Inicjatywy Trójmorza w Ambasadzie RP i Instytucie Polskim oraz w szkołach i na uniwersytetach słowackich. Niezbędne jest

prowadzenie kampanii medialnych w mediach polonijnych oraz słowackich mediach głównego nurtu. Wsparcia merytorycznego powinny udzielać think-tanki zajmujące się polityką zagraniczną Polski, np. Instytut Europy Środkowej w Lublinie.

Tło historyczne

Wśród Polaków zamieszkujących obecnie Republikę Słowacką można wyróżnić trzy podstawowe grupy: ludność autochtoniczną, emigrantów przybyłych tam w XX w. oraz po akcesji tego państwa do Unii Europejskiej. Pierwszą falę osadniczą ludności polskiej na Słowacji stanowili górale z Żywiecczyny i chłopi ze Śląska. Osiedlali się oni w Czadeckiem – obszarze graniczącym poprzez Przełęcz Jabłonkowską ze Śląskiem Cieszyńskim. Przybywali oni na ziemie słowackie poczynając od XVII w. Długotrwałe procesy asymilacyjne doprowadziły do tego, iż obecnie do starej, autochtonicznej polskości na Słowacji przynajmniej częściowo mała liczba osób. Niewielka liczebność polskiej ludności autochtonicznej na obszarze przygranicznego Spisza i Orawy oraz jej podobieństwo do kultury górali słowackich sprzyjały asymilacji. Przebiegała ona znacznie szybciej niż wśród Polaków na Zaozłiu. Wynikało to ze słabo rozwiniętej świadomości narodowej, zakazu działalności organizacji i szkół polskich w okresie I Republiki Czechosłowackiej. Ponadto brak prawa stałego pobytu zmuszał ludność polskiego pochodzenia do przyjęcia obywatelstwa słowackiego, a z czasem także i słowackiej narodowości.

Drugą grupę ludności polskiej na Słowacji tworzą emigranci głównie z Polski, ale także z Czech, przybywający tam w XX w. Pierwsza fala polskiej emigracji miała miejsce w latach 1890–1910 i koncentrowała się na terenach wschodniej Słowacji. Większość osadników pochodziła z Małopolski, zwłaszcza z powiatów: jarosławskiego, samborskiego, nowosądeckiego i nowotarskiego. Przybywali oni do parcelowanych majątków wystawionych na sprzedaż, z nadzieją na lepsze niż u siebie warunki gospodarowania. Warunki te w praktyce okazywały się jednak dosyć trudne. Polacy natrafiali na brak domów i zabudowań gospodarczych, wyjąłowaną ziemię, konieczność karczowania lasu. Z tych powodów część z polskich osadników decydowała się na dalszą emigrację i wyjeżdżała do Stanów Zjednoczonych Ameryki. Na początku XX w. największą

polską kolonią na Słowacji była miejscowość Krompachy. Warto wspomnieć, że w okresie Austro-Węgier i I Republiki Czechosłowackiej polscy osadnicy nie posiadali prawa do stałego pobytu.

Po II wojnie światowej nastąpiła kolejna fala polskiej emigracji. Nasielenie tego procesu nastąpiło szczególnie w latach 70. i 80. XX w. Polacy przybywali na Słowację w ramach kontraktów, których zawieranie umożliwiało podpisanie dwustronnych porozumień rządowych między Polską i Czechosłowacją. Ówcześni emigranci pochodzili głównie z Polski południowej. Emigracja Polaków na Słowację wynikała przede wszystkim z przyczyn ekonomicznych i osobistych (zawieranie małżeństw, tzw. „emigracja sercowa”). Innym powodem przyjazdów na Słowację była chęć podjęcia w tym państwie studiów wyższych. I w tym przypadku część polskich studentów poznawszy w trakcie studiów swego przyszłego małżonka i/lub znalazłszy pracę, pozostawała na Słowacji. Dzięki temu były ośrodki akademickie, gdzie studiowali Polacy (w Bratysławie, Koszycach, Bańskiej Bystrzycy, Żylinie, Martinie i Nitrze) stawały się miejscami ich osiedlenia. Część dzisiejszej Polonii słowackiej to skutek migracji wewnętrznych w ramach państwa czechosłowackiego, które objęły także Polonię czeską, żyjącą głównie na Zaolziu. Czescy Polacy przybywali na Słowację z tych samych powodów, co ich rodacy z kraju, przede wszystkim w poszukiwaniu pracy lub na studia. Czasami wynikało to także z faktu zawarcia małżeństwa z osobą narodowości słowackiej¹.

Liczba Polaków na Słowacji zaczęła wzrastać po przystąpieniu obu państw do Unii Europejskiej w 2004 roku. Emigracja poakcesyjna na Słowację wyróżnia się tym, że jej zasadniczym powodem jest praca, nie zaś względy osobiste. Wśród Polaków przybywających na Słowację w ostatnich latach nie dominują już osoby zawierające związki czy małżeństwa mieszane, polsko-słowackie. Praca po południowej stronie Tatr jest obecnie znacznie częściej wybierana przez młodych mężczyzn, niż to miało miejsce przed akcesją do UE. Polacy przybywający na Słowację to w większości osoby stanu wolnego bądź też pozostające w związkach jednolitych narodowo (polskich). Państwo to jest traktowane nie jako potencjalne miejsce osiedlenia, ale raczej jako miejsce czasowego pobytu ze względu na pracę. Większość emigrantów z Polski znalazło zatrud-

1. M. Lubicz-Miszewski, *Polonia na Słowacji – historia i współczesność*, „Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu” 2014, nr 506, s. 98–100.

nienie m.in. w sektorze usług handlowych, w budownictwie, transporcie i motoryzacji oraz branży IT i finansach. Drugą istotną przyczyną wyboru Słowacji jako miejsca przynajmniej czasowego zamieszkania, są studia, zwłaszcza na kierunkach medycznych².

Status prawny i charakterystyka mniejszości polskiej

Położenie ludności polskiej w Czechach i na Słowacji było regulowane w dwustronnych umowach zawieranych między Polską a Czechosłowacją. Pierwsza z nich została podpisana 23 kwietnia 1925 roku. Zawierała przepisy dotyczące ochrony obu mniejszości (polskiej w Czechosłowacji i tzw. czechosłowackiej w Polsce). Opierała się na subiektywnym kryterium przynależności narodowej. Ochronie prawnej poddani byli wyłącznie ci obywatele mniejszości, którzy wykazywali lojalność wobec państwa, w którym mieszkali. W zawartej umowie stwarzano możliwość zakładania szkół z językiem mniejszości jako wykładowym.

Po zakończeniu II wojny światowej Polska i Czechosłowacja prowadziły negocjacje w sprawie zawarcia traktatu międzypaństwowego, który całościowo uregulowałby wzajemne relacje. Jednak z powodu niezakończonych konfliktów narodowościowych i pretensji terytorialnych rozmowy były kilkakrotnie przerywane. Dopiero pod naciskiem Związku Radzieckiego, 10 marca 1947 roku w Warszawie zawarto Układ o przyjaźni i wzajemnej pomocy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czechosłowacką. Prawa mniejszości narodowych nie zostały bezpośrednio uregulowane w traktacie, a jedynie przeniesione do dołączonego do umowy protokołu. Postanowiono w nim, że obie strony: „zapewnią Polakom w Czechosłowacji względnie Czechom i Słowakom w Polsce w ramach praworządności i na zasadzie wzajemności możliwości rozwoju narodowego, politycznego, kulturalnego i gospodarczego (szkoły, stowarzyszenia, spółdzielnie)”. W praktyce w okresie powojennym Polacy na Słowacji byli traktowani jako obcokrajowcy z prawem stałego pobytu.

2. Tenże, *Wyjazdy Polaków na Słowację po 1 maja 2004 roku*, [w:] *Sąsiedztwa III RP – Słowacja. Zagadnienia społeczne*, red. M. Dębicki, J. Makaro, Wrocław 2017, s. 185–188.

Ostatecznie status prawny polskiej mniejszości narodowej w Czechosłowacji udało się uregulować po zmianach politycznych 1989 roku. Dnia 6 października 1991 roku w Krakowie oba państwa zawarły Układ między Rzeczpospolitą Polską a Czeską i Słowacką Republiką Federalcyjną o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjacielskiej współpracy. Przyjęto w nim subiektywne kryterium mniejszości narodowej: „Przynależność do mniejszości narodowej jest sprawą osobistą każdego obywatela. Z wyboru tego nie mogą wynikać żadne niekorzystne następstwa”. Ponadto układ nałożył na członków mniejszości obowiązek lojalnej postawy wobec państwa zamieszkania. W dokumencie w stosunku do Polaków zamieszkających na Słowacji po raz pierwszy użyto pojęcia „polska mniejszość narodowa”. W artykule 8. układu przyznano mniejszościom w obu państwach prawo do „swobodnego wyrażania, zachowania i rozwijania swej tożsamości etnicznej, kulturowej, językowej i religijnej oraz do rozwijania swej kultury we wszystkich kierunkach, bez jakichkolwiek prób jej asymilacji wbrew ich woli”. Zagwarantowano także prawo swobodnego posługiwania się językiem ojczystym w życiu prywatnym i publicznym oraz prawo zakładania własnych instytucji, organizacji i stowarzyszeń gospodarczych, oświatowych, kulturalnych i religijnych. Umowa ta, chociaż została podpisana jeszcze przed powstaniem niepodległej Słowacji, obowiązuje w stosunkach polsko-słowackich do chwili obecnej.

Powstała w 1993 roku Republika Słowacka jest państwem wielonarodowym. Status prawny w zakresie ochrony mniejszości narodowych na Słowacji jest wynikiem porozumień międzypaństwowych, zawartych przez to państwo z sąsiadami oraz efektem procesu dostosowywania prawa krajowego do ustawodawstwa UE w zakresie ochrony mniejszości. Położenie mniejszości narodowych i kształt dotyczącego ich prawa wynika także z aktualnego kursu polityki państwa słowackiego (zmieniających się rządów) wobec mniejszości³.

Polacy na Słowacji to emigracja nietypowa, ponieważ nie ma ani charakteru politycznego, ani też nie została spowodowana wydarzeniami historycznymi. Mieszkają tam Polacy, którzy przyjechali na studia bądź

3. Tenże, *Polonia na Słowacji. Położenie – Kultura – Tożsamość. Studium socjologiczne*, Wrocław 2012, s. 83–85; tenże, *Status prawny mniejszości polskiej na Słowacji*, [w:] *Prawa mniejszości narodowych*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Toruń 2010, s. 463–483.

na kontrakty do pracy i znaleźli swego współmałżonka oraz polscy górale z polsko-słowackiego pogranicza. Polonia słowacka jest zbiorowością nieliczną i żyjącą w znacznym rozproszeniu. Pewnym wymiernym wskaźnikiem obecności polskiej na Słowacji są przeprowadzane co dziesięć lat spisy powszechne ludności z uwzględnieniem mniejszości narodowych. Pierwszy spis powszechny przeprowadzony w niepodległej Słowacji (*Sčítanie obyvateľov, domov a bytov*) miał miejsce od 19 maja do 10 czerwca 2001 roku. Jego wyniki wykazały, że narodowość polską zadeklarowały 2602 osoby, czyli zaledwie 0,048% wszystkich mieszkańców Republiki Słowackiej. Przedostatni spis powszechny przeprowadzono w dniach 20 maja–6 czerwca 2011 roku. Narodowość polską zadeklarowały w nim 3084 osoby ze stałym pobytom na terytorium Słowacji (czyli 0,057% wszystkich mieszkańców tego państwa). A zatem w 2011 roku narodowość polską podały o 482 osoby więcej niż w spisie z 2001 roku. Ten liczący ponad 18% wzrost liczby deklarujących narodowość polską wynikał m.in. z przyjazdu na Słowację kolejnych grup emigrantów po 1 maja 2004 roku.

Z danych spisu z 2011 roku wynika, że Polacy zamieszkują każdy ze słowackich powiatów, stanowiąc w nich od 0,02 do 0,31% ogółu ludności, są więc mniejszością bardzo rozproszoną. Ponadprzeciętna reprezentacja Polaków (czyli licząca więcej niż 0,05%) występuje w kilku powiatach północnej Słowacji: Tvrdošín (0,31%), Kežmarok (0,20%), Námestovo (0,15%), Žarnovica (0,15%), Stará Ľubovňa (0,14%), Svidník (0,13%), Dolný Kubín (0,12%), Bardejov (0,11%) i Poprad (0,10%). Z kolei największe liczebnie skupiska obywateli polskiej narodowości znajdują się w dwóch największych słowackich miastach: Bratysławie (404 osoby) i Koszycach (124 osoby). Na aktualny obraz dotyczący liczebności i rozmieszczenia Polonii na Słowacji będzie trzeba jeszcze poczekać. Najnowszy spis powszechny na Słowacji zakończył się 13 czerwca 2021 roku, ale wciąż trwa opracowywanie jego wyników⁴.

4. Zob. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011, Tab. 10. Obyvatelstvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991*, https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/1f62189f-cc70-454d-9eab-17bdf5e1dc4a/Tab_10_Obyvatelstvo_SR_podla_narodnosti_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES [dostęp: 25.09.2021]; Tab. 7. *Obyvatelstvo trvalo bývajúce v okresoch SR podľa národnosti, SODB 2011*, https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/83a1a7da-7d74-4cd4-935a-71cfaa888931/Tab_7_Obyvatelstvo_trvalo_byvajuca_v_okresoch_SR_podla_narodnosti_SODB_2011.pdf?MOD=AJPERES [25.09.2021]; *Sčítaniu obyvateľov, domov a bytov 2021*, <https://www.scitanie.sk/> [dostęp: 25.09.2021].

Interesujące jest, że według szacunków organizacji i instytucji polonijnych liczebność słowackiej Polonii jest niedoszacowana i znacznie wyższa, niż podają to oficjalne dane urzędowe. Liczebność Polaków na Słowacji miałyby wynosić realnie ok. 5–6 tysięcy osób, choć podaje się również liczbę ok. 50 tysięcy osób. Z kolei zdaniem etnografa i badacza pogranicza polsko-słowackiego, Marka Skawińskiego, liczebność ludności etnicznie polskiej na Słowacji zamieszkującej w zwartych skupiskach w Czadeckiem, na Orawie i na Spiszu może liczyć nawet ok. 100–108 tysięcy osób (cały etnos polski ma – jego zdaniem – liczyć nawet 150 tysięcy mieszkańców). Krytycznie do tych danych odnosi się inny znawca pogranicza polsko-słowackiego, Antoni Kroh. Według niego, M. Skawiński w swoim artykule podchodzi zbyt ideologicznie do kwestii etnicznych, nie dokonuje odpowiedniej krytyki źródeł z początku XX w. i okresu międzywojennego, kwestionuje zakończenie procesu kształtowania się świadomości narodowej na wspólnym pograniczu i – co się z tym wiąże – sztucznie zawyża liczbę Polaków na badanym obszarze⁵.

Organizacje polskie i placówki RP

Obecnie funkcjonują trzy organizacje polonijne na Słowacji. Najstarszą i jednocześnie największą z nich jest Klub Polski – Stowarzyszenie Polaków i ich Przyjaciół na Słowacji (*Poľský Klub – Spolok Poliakov a ich priateľov na Slovensku*). Początki oficjalnej działalności Klubu sięgają 1994 roku, kiedy to grupa działaczy podpisała w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Republiki Słowackiej dokument, na podstawie którego powstała polska organizacja mniejszościowa o zasięgu ogólnosłowackim. Kilka miesięcy później odbył się zjazd założycielski tej organizacji, na którym przyjęto oficjalną nazwę Klubu. Wówczas też uchwalono statut Stowarzyszenia, który wszedł w życie na początku 1995 roku. Zgodnie z jego zapisami Klub jest organizacją zrzeszającą obywateli Słowacji narodowości polskiej, obywateli Polski żyjących na Słowacji, obywateli polskiego pochodzenia oraz obywateli poczuwających się do związ-

5. M. Lubicz-Miszewski, *Polonia na Słowacji. Położenie...*, s. 115; M. Skawiński, *Polacy na Słowacji*, „Płaj”, nr 16, 1996, s. 87; A. Kroh, *Na marginesie artykułu Marka Skawińskiego „Polacy na Słowacji”*, „Płaj” 1998, nr 17, s. 163–170.

ków z polską kulturą. Jego członkami mogą być również Słowacy oraz przedstawiciele innych narodowości, zainteresowani polską kulturą i rozwijaniem stosunków słowacko-polskich. Umożliwia to uczestnictwo w działalności organizacyjnej małżeństwom mieszanym narodowościowo, a także potomkom osób polskiego pochodzenia.

Celem Klubu jest pielęgnowanie polskiej świadomości narodowej wśród słowackiej Polonii oraz propagowanie polskiej kultury w słowackim społeczeństwie. Powstanie Klubu Polskiego umożliwiło spotkanie się rodaków i nawiązywanie między nimi nieformalnych kontaktów, a w efekcie integrację przynajmniej części słowackiej Polonii. W trakcie spotkań klubowych ich uczestnicy mają okazję do rozmowy w ojczystym języku, co dla niektórych z nich jest na co dzień niemożliwe. Rozmowy te dotyczą wspólnych zainteresowań, np. polskiej kultury, a także problemów życia codziennego. Spotkania te stanowią także okazję do wymiany informacji z zakresu obowiązujących na Słowacji przepisów prawnych, dotyczących cudzoziemców oraz osób należących do mniejszości narodowych. Klub Polski stara się również wspierać osoby polskiego pochodzenia znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej.

Pracą stowarzyszenia kieruje Kongres Klubu Polskiego, który zwoływany jest raz na dwa lata. Uczestniczą w nim prezesi poszczególnych Klubów Regionalnych oraz delegaci wybrani w tych regionach. Podczas Kongresów dokonuje się podsumowania dotychczasowej działalności i wytycza kierunki na przyszłość. Kongres dokonuje także wyboru Rady Klubu Polskiego, która kieruje pracami Stowarzyszenia przez dwuletnią kadencję. W jej skład wchodzi prezes i wiceprezesi Klubu Polskiego oraz prezesi poszczególnych oddziałów regionalnych⁶.

Od 2007 roku istnieje na Słowacji druga organizacja polonijna – Towarzystwo Społeczne „Polonus” (*Občianske združenie „Polonus”*). Początkowo działała ona w ramach Klubu Polskiego jako Klub Regionalny Region Żyliny. Jedną z przyczyn wyjścia ze struktur Klubu większości członków Klubu Regionalnego w Żylinie (oraz w Martinie) był spór o rozdzielanie funduszy z grantów pozyskiwanych z Ministerstwa Kultury Republiki Słowackiej. Działacze Klubu Polskiego twierdzili, że o istnieniu „Polonusa”

6. Tenże, *Formy podtrzymywania polskości słowackiej Polonii na przykładzie działalności Klubu Polskiego – Stowarzyszenia Polaków i ich przyjaciół na Słowacji*, [w:] *Wybrane problemy badań wschodnich*, red. Z. Winnicki, W. Baluk, G. Tokarz, Wrocław 2007, s. 83–114.

dowiedzieli się na początku 2009 roku, kiedy to po raz pierwszy złożył on wnioski do ministerstwa o dofinansowanie swoich projektów. Zostało to przez nich odebrane jako działanie konkurencyjne w stosunku do Klubu Polskiego i sprzeczne z jego interesami, ponieważ „Polonus” ubiegał się o te same, ograniczone środki przeznaczone dla Polonii na Słowacji.

Zdaniem władz „Polonusa” Towarzystwo powstało jako organizacja ogólnego charakteru z odmiennymi niż Klub Polski celami działalności. Obecnie skupia Polaków, osoby polskiego pochodzenia i miłośników polskiej kultury z kraju żylińskiego, głównie z Żyliny i Martina, oraz z Dolnego Kubina, Bytczy, Czadcy, Kysuckiego Nowego Miasta i Kysuckiego Lieskovca. Większość z nich stanowią małżeństwa mieszane (polsko-słowackie) oraz ich dzieci. Spotkania polonijne odbywają się w siedzibie Słowacko-Polskiej Izby Przemysłowo-Handlowej (*Slovensko-poľská obchodná komora*) lub w budynku szkoły podstawowej Romualda Zaymusa w Żylinie. Oprócz kwestii organizacyjnych poświęcone są polskiej literaturze i projekcji polskich filmów. Okazją do integracji członków i sympatyków „Polonusa” są również Zjazdy Polonii Województwa Żylińskiego⁷.

W maju 2020 roku w Żylinie powstała najmłodsza organizacja polonijna: Stowarzyszenie Bonita – Polska Szkoła Językowa (*Občianske združenie Bonita – poľská jazyková škola*). Zajmuje się ona prowadzeniem polskiego przedszkola w tym mieście. Członkami stowarzyszenia są rodzice dzieci uczęszczających na zajęcia języka polskiego, które odbywają się zwykle raz w miesiącu, w niedzielę. Wcześniej przedszkole było prowadzone przez „Polonusa”. Szczegółowe informacje o działalności stowarzyszenia znajdują się na jego oficjalnym profilu na Facebooku⁸.

Bardzo aktywna we wspieraniu organizacji polonijnych na Słowacji jest Ambasada RP w Bratysławie. Kolejni ambasadorowie RP oraz kierownicy Wydziału Konsularnego RP są niemal stałymi gośćmi w trakcie Kongresów Klubu Polskiego, a także podczas wielu organizowanych przez tę organizację imprez. Polacy stale i czasowo zamieszkali na Słowacji zapraszani są do ambasady RP na różnego rodzaju wydarzenia. Okazją do spo-

7. M. Lubicz-Miszewski, *Polonia na Słowacji. Położenie...*, s. 149–151.

8. Zob. Profil Polskie Przedszkole w Żylinie: <https://www.facebook.com/polskieprzedszkoleZilina> [dostęp: 25.09.2021]; *Nowa organizacja polonijna w Żylinie*, <http://www.polonia.sk/2020/09/07/nowa-organizacja-polonijna-w-zylinie/> [dostęp: 25.09.2021].

tkają są m.in. Święto Konstytucji 3 Maja, Święto Wojska Polskiego, Święto Niepodległości oraz spotkanie opłatkowe organizowane w adwencie. Do zadań Ambasady RP w Bratysławie należy także przeprowadzanie wyborów. Udział w nich mogą wziąć osoby polskiego pochodzenia legitymujące się polskim obywatelstwem, a takich wśród słowackiej Polonii jest większość. Działalność Klubu wspiera również Tadeusz Frąckowiak, wywodzący się z mniejszości polskiej konsul honorowy RP w Liptowskim Mikulaszu.

W propagowaniu kultury polskiej na Słowacji Klub Polski i pozostałe organizacje polonijne współpracują z Instytutem Polskim w Bratysławie (dawnym Ośrodkiem Informacji i Kultury Polskiej). Promuje on przede wszystkim polską kulturę w społeczeństwie słowackim poprzez koncerty, projekcje filmowe, wystawy plastyczne oraz kursy języka polskiego. W siedzibie Instytutu odbywają się również spotkania polskich i słowackich naukowców oraz wizyty znanych osobistości polskiego życia społecznego.

Klub Polski przez wiele lat współpracował ze Stowarzyszeniem „Wspólnota Polska”. Dzięki jego wsparciu finansowemu wydawane było najważniejsze czasopismo polonijne na Słowacji – „Monitor Polonijny”. „Wspólnota Polska” dopomogła także w otwarciu bibliotek klubowych w oddziałach Klubu Polskiego, wyposażając je w książki i prasę w języku polskim. Dostarczenie przez „Wspólnotę Polską” materiałów do nauki języka polskiego ułatwiło także rozwój szkółek polonijnych. Współpraca Klubu Polskiego ze Stowarzyszeniem skutkowałą wyjazdami słowackiej młodzieży polonijnej na różne seminaria naukowe i obozy integracyjne do Polski. Klub Polski otrzymywał również wsparcie m.in. Polonijnego Centrum Nauczycielskiego w Lublinie, Fundacji „Oświata Polska za Granicą” oraz od Centrum Pedagogicznego dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego w Czeskim Cieszynie. Obecnie organizacja otrzymuje dofinansowanie od Fundacji „Pomoc Polakom na Wschodzie”. Klub Polski nawiązał także kontakty ze środowiskami polonijnymi państw sąsiednich m.in. w Czechach, na Węgrzech i w Austrii⁹.

9. M. Lubicz-Miszewski, *Polonia na Słowacji. Położenie...*, s. 135–137.

Nauka, edukacja, media

Formą podtrzymywania polskiej tożsamości wśród dzieci polonijnych są szkoły języka polskiego, powstałe w ramach działalności regionalnych oddziałów Klubu Polskiego oraz przy Stowarzyszeniu „Polonus”. W szkołach polonijnych, oprócz języka polskiego, młodzież polonijna poznaje także elementy polskiej historii i geografii oraz polskie obyczaje i tradycje. Nauczyciele ze szkółek polonijnych wymieniają się doświadczeniami podczas wspólnych imprez swych podopiecznych, takich jak Zlot Młodzieży Polonijnej czy Dni Sportu w Bratysławie. Niektórzy z nich biorą udział w zajęciach Szkoły Letniej w Krakowie, organizowanych przez Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”. Szkoła ta przeznaczona jest dla nauczycieli języka polskiego i historii zamieszkałych poza granicami Polski. W ramach zajęć Szkoły Letniej nauczyciele polonijni uczestniczą w wykładach z zakresu języka polskiego, historii, polskiego filmu i teatru.

W 2003 roku z inicjatywy polskich dyplomatów powstał Szkolny Punkt Konsultacyjny przy Ambasadzie RP w Bratysławie (obecnie Szkoła Polska przy Ambasadzie RP w Bratysławie). Placówka ta została założona głównie z myślą o dzieciach pracowników delegowanych z Polski (w tym dzieciach dyplomatów), które zazwyczaj po kilku latach powracają do swojego systemu edukacyjnego. W latach 2003–2006 uczęszczały do niej także dzieci oficerów polskich z Wielonarodowej Czesko-Polsko-Słowackiej Brygady NATO stacjonującej w Topolczanach. Szkoła Polska jest także otwarta dla dzieci polonijnych, w tym również tych, które nie posiadają obywatelstwa polskiego. Nauczanie w szkole ma charakter uzupełniający w stosunku do programu szkoły słowackiej (od poniedziałku do piątku uczniowie Szkoły Polskiej uczęszczają do szkół słowackich). Walor edukacyjny mają również wyjazdy młodzieży polonijnej do Polski. Są one możliwe dzięki wsparciu Ambasady RP w Bratysławie, Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, Fundacji „Pomoc Polakom na Wschodzie” oraz wielu innych instytucji. Największym zainteresowaniem cieszą się kolonie letnie w Polsce. Są one miejscem spotkania młodzieży polonijnej z całej Europy i okazją do poznania kraju pochodzenia rodziców.

Istotną rolę informacyjną i integracyjną dla Polonii na Słowacji odgrywają media polonijne. Pierwszym tego rodzaju czasopismem była „Skierka – gazeta niecodzienna Polaków na Słowacji”. Jej redaktorem

i wydawcą był autor książek o Słowacji Waldemar Oszczęda z Żyliny. W latach 1994–1995 ukazało się kilkanaście numerów tejże gazety. Od grudnia 1995 roku Klub Polski wydaje miesięcznik społeczno-kulturalny „Monitor Polonijny”, który jest najważniejszym medium drukowanym Polonii słowackiej. Oficjalna rejestracja czasopisma miała miejsce 7 lutego 1995 roku w Ministerstwie Kultury Republiki Słowackiej. W zamierzeniach jego redaktorów ma on docierać do wszystkich Polaków na Słowacji, także tych niezrzeszonych w Klubie Polskim. Aktualnie czasopismo jest dofinansowywane ze środków słowackiego Funduszu ds. Wspierania Działalności Kulturalnej Mniejszości Narodowych oraz Kancelarii Prezesa Rady Ministrów w ramach konkursu „Polonia i Polacy za Granicą” poprzez Fundację „Pomoc Polakom na Wschodzie”. „Monitor Polonijny” rozprowadzany jest wśród słowackiej Polonii drogą prenumeraty. Miesięcznik zawiera informacje na temat aktualnych wydarzeń społecznych, kulturalnych i politycznych w Polsce i na Słowacji. Jego celem jest umacnianie polskiej tożsamości narodowej czytelników. „Monitor” podejmuje także zagadnienia związane z życiem Polaków na Słowacji i działalnością Klubu Polskiego. Ponadto w czasopiśmie publikowane są recenzje książkowe, przeglądy i omówienia prasy polskiej, wywiady, komentarze, oferty turystyczne, propozycje festiwalowe, teksty o charakterze historycznym, a także przepisy kulinarne oraz konkursy dla dzieci.

Wśród słowackiej Polonii coraz bardziej popularnym środkiem komunikacji są portale internetowe. Najważniejszą rolę odgrywają te, które związane są z działającymi na Słowacji organizacjami polonijnymi. W 2005 roku Klub Polski stworzył własną witrynę internetową www.polonia.sk. Obok „Monitora Polonijnego” jest ona podstawowym środkiem komunikacji członków i sympatyków Klubu. Informuje o inicjatywach podejmowanych przez Klub Polski, w tym m.in. o cyklicznych imprezach organizowanych w klubach regionalnych. Zamieszczone na portalu artykuły bogato ilustrowane fotografiami, stanowią wirtualną kronikę wydarzeń z poszczególnych oddziałów regionalnych Klubu Polskiego. Portal zawiera również ogólne informacje dotyczące historii Polaków na Słowacji, a także praktyczne wskazówki na temat życia w tym państwie. Na witrynie polonia.sk zamieszczane są także archiwalne numery „Monitora Polonijnego”. W przeszłości funkcjonowały również strony internetowe Towarzystwa Społecznego „Polonus” (www.polonus.sk), Forum Polsko-Słowackiego (slovakforum.eu) oraz inicjatywy Polaków zamiesz-

kujących Bratysławę (www.blava.pl). Obecnie są one jednak nieaktywne. Mniejszość polska posiada, podobnie jak inne uznane przez państwo grupy narodowościowe, dostęp do publicznego radia i telewizji. Gwarantuje to słowacka ustawa o radiu i telewizji¹⁰.

***Connectivity* i perspektywy współpracy w ramach Inicjatywy Trójomorza**

Republika Słowacka zaliczana jest do państw sceptycznie podchodzących do Inicjatywy Trójomorza (*Three Seas Initiative*, TSI) w obecnym kształcie. W programach rządowych z 2020 i 2021 roku głównym formatem współpracy regionalnej w Europie Środkowej pozostaje dla strony słowackiej Grupa Wyszehradzka. Brakuje natomiast odwołania do innych formatów współpracy regionalnej, w które Słowacja jest mniej lub bardziej aktywnie zaangażowana. Poza tym Bratysława stawia przede wszystkim na pragmatyzm współpracy środkowoeuropejskiej.

Do głównych wyzwań, przed którymi stoi obecnie TSI strona słowacka zalicza m.in. niejasny sposób finansowania priorytetowych projektów. Zdaniem Bratysławy należy urealnić listę realizowanych w ramach Inicjatywy przedsięwzięć. Zamiast dużych projektów infrastrukturalnych trzeba się raczej skoncentrować na mniej kosztownej cyfryzacji oraz mniejszych projektach energetycznych (np. rozwoju energetyki słonecznej). Innym problemem, na który zwraca się uwagę na Słowacji jest brak udziału w pracach TSI takich międzynarodowych instytucji finansowych jak Europejski Bank Inwestycyjny czy Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju. Negatywnie oceniana jest także nieobecność prywatnych inwestorów w Funduszu Inwestycyjnym TSI, co powoduje, że jest on wciąż niedoinwestowany.

Jednocześnie, zdaniem strony słowackiej, TSI może być szansą na rozwój współpracy transgranicznej i regionalnej np. na pograniczu polsko-słowackim. Pozytywnie jest odbierane zaangażowanie w projekt Stanów Zjednoczonych Ameryki, choć strona słowacka oczekuje od Amerykanów większego wkładu finansowego w Fundusz. Podobnie pozytywnie postrzegane jest rosnące zainteresowanie współpracą w ramach

10. Tamże, s. 154–181.

TSI Niemiec i instytucji unijnych. Na Słowacji brakuje praktycznie debaty publicznej o Inicjatywie Trójomorza. Jest to o tyle dziwne, że państwo to ze względu na swoje położenie geograficzne jest niezbędne do realizacji strategicznych projektów infrastrukturalnych na osi północ-południe (m.in. trasy *Via Carpatia*, interkonektorów gazowych z sąsiadami)¹¹.

Polonia na Słowacji nie jest zainteresowana problematyką Inicjatywy Trójomorza. Analiza najważniejszych mediów polonijnych pokazuje, że tematyka ta jest tam praktycznie nieobecna. Podobnie jednak wygląda sytuacja w słowackich mediach głównego nurtu, gdzie o TSI pisze się głównie w kontekście kolejnych szczytów tej inicjatywy. Przedstawiciele mniejszości polskiej podkreślają, że unikają w swojej działalności tematyki politycznej, koncentrując swoją uwagę na kwestiach społeczno-kulturowych. Ich zdaniem zajmowanie się polityką zagraniczną Polski może rodzić konflikty wewnątrz samej wspólnoty polonijnej i jest niepotrzebne. Jednocześnie wspólnym obszarem zainteresowania pozostaje rozwój infrastruktury komunikacyjnej na obszarach przygranicznych¹².

11. Zob. V. Dostál, T. Strážay, Z. Végh, *The perspective of the Czech Republic, Hungary, and Slovakia on the Three Seas Initiative*, „Policy Paper AMO” 2021, nr 7, s. 11–13, <https://www.amo.cz/en/the-perspective-of-the-czech-republic-hungary-and-slovakia-on-the-three-seas-initiative/> [dostęp: 25.09.2021].

12. Informacje uzyskane na podstawie rozmów z wybranymi przedstawicielami Polonii na Słowacji oraz analizy zawartości miesięcznika „Monitor Polonijny” i strony internetowej www.poloniaslovakia.sk.

Republika Słowenii

Tezy i rekomendacje

- Mniejszość polska w Słowenii jest niewielka i rozproszona, co skutkuje ograniczonymi możliwościami komunikacyjnymi i organizacyjnymi. Brak własnych mediów i kanałów innych niż strona Ambasady RP prowadzi do niewielkiej znajomości Inicjatywy Trójmorza, gdyż w Słowenii temat ten nie był tak często poruszany przez media jak w Polsce. Istotne jest, by jasno prezentować, jakie korzyści może przynieść rozwój tego formatu, także dla mieszkających w Słowenii Polaków, dzięki czemu mogą oni również stać się ambasadorami pomysłu i powoli przebijać się do świadomości społeczeństwa słoweńskiego. Pierwszymi krokami, jakie warto podjąć, jest zebranie niezbędnych informacji o Polonii i jej rzeczywistym bardziej szczegółowym rozmieszczeniu. Następnie warto spróbować pozyskać dane i stworzyć bazę kontaktową, umożliwiającą efektywną komunikację, np. poprzez newsletter czy bardziej zaawansowaną technologicznie aplikację. Oczywiście może się okazać, że część społeczności z różnych względów nie będzie zainteresowana współpracą i zaangażowaniem społecznym, jednak bez podjęcia takiej próby, nie można jednoznacznie niczego stwierdzić.
- Drugim czynnikiem warunkującym kondycję Polonii jest brak przynajmniej jednej aktywnej organizacji zrzeszającej Polaków i integrującej działania wokół polskiej kultury oraz inicjatyw proponowanych przez polskie instytucje. Oczywiście, taka inicjatywa powinna zostać powołana oddolnie, niemniej utworzenie funduszu lub programu,

który byłby swego rodzaju impulsem pobudzającym obywatelską inicjatywę, mógłby być korzystnym krokiem. Ośrodek takiego organizmu mógłby funkcjonować w Lublanie, gdzie znajduje się największe skupisko Polonii oraz najłatwiej pozostać w kontakcie z polskimi instytucjami poprzez placówkę dyplomatyczną. Doświadczenia wskazują, że dobrze zorganizowana i zaangażowana mniejszość, jest w stanie wypracować bardzo skuteczne metody działania i stworzyć silną społeczność. Potrzeba jednak niekiedy różnych form aktywizacji ze strony organów państwowych, które będą jednocześnie skutecznie komunikowane.

- Kwestie współpracy gospodarczej i kontaktów B2B mają duży potencjał i powinny być w dalszym ciągu wspierane przez instytucje MSZ i agendy rządowe. Ważnym celem jest odbicie się od spowolnienia, które nastąpiło w 2019 roku i utrzymanie dotychczasowej tendencji wzrostowej. Wzajemna obecność firm polskich i słoweńskich doprowadzi do wzmocnienia sieci połączeń i networkingu, a tym samym zacieśnienia współpracy ekonomicznej. Kwestia ta powinna jednocześnie mieć swoje odzwierciedlenie w koncepcji Inicjatywy Trójmorza i wysunąć konkretne propozycje dla sektora prywatnego, szczególnie że część Polaków przebywa w Słowenii właśnie w celach zawodowych i biznesowych.
- Kończącym wnioskiem jest konieczność zdefiniowania i określenia spójnej roli dla środowisk polonijnych, jaką mogłyby odegrać w Inicjatywie Trójmorza. Warto dostrzec ich potencjał i opracować najbardziej optymalny plan koordynacji pomiędzy pracą głów państw regionu, instytucjami państw, a organizacjami pozarządowymi oraz niezrzeszonymi nigdzie Polakami, żyjącymi poza granicami kraju. Wszystko jednak prócz ambitnych planów musi iść w parze z wyważonym *public relations* formatu i szeroko pojętej dyplomacji publicznej, która pozwoli na kształtowanie właściwych postaw społecznych wobec Inicjatywy nie tylko wśród przedstawicieli innych narodów, ale także w środowiskach polonijnych.

Tło historyczne

Od czasów średniowiecza stosunki polsko-słoweńskie przyjmowały kształt przenikania się wpływów kulturalnych, gospodarczych oraz politycznych, a także sporadycznych wspólnych wydarzeń historycznych. Głównym czynnikiem determinującym taki wymiar relacji była odległość geograficzna pomiędzy dwoma krajami.

Według podań historycznych pierwszym kontaktem politycznym było rzekome przebywanie wygnanego polskiego władcy Bolesława Śmiałego w Słowenii. Natomiast pochodzący z Piastów książę zagański i ścieniawski Konrad II pełnił urząd patriarchy akwilejskiego. Córka hrabiego słoweńskiego miasta Celje, Wilhelma Cylejskiego – Anna Cylejska znana w Słowenii jako „Anna Polska”, żyjąca w latach 1380–1416, została w 1402 roku królową Polski, wychodząc za mąż za Władysława Jagiełłę. Obecnie jej ciało spoczywa w Katedrze Wawelskiej w Krakowie, pozostałością po tym związku są m.in. trzy żółte gwiazdy we współczesnym herbie państwowym Słowenii, które patronowały księżniczce Annie w herbie rodzowym¹.

Po III rozbiórze Rzeczypospolitej Obojga Narodów kontakty polsko-słoweńskie znacząco wzrosły. Duży wpływ miały oddziaływania polskiej nauki i literatury na środowiska inteligenckie podczas okresu pobudzenia świadomości narodowej wśród ludów Europy znajdujących się pod jarzmem Austrii czy Imperium Rosyjskiego. Nie bez znaczenia pozostał fakt znajdowania się w jednym organizmie państwowym terytorium Słowenii oraz Galicji, będącej pod zaborem austriackim. Bardzo ważnym Polakiem w procesie budowy tożsamości narodowej był dla Słoweńców filolog Andrzej Kucharski, który w swoim dorobku naukowym, jako jeden z pierwszych udawał, że Słoweńcy stanowią odrębny i samodzielny naród słowiański. Zanim powstały jego prace, Słoweńców uważano za chorwackich górali. W 1823 roku, gdy prowadził na Uniwersytecie Warszawskim katedrę dialektów słowiańskich, wyruszył w podróż naukową do krajów słowiańskich, która trwała ostatecznie do 1830 roku. Zebrane materiały lingwistyczne i wyniki badań stosunków kulturalnych, ekonomicznych i politycznych potwierdzały odmiennność i samodzielność narodu słoweńskiego².

1. M. Dobrzańska-Bzowska, K. Bzowski, *Bezdroża, Słowenia Słoneczna Strona Alp*, Kraków 2015, s. 49.

2. Tamże, s. 45.

Jednym z najbardziej znanych i zasłużonych dla rozwoju i popularyzacji kultury słoweńskiej był Emil Korytko, który w styczniu 1837 roku został zesłany przez władze austriackie do Lublany za rozpowszechnianie Mickiewiczowskich *Ksiąg Narodu Polskiego i Pielgrzymstwa Polskiego*. Działalność Korytki przysłużyła się do zachowania słoweńskiego dziedzictwa literackiego, a także wydania zbioru pieśni ludowych „Slovenske pesni kranjskega naroda”, czyniąc go jednym z najwybitniejszych twórców i propagatorów kultury słoweńskiej. Etnograf za swój udział w budowie kultury został pochowany na cmentarzu Navje w Lublanie wśród zasłużonych dla narodu słoweńskiego. Jego imieniem nazwano jedną z ulic w centrum stolicy kraju³.

Szczególnym okresem dla historii obydwu narodów są wydarzenia trwające podczas I wojny światowej, gdy zarówno Polacy jak i Słoweńcy walczyli w mundurach tej samej armii Cesarstwa Austro-Węgier. Swoiste braterstwo broni szczególnie zaznaczyło się w tzw. Froncie nad Soczą, gdzie obok słoweńskich żołnierzy bił się m.in. 57. tarnowski pułk piechoty zrekrutowany w Galicji. Mniej znanym faktem jest, że Front nad Soczą był miejscem zdobywania umiejętności wojskowych przez takich wybitnych przyszłych oficerów Wojska Polskiego jak Stanisław Maczek, dowodzący specjalnym oddziałem szturmowym alpinistów-narciarzy, Franciszek Latinik, Stanisław Sosabowski późniejszy dowódca polskich jednostek spadochronowych biorących udział w operacji „Market Garden” oraz generał August Fieldorf „Nil”⁴.

Gdy zakończyła się II wojna światowa, Słowenia znajdująca się w składzie państwa jugosłowiańskiego była bardzo popularnym miejscem wyjazdów turystycznych dla Polaków, jej odwiedzanie było znacznie łatwiej dostępne niż podróże za „żelazną kurtynę”. W 1991 roku Słowenia odłączyła się od Jugosławii i w styczniu 1992 roku została uznana przez Polskę na arenie międzynarodowej. Niedługo po tym wydarzeniu obydwa kraje podpisały umowę o współpracy gospodarczej i porozumienie o zniesieniu obowiązku wizowego. Wspólne starania o dołączenie do NATO oraz Unii Europejskiej i wzajemne wizyty prezydentów i premierów zbliżyły Polskę i Słowenię, skutkując dobrymi relacjami.

3. <https://www.gov.pl/web/slowenia/relacje-dwustronne> [dostęp: 29.08.2021].

4. Tamże [dostęp: 30.08.2021].

Charakterystyka mniejszości polskiej

Polacy nigdy nie stanowili znaczącej mniejszości narodowej w Słowenii. Początkową grupę tworzyli pojedynczy podróżnicy lub intelektualiści, w znacznej mierze osoby światłe i wykształcone. Punkt przełomowy nastąpił po I rozbiórce Polski w 1772 roku, gdy ziemie zagarnięte przez Austrię połączone zostały w jeden organizm państwowy. Część Polaków została tutaj zesłana za działalność niepodległościową i konspiracyjną.

Współcześnie grono polskich emigrantów zasiłiły po przystąpieniu do Unii Europejskiej w 2004 roku osoby, które wyjechały na kontrakty firmowe do Słowenii lub weszły w związki małżeńskie z obywatelami słoweńskimi. Kraj natomiast nigdy nie był celem emigracji zarobkowej jak na przykład Wielka Brytania, Niemcy, Holandia, Francja czy Włochy.

Liczebność Polonii w Słowenii w zależności od źródeł różni się nieco, lecz zamyka się w ilości kilkuset osób. Dane szacunkowe z 2007 roku podają liczbę 200 osób, natomiast spis powszechny w Słowenii z 2015 roku wskazuje na liczbę 261⁵, istnieją także inne dane szacunkowe mówiące nawet o 550 do 580 osób⁶, jednak obejmują one również osoby o polskim pochodzeniu, deklarujących się jednocześnie jako Słowenci. Rozmieszczenie Polonii koncentruje się głównie w największych miastach kraju, Polacy zamieszkują Lublanę, Maribor, Nove Mesto i Kranj⁷. Warto porównać te liczby z całkowitą populacją zamieszkującą Słowenię, według wspomnianego spisu ludności wynosi ona 2 061 952 mieszkańców, a więc zgodnie z tym samym raportem statystycznym Polacy stanowią 0,013%. Jest to bardzo niewielki odsetek, jednocześnie pozostałe bardziej liczne mniejszości stanowią narody byłej Jugosławii – Serbowie (2%), Chorwaci (1,8%), Bośniacy (1,6%) A także Węgrzy (0,3%) i Włosi (0,1%) ze względu na bliskość geograficzną tych krajów⁸.

5. Spis powszechny w Słowenii, <http://data.un.org/> [dostęp: 5.09.2021].

6. <https://www.senat.gov.pl/aktualnoscilista/art,9776,spotkania-marszalka-z-polonia-i-polakami-w-slowenii.html> [dostęp: 1.09.2021].

7. <https://www.polonia.org/polacy-na-swiecie/polacy-w-slowenii> [dostęp: 8.09.2021].

8. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/population-demographic-situation-languages-and-religions-77_en [dostęp: 8.09.2021].

Organizacje polskie i placówki RP

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w Słowenii znajduje się jedna *quasi* polonijna organizacja, powołane w 1996 roku Towarzystwo Przyjaźni Słoweńsko-Polskiej w Lublanie, której prezesem jest doktor Janusz Klim. Celem Towarzystwa jest zbliżenie Polski i Słowenii, wykorzystując kontakty indywidualne, wymianę szkolną i organizację występów artystycznych oraz współpracę na płaszczyźnie kulturalnej. Podmiot nie posiada jednak żadnej strony internetowej, prezentującej aktualności lub umożliwiającej zaangażowanie się w jego działalność. Jedyne wzmianki o stowarzyszeniu oraz dane kontaktowe znajdują się na stronach bazapolonii.wspolnotapolska.org oraz linkpolonia.com, niestety adres e-mail jest od jakiegoś czasu nieaktywny. Wielu Polaków żyjących w Słowenii nie ma wiedzy o istnieniu tego podmiotu. Drugim ośrodkiem Polonii według danych GUS jest Parafia św. Mikołaja w Dolnym Logatcu, w której od 2012 roku pracuje ks. Rafał Kędzierski, odbywają się tam msze święte w języku polskim.

Środowisko polonijne w Słowenii nie posiada swoich mediów, natomiast jedyna grupa na portalu Facebook „Pozytywni Polacy w Słowenii” ma bardzo ogólny charakter, niezrzeszający wyłącznie osób tam mieszkających, ale również udających się tam w celach turystyczno-wypoczynkowych. Ze względu na niewielką liczebność środowiska polskiego nie powstała do tej pory w Słowenii żadna polska szkoła ani szkolny punkt konsultacyjny. Najbliższa polska placówka oświatowa znajduje się w sąsiedniej Chorwacji⁹.

Głównym ośrodkiem prowadzącym stałe i zorganizowane formy działalności polonijnej jest Ambasada RP w Lublanie. Obecnym Ambasadorem Nadzwyczajnym i Pełnomocnym Rzeczypospolitej Polskiej w Słowenii jest polski historyk i dyplomata Krzysztof Olendzki. Instytucja mieści przy ulicy Bežigrad 10, kontakt telefoniczny: +386 1 436 54 50 lub pod adresem e-mail: lublana.amb.sekretariat@msz.gov.pl. Placówka organizuje i zaprasza Polaków w Słowenii na wspólne obchody Święta Niepodległości, Konstytucji 3 Maja, Dnia Polonii i Polaków za Granicą. Ambasada informuje również o odbywających się od czasu do czasu

9. <https://www.senat.gov.pl/aktualnoscilista/art,9776,spotkania-marszalka-z-polonia-i-polakami-w-slowenii.html> [dostęp: 1.09.2021].

mszach świętych w języku polskim, a także o wydarzeniach kulturalnych, jak na przykład festiwal MENT w Lublanie i innych, których całość lub część jest poświęcona wybitnym Polakom, takim jak Stanisław Lem, Juliusz Słowacki czy św. Jan Paweł II. Papież Polak jest postacią bardzo rozpoznawalną i łączącą obydwie narody; w czasie swojego pontyfikatu dwukrotnie odbywał pielgrzymki apostolskie do Słowenii w 1996 i 1999 roku. Lata 2020 i 2021 były aktywne dla Ambasady, gdyż Słowenia odgrywała istotną rolę podczas polskiej prezydencji w Grupie Wyszehradzkiej. W dniu 9 lipca 2021 odbył się szczyt V4 z udziałem szefów rządów w formacie poszerzonym o premiera Słowenii¹⁰.

Podsumowując, ze względu na ograniczoną ilość i aktywność organizacji pozarządowych, życie Polonii w Słowenii oscyluje wokół działań organizowanych bądź współorganizowanych przez Ambasadę RP w Lublanie. Placówka jest także źródłem informacji i promocji wszelkich wydarzeń związanych z polską kulturą. Głównymi kanałami komunikacyjnymi są strona internetowa ambasady oraz fanpage na portalu Facebook – „Ambasada RP w Lublanie / Embassy of the Republic of Poland in Ljubljana”¹¹.

Kultura

Wywodzenie się z ludów Słowian i przynależność do zachodniego kręgu kulturowego bardzo zbliża obydwie narody poprzez sztukę. Polish Art. Embassy funkcjonująca w Goriških Brd promuje młodych artystów z Polski i pozostałych państw regionu Europy Środkowo-Wschodniej. Fundacja im. S. Furlana organizuje co roku kolejne edycje Międzynarodowego Obozu Filmowego pozwalającego szlifować swoje umiejętności oraz zaprezentować się twórcom rozpoczynającym karierę artystyczną. Podobną inicjatywą są cykliczne warsztaty artystyczne *Symposium Caeramicum* dla przedstawicieli środowiska artystycznego z Polski i regionu. Istotnym spoiwem sportowym jest wspólne zamięłowanie do sportów zimowych,

10. <https://www.gov.pl/web/slowenia/wizyta-premiera-rp-mateusza-morawieckiego-na-szczycie-premierow-panstw-grupy-wyszehradzkiej-i-slowenii-w-lublanie> [dostęp: 1.09.2021].

11. <https://www.facebook.com/PolishEmbassySLO> [dostęp: 8.09.2021].

głównie popularnych w obydwu krajach skoków narciarskich. Szczególnie znanym punktem jest Planica, czyli miejsce licznych triumfów i zakończenia sportowej kariery Adama Małysza, któremu poświęcono część stałej wystawy w muzeum historii tutejszej skoczni. Z drugiej strony w Polsce dużym uznaniem cieszy się słoweński reżyser Mitja Okorn, który stworzył kilka docenionych polskojęzycznych filmów¹².

***Connectivity* i perspektywy współpracy w ramach Inicjatywy Trójomorza**

Dołączenie Polski i Słowenii do Unii Europejskiej w 2004 roku wpłynęło na zdynamizowanie współpracy gospodarczej i dwustronnej wymiany handlowej, tendencja ta do 2019 roku była wzrostowa. Poza Traktatem Akcesyjnym ze Wspólnotą Europejską, pomiędzy krajami obowiązują Umowa w sprawie wzajemnego popierania i ochrony inwestycji (Dz.U. 2000 nr 106 poz. 1119) oraz Umowa o unikaniu podwójnego opodatkowania (Dz.U. 1998 nr 35 poz. 198). W 2004 roku weszła w życie Umowa między Rządem RP a Rządem Republiki Słowenii o transporcie morskim, a w 2005 roku podpisano Umowę między Rządem RP a Rządem Rep. Słowenii o współpracy i wzajemnej pomocy w sprawach celnych¹³.

Polska jest jednym z najważniejszych czołowych partnerów handlowych Słowenii, co ma swoją historię jeszcze w latach 70. XX wieku. Marki takie jak Krka i Gorenje mają już ugruntowaną pozycję na polskim rynku, natomiast polskie przedsiębiorstwa oraz inwestorzy dopiero zaczynają budować kontakty biznesowe i odkrywają rynek Słowenii, który w przyszłości może przynieść zyski. Do tej pory Słowenia istniała w naszej świadomości raczej jako kraj tranzytowy w drodze do Chorwacji czy Włoch¹⁴. Polska w 2020 roku była ósmym największym rynkiem eksportowym dla Słowenii, wartość eksportu wyniosła \$1,13 mld co stanowi 3% całości¹⁵.

12. <https://www.gov.pl/web/slowenia/relacje-dwustronne> [dostęp: 1.09.2021].

13. <https://www.gov.pl/web/slowenia/informator-ekonomiczny> [dostęp: 1.09.2021].

14. Tamże [dostęp: 7.09.2021].

15. <https://tradingeconomics.com/slovenia/exports-by-country> [dostęp: 7.09.2021].

Natomiast pod względem importu kraj nad Wisłą jest dziewiątym największym dostawcą towarów dla Słowenii – \$950,97 mln – 2,6% wartości całego importu¹⁶. Z perspektywy Polski sytuacja wygląda oczywiście trochę inaczej, ze względu na wielkość kraju, PKB i jego całkowitej wymiany handlowej, Słowenia jest 34 największym rynkiem zbytu (\$975,15 mln) oraz 35 importerem (\$1,04 mld)^{17, 18}.

Na spowolnienie obrotu handlowego w 2019 roku bardzo duży wpływ miała tzw. „afera polskie mięso”, która była przyczyną kryzysu wizerunkowego polskiej żywności eksportowanej do Słowenii, skutkując spadkiem jej sprzedaży. W trakcie trwania całej sytuacji miały miejsce liczne akcje dezinformacyjne i negatywne kampanie wśród słoweńskich konsumentów. W 2019 roku wartość eksportu towarów rolno-spożywczych spadła o prawie połowę, osiągając 48 mln EUR (w 2018 roku w strukturze polskiego eksportu do Słowenii udział towarów rolno-spożywczych osiągnął 15% i wartość 130 mln EUR)¹⁹.

Generalnie można stwierdzić, że poza aferą związaną z polskim mięsem wzajemne kontakty handlowe i biznesowe są bardzo pozytywne. Polska utrzymuje się w pierwszej dziesiątce importerów i eksporterów, stanowiąc poważnego partnera handlowego. Jednocześnie trzeba zauważyć, że czasy dużych inwestycji ze strony słoweńskich firm, bardzo aktywnych od roku 2004, zmalały na rzecz ekspansji w krajach byłej Jugosławii. Duży potencjał stanowi branża turystyczna, Słowenia jest popularnym kierunkiem podróży, w 2019 roku odwiedziło ją 132,5 tys.²⁰ polskich turystów. Z kolei Polskę pomiędzy styczniem a wrześniem 2019 odwiedziło 26 tys.²¹ Słoweńców, w obydwu przypadkach stanowi to około 2,8% całego ruchu turystycznego.

16. <https://tradingeconomics.com/slovenia/imports-by-country> [dostęp: 7.09.2021].

17. Tamże [dostęp: 7.09.2021].

18. Tamże [dostęp: 7.09.2021].

19. <https://www.gov.pl/web/slovenia/informator-ekonomiczny> [dostęp: 7.09.2021].

20. https://www.slovenia.info/uploads/dokumenti/tvs/2019/tourism_in_numbers_2019.pdf [dostęp: 8.09.2021].

21. <https://www.pot.gov.pl/en/news/number-of-foreign-tourists-in-poland-grows-by-more-than-8> [dostęp: 8.09.2021].

Węgry

Tezy i rekomendacje

- Inicjatywa Trójmorza nie jest znanym formatem wśród środowisk mniejszości polskiej na Węgrzech. W mediach polonijnych problematyka współpracy środkowoeuropejskiej w oparciu o tę formułę nie jest prezentowana, co może wiązać się z faktem istnienia w narracji jedynie na centralnym szczęblu tego formatu. Wskazuje to na niską świadomość polonijną dotyczącą Inicjatywy Trójmorza, co można byłoby zmienić, proponując określone korzyści i ramy współpracy, jakie wynikają ze społecznego wymiaru Inicjatywy. Dużą rolę w tym zakresie mogą odegrać dobrze zorganizowane polskie media na Węgrzech, które potrzebują jednak uzyskiwać wiarygodne i systematyczne źródła informacji o projektach Inicjatywy i perspektywach współpracy na szczęblu samorządowym czy obywatelskim.
- Polacy na Węgrzech mogą odegrać ważną rolę w zaproponowaniu społecznych przedsięwzięć w ramach Inicjatywy Trójmorza. Potencjał polskich środowisk jest widoczny szczególnie w zakresie turystyki, działań społeczno-kulturowych czy komunikacji cyfrowej. Aktualnie dostrzegalną przestrzenią jest sfera krajoznawczo-turystyczna. Bazowanie na już zrealizowanych przedsięwzięciach takich jak: „Śladami Polaków na Węgrzech”, „Galicyjskie spotkania”, „Śladami Węgrów w Polsce”, to ogromna szansa na włączenie ich poszczególnych elementów, wraz z zaproponowaniem nowych, do wspólnego środkowoeuropejskiego szlaku dziedzictwa kulturowego, który mógłby powstać pod auspicjami społecznych projektów Inicjatywy Trójmorza.

- Organizacje polonijne na Węgrzech mogłyby stać się naturalnym ambasadorem współpracy środkowoeuropejskiej, jeśli tylko widziałyby odpowiednie perspektywy zaangażowania się w takim charakterze. Istotną rolę odgrywać tu powinno albo państwo polskie, albo instytucje powstałe na kanwie współpracy samorządowej regionów Trójmorza, które przedstawiałyby te obszary, gdzie społeczne organizacje mogłyby się zaktywizować. Wymiar konsultacyjny byłby w tym zakresie bardzo ważny – warto zapytać przedstawicieli polskich organizacji, jak oni widzieliby swoją rolę w takich ramach i czy chcieliby zaproponować do wspólnotowej agendy swoje aktywności.

Tło historyczne

Polskę i Węgry od wieków łączyła tradycyjna przyjaźń, oparta najpierw na związkach dynastycznych, następnie kulturalnych, politycznych i gospodarczych, podobne losy oraz poczucie misji wyrażającej się w poczuciu odpowiedzialności za dziedzictwo europejskie. Polacy chętnie emigrowali na Węgry, chociaż motywy ich przybycia były różne, zależne od sytuacji politycznej czy gospodarczej. Na kształt obecnej Polonii węgierskiej miały wpływ trzy główne fale emigracji: emigracja zarobkowa, wychodźstwo w czasie II wojny światowej oraz emigracja rodzinna.

Wiek XVIII to początki zwiększonego napływu Polaków na Węgry. Na terenach odzyskanych przez Węgry po wojnie z Turcją – Dolnych Ziemach, zaczęli osiedlać się Polacy¹. Pochodzili oni głównie z okolic Spi-sza, Podhala, Muszyny i Krynicy. Pojawiły się pierwsze polskie osady, które szybko asymilowały się z węgierskim środowiskiem. Jedną ze znaczących polskich osad była wieś Derenk, znajdująca się na północno-zachodnich Węgrzech. Polacy, którzy tam zamieszkali, pochodzili głównie z Bukowiny Tatrzańskiej, Białki Tatrzańskiej i Czarnej Góry. Derenk był odizolowaną, położoną na terenach leśnych wsią, jednolitą pod względem etnicznym i wyznaniowym. Ponadto zamieszkiwało ją około 500 osób².

1. W.T. Stefańczyk, *Mniejszość polska na Węgrzech. Stan i potrzeby badań*, „Konteksty Kultury” 2013, t. 10, s. 408.

2. Derenk – polska wieś na Węgrzech. Instytut Polonika. <https://polonika.pl/polonik-tygodnia/derenk-polska-wies-na-wegrzech> [dostęp: 6.09.2021].

Warunki te sprzyjały utrzymywaniu polskiej kultury, zwyczajów, a także XVIII-wiecznej mowy góralskiej. W latach 1938–1943. wieś Derenk została przekształcona na tereny łowieckie, a mieszkańcy wysiedleni. Pomimo rozproszenia w mieszkańcach Derenku pozostało silne poczucie wspólnoty. Od lat 90. XX w. dawni mieszkańcy Derenka spotykają się w trzecią lub czwartą niedzielę lipca na uroczystościach odpustowych, przy polskiej kapliczce Apostołów św. Szymona i św. Judy Tadeusza. Uroczystość ta jest jednym z najważniejszych wydarzeń dla Polonii węgierskiej.

Pierwsza fala polskiej emigracji zarobkowej na Węgry nastąpiła w latach 1867–1939. Po ugodzie z Habsburgami Węgry przeżywały rozkwit gospodarczy. Buda i Peszt połączone w 1872 roku stały się wiodącym ośrodkiem rozwoju przemysłu i budownictwa³. W tamtym czasie wielu Polaków emigrowało do Budapesztu oraz ośrodków górniczo-hutniczych w poszukiwaniu pracy. Duża grupa Polaków osiedliła się w X dzielnicy stolicy Węgier, tworząc polską enklawę nazwaną Kolonią Polską. W 1930 roku z inicjatywy ks. Wincentego Danko wybudowano kościół pw. Matki Boskiej Wspomożycielki Wiernych. Wokół kościoła rozkwitało życie religijne i kulturalne węgierskiej Polonii. Pod koniec lat 30. XX w. powstał także Dom Polski, przy którym siostry ze Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety prowadziły ochronkę dla dzieci i schronisko dla osób w podeszłym wieku.

W tym okresie zaczęły powstawać organizacje polonijne, pomagając w utrzymywaniu odrębności narodowej oraz utrwalaniu tradycji i kultury Polaków mieszkających na Węgrzech. W okresie 1867–1939 ukazały się trzy polskie czasopisma: „Nouveles de Pologne”, „Tygodnik Polski na Węgierskiej Ziemi” oraz „Czerwona Gazeta”, które zapoczątkowały polską tradycję publicystyczną na Węgrzech⁴.

Istotnym elementem w utrzymaniu odrębności kulturowej była nauka języka polskiego. Dzieci i młodzież polonijna realizowały nauczanie w węgierskich szkołach, jednak miały one możliwość uczęszczania 2–3 razy w tygodniu na zajęcia z języka polskiego oraz geografii i historii Polski, które odbywały się w siedzibach węgierskich szkół.

Kolejna duża fala polskich emigrantów przybyła na Węgry podczas II wojny światowej. Pomimo że Węgry były wówczas w sojuszu z III Rze-

3. W.T. Stefańczyk, dz. cyt., s. 482.

4. Tamże.

szą, nie zezwoliły na przejazd przez swoje terytorium wojsk niemieckich w celu przerzucenia ich do Polski. Węgrzy tłumaczyli swoją decyzję kwestiami moralnymi. W depeszy do Hitlera, węgierski premier Pal Teleki napisał: „Ze strony Węgier jest sprawą honoru narodowego nie brać udziału w jakiegokolwiek akcji zbrojnej przeciw Polsce”⁵. W obliczu klęski kampanii wrześniowej węgierski rząd zdecydował o otwarciu granicy dla polskich uchodźców cywilnych i wycofującego się wojska. W sumie na Węgrzech znalazło się ok. 100 tysięcy obywateli Polski. Władze oraz społeczeństwo Węgier starało się zapewnić Polakom jak najlepsze warunki. Utworzono specjalny urząd, który miał zajmować się sprawami uchodźców. Węgierskie arystokratki powołały Węgiersko-Polski Komitet Opieki nad Uchodźcami. Cywile otrzymali pomoc materialną, zasiłki oraz możliwość pracy i nauki. Otwarto także gimnazjum w Balatonboglár dla polskiej młodzieży. Ponadto w tym czasie powstawały organizacje polonijne, takie jak Katolickie Duszpasterstwo oraz Instytut Polski, z którego inicjatywy wydawano serię książek pod nazwą Biblioteka Polska⁶. Węgrzy pomagali również polskim żołnierzom w przedostaniu się do Francji, gdzie organizowała się polska armia.

Po wojnie wielu Polaków powróciło do kraju w ramach akcji repatriacyjnych, część emigrowała na Zachód. Polacy, którzy pozostali na Węgrzech, szybko zintegrowali się z emigracją przedwojenną, czego wynikiem stało się ich zaangażowanie w działalność na rzecz Polonii węgierskiej po 1945 roku. W okresie powojennym nastąpił rozkwit organizacji polonijnych na Węgrzech. W 1946 roku przedstawiciele przedwojennych organizacji polonijnych powołali Stowarzyszenie Polaków na Węgrzech. Ze względu na sytuację polityczną w 1950 roku działalność stowarzyszenia została przerwana. Instytucja została reaktywowana w 1958 roku i funkcjonuje do dziś pod nazwą Polskie Stowarzyszenie Kulturalne im. Józefa Bema na Węgrzech⁷. Stowarzyszenie wydaje własne czasopismo „Głos Polski”. Ponadto w 1973 roku utworzono Szkołę Podstawową oraz Gimnazjum im. S. Petőfiego przy polskiej ambasadzie w Budapeszcie. Po przemianach ustrojowych ważnym ośrodkiem życia polonijnego stał się polski kościół. W 1992 roku w Budapeszcie, przy polskim kościele pw.

5. Uroczystość odsłonięcia pomnika Pál’a Teleki’ego w Segedynie na Węgrzech – Polonia – Portal Gov.pl (www.gov.pl) [dostęp: 6.09.2021].

6. W.T. Stefańczyk, dz. cyt., s. 483.

7. Tamże.

św. Wojciecha powstało Stowarzyszenie Katolików Polskich na Węgrzech pw. Św. Wojciecha. Stowarzyszenie redaguje własne czasopismo „Quo Vadis”. Przy kościele rozwija się również duszpasterstwo akademickie, chór i polska biblioteka.

Aktywnym rodzajem organizacji polonijnej jest Ogólnokrajowy Samorząd Mniejszości Polskiej na Węgrzech, powołany w 1990 roku w związku z uzyskaniem przez Polaków statusu mniejszości narodowej na Węgrzech. Wśród dokonań Polskiego Samorządu można wymienić powołanie sieci polskich szkół, utworzenie Muzeum i Archiwum Polonii Węgierskiej czy uruchomienie emisji programu radiowego w języku polskim.

Warto również w tym rozdziale zaznaczyć, że po upadku komunizmu Polska i Węgry stawiały sobie podobne cele polityczne: doprowadzenie do opuszczenia przez wojska radzieckie terytorium kraju, transformację gospodarczą, przejście na gospodarkę wolnorynkową, nawiązanie współpracy euroatlantyckiej oraz włączenie się w struktury integracji europejskiej. Ponadto Polska i Węgry przystąpiły w tym samym czasie do Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) w 1999 roku oraz Unii Europejskiej w 2004 roku.

Ponadto o szczególnym charakterze wzajemnych stosunków świadczy ustanowienie w 2007 roku przez parlamenty Polski i Węgier, Dnia Przyjaźni Polsko-Węgierskiej, który jest obchodzony 23 marca. Uroczystości związane z tym świętem odbywają się naprzemiennie w Polsce (w latach nieparzystych) i na Węgrzech (w latach parzystych). Co roku w Dniu Przyjaźni Polsko-Węgierskiej biorą udział prezydenci obu krajów. Idea święta powstała w 2006 roku w Gyor podczas odsłonięcia pomnika przedstawiającego dwa dęby splecione koronami i korzeniami symbolizujące Polskę i Węgry (identyczny pomnik znajduje się w Jarosławiu). Pomnik jest odzwierciedleniem wiersza polskiego działacza politycznego Stanisława Worcella (1799–1857): „Węgry i Polska to dwa wiekuiste dęby, każdy z nich wystrzelił pniem osobnym i odrębnym, ale ich korzenie, szeroko rozłożone pod powierzchnią ziemi i spletały się, i zrastały niewidocznie. Stąd byt i czerstwość jednego jest drugim warunkiem życia i zdrowia”⁸.

8. <http://obc.opole.pl/Content/6620/314428.pdf> [dostęp: 6.09.2021].

Status prawny i charakterystyka mniejszości polskiej

Najważniejszym dokumentem regulującym prawo mniejszości narodowych na Węgrzech jest Konstytucja Węgier uchwalona przez Zgromadzenie Krajowe dnia 18.04.2011 roku i ogłoszona w dzienniku urzędowym dnia 25.04.2011 roku. Artykuł XXIX Konstytucji pkt. 1. stwierdza: „Narodowości żyjące na Węgrzech współtworzą państwo. Każdy obywatel węgierski, niezależnie od przynależności narodowościowej, ma prawo do swobodnego wyrażania i zachowania swej tożsamości. Narodowości żyjące na Węgrzech mają prawo do używania języka ojczystego, do używania we własnym języku nazwisk oraz nazw indywidualnych i zbiorowych, do kultywowania własnej kultury i do oświaty w języku ojczystym”⁹. Niniejszy zapis w węgierskiej Konstytucji umożliwia mniejszościom narodowym tworzenie i prowadzenie instytucji wzmacniających poczucie tożsamości narodowej, krzewienie własnej kultury i języka oraz działalność szkół narodowościowych. Ponadto zgodnie z zapisami Konstytucji Węgier kultura mniejszości narodowej jest częścią kultury węgierskiej.

Artykuł XXIX Konstytucji umożliwia mniejszościom narodowym aktywny udział z życiem lokalnym i krajowym poprzez zakładanie własnych samorządów. Pkt 2. i 3. Konstytucji stwierdza: „2. Narodowości żyjące na Węgrzech mogą tworzyć samorządy lokalne i krajowe. 3. Szczegółowe zasady odnoszące się do praw narodowości żyjących na Węgrzech, jak również zasady wyborów ich samorządów lokalnych i krajowych określa ustawa organiczna”¹⁰.

W 1993 roku Parlament Węgierski przyjął ustawę LXXVII o prawach mniejszości narodowych i etnicznych. Zgodnie z ustawą mniejszość narodowa: to każda grupa etniczna zamieszkała na terytorium Republiki Węgierskiej od co najmniej stulecia, jest liczebnie mniejsza od narodowości państwa zamieszkania, jej członkami są obywatele węgierscy, którzy są świadomi odróżniających ich od reszty społeczeństwa własnego języka, kultury i tradycji¹¹. Kolejne paragrafy ustawy określają prawa

9. [wegry2013.pdf \(sejm.gov.pl\)](#) [dostęp: 6.09.2021].

10. [wegry2013.pdf \(sejm.gov.pl\)](#) [dostęp: 6.09.2021].

11. D. Héjj, B. Olszewski, *Polityka etniczna Węgier* [w:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Bałuk, Lublin 2018, s. 554; Ustawa LXXVII 1993 [nemzetisegek.hu](#) [dostęp: 6.09.2021].

mniejszości narodowych, takie jak: prawo do tożsamości narodowej, utrzymywania kontaktu ze swoją ojczyzną, obchodzenia swoich świąt narodowych i rodzinnych oraz związanych z nimi ceremoniami religijnymi odprawianymi w języku ojczystym, uczenia się i pielęgnowania swojego języka ojczystego, historii, kultury i tradycji, prawo do organizowania się i tworzenia własnych narodowych instytucji edukacyjnych, wychowawczych, kulturalnych i naukowych¹².

Rozdział IV ustawy umożliwia mniejszościom narodowym zakładanie samorządów. Zawiera szczegółowe informacje o trybie powoływania samorządów gminnych, powiatowych, rodzajach organów samorządowych, liczbie członków i kadencji. Ponadto ustawa umożliwia zakładanie partii politycznych i organizacji oraz określa języki mniejszości narodowych: bułgarski, cygański, grecki, chorwacki, polski, niemiecki, armeński rumuński, ruski, serbski, słowacki, słoweński i ukraiński¹³. Dokument ustanawia również funkcję rzecznika praw mniejszości narodowych i etnicznych. Do zadań rzecznika należą głównie: udział z prawem głosu w dyskusji nad porządkiem obrad organu przedstawicielskiego lub jakiegokolwiek komisji dotyczącej mniejszości, przedstawienie propozycji omówienia sprawy dotyczącej sytuacji mniejszości, która leży w zakresie kompetencji organów władzy, zainicjowanie przeglądu sytuacji mniejszości przez organ przedstawicieli, decyzje Komitetu Deputowanych dotyczące sytuacji mniejszości, żądanie informacji dotyczących sytuacji mniejszości, które leżą w kompetencjach gminy¹⁴. Rzecznik wybierany jest przez Zgromadzenie Narodowe na 4-letnią kadencję. Jego kandydatura przedstawiana jest przez prezydenta po konsultacjach z samorządami krajowymi.

W grudniu 2011 roku Zgromadzenie Narodowe Węgier przyjęło nową ustawę o mniejszościach narodowych, która zastąpiła ustawę z 1993 roku. Ustawa ta daje możliwość przedstawienia na określonych warunkach kandydatów do rad gmin i miast, w tych miejscowościach, które są zamieszkane przez minimum 30 obywateli należących do 13 oficjalnych mniejszości narodowych.

Polacy jako mniejszość mieszkająca na terytorium Węgier od ponad 300 lat jest zaliczana do grupy oficjalnych mniejszości narodowych, któ-

12. Tamże, s. 554. Ustawa LXXVII 1993 (nemzetisegek.hu).

13. Tamże.

14. Tamże, s. 555. Ustawa LXXVII 1993 (nemzetisegek.hu).

rą określa Konstytucja Węgier i ustawa z 1993 roku. Węgierska Polonia liczy obecnie szacunkowo ok. 7 tys. osób, liczba wszystkich samorządów mniejszości polskiej wynosi 43, a innych organizacji polonijnych jest ponad 20¹⁵. Ponadto od 2014 roku, po raz pierwszy mniejszość polska ma swojego przedstawiciela w parlamencie węgierskim. Została nim dr Csúcs László Györgyné, była przewodnicząca Ogólnokrajowego Samorządu Mniejszości Polskiej na Węgrzech¹⁶. Z kolei od 2018 roku funkcję rzecznika mniejszości polskiej pełni Ewa Słaba-Rónay. Głównym zadaniem tego urzędu jest reprezentowanie, przedstawianie i zbieganie o interesy reprezentowanej narodowości w Parlamencie Węgier. Rzecznik nie bierze udziału w głosowaniach parlamentarnych, ale może mieć wpływ na wynik głosowań poprzez wyrażenie swojego stanowiska w sprawach istotnych z punktu widzenia mniejszości, którą reprezentuje. Rzecznik nie przydziela dotacji, ale może wyjść z inicjatywą organizacji większych przedsięwzięć.

Organizacje polskie i placówki RP

Na Węgrzech działają liczne organizacje polonijne. Nie sposób wymienić wszystkich, dlatego poniżej zostały przedstawione instytucje najbardziej znane, o różnym statusie i charakterze, aby podkreślić szeroki zakres działalności Polonii węgierskiej.

Polskie Stowarzyszenie Kulturalne im. Józefa Bema na Węgrzech jest najstarszą organizacją polonijną na Węgrzech. Stowarzyszenie od początku charakteryzowało się własną autonomią i możliwością promowania w swojej działalności polskich wartości kulturalnych. Głównym zadaniem było integrowanie polskich pracowników żyjących na Węgrzech, emigrantów wojskowych i cywilnych z okresu II wojny światowej oraz polskich obywateli z tzw. „emigracji rodzinnej”, to jest osób, które zawierają mieszane, polsko-węgierskie małżeństwa i mieszkają

15. *Informator ekonomiczny – Polska na Węgrzech*, Portal Gov.pl (www.gov.pl) [dostęp: 7.09.2021].

16. <https://www.senat.gov.pl/aktualnoscilista/art,9872,marszalek-do-polonii-na-wegrzech-dziekuje-za-wasza-aktywnosc-i-przywiazanie-do-polskosci.html> [dostęp: 7.09.2021].

na stałe na Węgrzech. Ponadto Statut organizacji zakłada następujące cele: pomaganie swoim członkom w nauczaniu języka ojczystego, rozszerzanie kultury polskiej, pogłębianie przyjaźni narodu polskiego i węgierskiego, popularyzowanie prasy polskiej dopuszczonej do kolportażu na Węgrzech, organizowanie odczytów, wystaw, wieczorów klubowych, spotkań towarzyskich i innych uroczystości, swym zasięgiem obejmuje terytorium całych Węgier¹⁷. Stowarzyszenie posiada trzy oddziały terenowe **Oddział Tata, Oddział Dunaújváros oraz Klub Polonia** w Székesfehérvár. W ramach działalności edukacyjnej stowarzyszenie prowadzi Bemowskie przedszkole dla dzieci w wieku od 2,5 do 7 lat. Głównym celem prowadzonych zajęć jest zapoznanie dzieci z polską kulturą, tradycjami narodowymi oraz obyczajami, stwarzając dzięki temu możliwość poznania, bogacenia i rozwijania języka polskiego¹⁸. Ponadto stowarzyszenie prowadzi działalność redakcyjną – wydaje kwartalnik „Głos Polonii”. Czasopismo jest wydawane od 1987 roku, obecnie jest dodatkiem do miesięcznika „Polonia Węgierska” wydawanego przez Ogólnokrajowy Samorząd Polski na Węgrzech. Gazeta rozpowszechniana jest w formie tradycyjnej i elektronicznej. Stowarzyszenie oraz kwartalnik prowadzą również media społecznościowe, poprzez które promują swoją działalność.

Stowarzyszenie Katolików Polskich pw. św. Wojciecha na Węgrzech, związane jest z Polską Parafią Personalną na Węgrzech przy Kościele Polskim pw. Najświętszej Maryi Panny Wspomożycielki Wiernych w Budapeszcie. Kościół został zbudowany w 1926 roku przez pierwszego kapelana polskiego na Węgrzech – ks. Wincentego Dankę i poświęcony wówczas przez Nuncjusza Apostolskiego, a konsekrowany w 1930 roku przez Prymasa Polski ks. kard. Augusta Hlonda w dziesiątą rocznicę Bitwy Warszawskiej¹⁹. Obecnie w Polskiej Parafii Personalnej posługę pełnią księża Chrystusowcy, a posługujące w niej Siostry Misjonarki Chrystusa Króla dla Polonii Zagranicznej prowadzą przedszkole dla polonijnych dzieci. Przy parafii działa również rodzinny zespół „Kleksiki” oraz chór św. Kingi. W 1993 roku przy Polskiej Parafii Personalnej powstało Stowarzyszenie Katolików Polskich pw. św. Wojciecha na Węgrzech – organizacja kulturalno-charytatywno-duszpasterska. Stowarzyszenie prowadzi Dom

17. <https://www.bem.hu/statut/> [dostęp: 7.09.2021].

18. <https://www.bem.hu/przedszkole/> [dostęp: 7.09.2021].

19. <http://www.parafiabudapeszt.pl/historiakosciola.html> [dostęp: 7.09.2021].

Polski, gdzie organizuje liczne wydarzenia kulturalne, takie jak: wystawy propagujące kulturę chrześcijańską, spotkania z ciekawymi ludźmi, sympozja naukowe czy wyświetlanie filmów²⁰. Stowarzyszenie organizuje również obchody wszystkich rocznic i świąt polsko-węgierskich. Swoją działalność opisuje również w wydawanym kwartalniku „Quo vadis”.

Ogólnokrajowy Samorząd Polski na Węgrzech. Samorząd Polski na Węgrzech powstał na mocy Konstytucji Węgier, która stwierdza: „2. Narodowości żyjące na Węgrzech mogą tworzyć samorzady lokalne i krajowe” oraz ustawy z 1993 roku o prawach mniejszości narodowych i etnicznych. Wykaz polskich samorządów funkcjonujących obecnie na Węgrzech znajduje się w tabeli poniżej:

Tabela1. Wykaz polskich samorządów funkcjonujących obecnie na Węgrzech

I.p.	Samorzady Narodowości Polskiej na Węgrzech
1.	Samorząd Narodowości Polskiej I dzielnicy Budapesztu
2.	Samorząd Narodowości Polskiej II dzielnicy Budapesztu
3.	Samorząd Narodowości Polskiej w Óbuda-Békásmegyer
4.	Samorząd Narodowości Polskiej w Újpest
5.	Samorząd Narodowości Polskiej w Belváros-Lipótváros
6.	Samorząd Narodowości Polskiej w Erzsébetvárosi
7.	Samorząd Narodowości Polskiej w Józsefvárosi
8.	Samorząd Narodowości Polskiej w Kőbányai
9.	Samorząd Narodowości Polskiej XI dzielnicy Budapesztu
10.	Samorząd Narodowości Polskiej XII dzielnicy Budapesztu
11.	Samorząd Narodowości Polskiej XIII dzielnicy Budapesztu
12.	Samorząd Narodowości Polskiej w Zugló
13.	Samorząd Narodowości Polskiej XVII dzielnicy Budapesztu
14.	Samorząd Narodowości Polskiej XVIII dzielnicy Budapesztu
15.	Samorząd Narodowości Polskiej w Kispesti
16.	Samorząd Narodowości Polskiej w Csepeli
17.	Samorząd Narodowości Polskiej XXII dzielnicy Budapesztu
18.	Samorząd Narodowości Polskiej w Mieście na prawach Wojewódzkich Békéscsaba

20. <https://www.dombudapest.com/historia> [dostęp: 7.09.2021].

19.	Samorząd Narodowości Polskiej w Debrecen
20.	Samorząd Narodowości Polskiej w Dunaújváros
21.	Samorząd Narodowości Polskiej w Edelény
22.	Samorząd Narodowości Polskiej w Egerze
23.	Samorząd Narodowości Polskiej w Emőd
24.	Samorząd Narodowości Polskiej w Esztergom
25.	Samorząd Narodowości Polskiej w Érd
26.	Samorząd Narodowości Polskiej w Gödöllő
27.	Samorząd Narodowości Polskiej w Győr
28.	Samorząd Narodowości Polskiej w Kaposvár
29.	Samorząd Narodowości Polskiej w Kazincbarcika
30.	Samorząd Narodowości Polskiej w Ládbesenyő
31.	Samorząd Narodowości Polskiej w Miskolcu
32.	Samorząd Narodowości Polskiej w Mucsony
33.	Samorząd Narodowości Polskiej w Nyíregyháza
34.	Samorząd Narodowości Polskiej w Pécs
35.	Samorząd Narodowości Polskiej w Sajószentpéter
36.	Samorząd Narodowości Polskiej w Szeged
37.	Samorząd Narodowości Polskiej w Székesfehérvár
38.	Samorząd Narodowości Polskiej w Szentendre
39.	Samorząd Narodowości Polskiej w Mieście Szolnok na Prawach Wojewódzkich
40.	Samorząd Narodowości Polskiej w Szögliget
41.	Samorząd Narodowości Polskiej w Tata
42.	Samorząd Narodowości Polskiej w Tatabánya
43.	Samorząd Narodowości Polskiej w Vecsés Város
44.	Samorząd Narodowości Polskiej w Veszprém

Źródło: <https://lengyelonkormanyzat.hu/szervezetek/helyi-onkormanyzatok/> [dostęp: 7.09.2021].

W skład Ogólnokrajowego Samorządu Narodowości Polskiej (OSP), który jest naczelnym organem samorządowym wchodzi: Zarząd wraz z przewodniczącym i wiceprzewodniczącym, Komisja ds. Gospodarczych i Finansowych (przewodniczący i dwóch członków), Komisja ds. Kultury, Młodzieży i Sportu (przewodniczący i dwóch członków), Ko-

misja ds. Wyznań i Spraw Socjalnych (przewodniczący i dwóch członków) oraz pozostali trzej członkowie²¹. Obecny 15-osobowy skład Ogólnokrajowego Samorządu Narodowości Polskiej został wyłoniony podczas wyborów, które odbyły się 30 października 2019 roku w Budapeszcie. Nową Przewodniczącą OSP została Maria Felföldi (ze stowarzyszenia Polonia Nova), wiceprzewodniczącymi zostali János Kollár (ze stowarzyszenia Polonia Nova) oraz Halina Bárcziné Sowa (Polskie Stowarzyszenie Kulturalne im. Józefa Bema na Węgrzech). Przewodniczącymi komisji OSP zostali wybrani: Komisji ds. Gospodarczych i Finansowych – Szalai Árpád István (ze stowarzyszenia Polonia Nova), Komisja ds. Kultury, Młodzieży i Sportu – Barna Forreiter (Stowarzyszenie Katolików Polskich pw. św. Wojciecha), Komisja ds. Wyznań i Spraw Socjalnych – Elzbieta Molnárné Cieślewicz (Stowarzyszenie Katolików Polskich pw. św. Wojciecha).

Głównym zadaniem OSP jest czuwanie nad sprawami Polonii węgierskiej, wsparcie oraz koordynowanie różnych inicjatyw polonijnych na Węgrzech. Przegląd z bieżącej działalności OSP znajduje się w każdym numerze miesięcznika „Polonia węgierska”, który dostępny jest na stronie: Polonia Węgierska. Stałą rubrykę w czasopiśmie ma również rzeczniczka narodowości polskiej przy ZN Węgier.

Polski Instytut Badawczy i Muzeum w Budapeszcie powstał w 1998 roku. Do roku 2015 występował pod nazwą Muzeum i Archiwum Węgierskiej Polonii. Celem Instytutu jest gromadzenie, badanie i eksponowanie dokumentów opisujących historię, życie kulturalno-społeczne i organizacje polonijne na Węgrzech. Zgromadzone zbiory to m.in. dokumenty polskich uchodźców z czasów II wojny światowej, fotografie węgierskiej Polonii od początków XX wieku, niezwykle cenna dokumentacja budowy pomnika generała Józefa Bema w Budapeszcie, oryginalny plakat wzywający Węgrów do udziału w uroczystościach przywitania zwłok J. Bema czy wypożyczony przez Muzeum w Tarnowie jeden z największych ocalałych fragmentów *Panoramy siedmiogrodzkiej* Jana Styki²². Założycielem i organem nadzorczym Instytutu jest Ogólnokrajowy Samorząd Polski na Węgrzech. Z kolei nadzór merytoryczny należy do kompetencji węgierskiego Ministerstwa Zasobów Ludzkich. Instytut jest obecny

21. <https://lengyelonkormanyzat.hu/szervezetek/orszagos-lengyel-onkormanyzat/> [dostęp: 8.09.2021].

22. <http://lengyelmuzeum.hu/pl/historia-i-kronika-instytucji/> [dostęp: 8.09.2021].

w mediach społecznościowych: Facebook, Instagram i Twitter. Bieżąca działalność jest również przedstawiana w stałej rubryce miesięcznika „Polonia Węgierska” oraz na kanale YouTube.

Przy Polskim Instytucie Badawczym i Muzeum w Budapeszcie działa Forum Twórców Polonijnych na Węgrzech. Forum powstało 31 stycznia 1996 roku jako nieformalna organizacja, która skupia polonijnych artystów: plastyków, muzyków, pisarzy i naukowców, żyjących na Węgrzech. W 2006 roku część twórców Forum stworzyła stowarzyszenie o tej samej nazwie.

Instytut Polski na Węgrzech jest jednym z najstarszych Instytutów Polskich na świecie oraz jedną z najstarszych, działających za granicą polskich instytucji kulturalnych. Instytut powstał 21 października 1934 roku. Podczas wizyty węgierskiego premiera w Warszawie została podpisana umowa o współpracy kulturalnej pomiędzy Polską i Węgrami. 31 października 1938 roku, lektor języka polskiego w Uniwersytecie Królewskim im. Pétera Pázmánya w Budapeszcie został mianowany na stanowisko dyrektora Instytutu Polskiego²³. Instytut rozpoczął działalność w styczniu 1939 roku, ale oficjalne otwarcie nastąpiło 24 maja 1939 roku. Do wybuchu II wojny światowej głównym zadaniem Instytutu było promowanie polskiej kultury, nauki i języka. Po klęsce kampanii wrześniowej na Węgry przybyła fala polskich uchodźców. W tym czasie Instytut zajął się głównie przygotowaniem polskiej młodzieży uchodźczej do egzaminów na studia. W tym celu Instytut rozpoczął wydawanie dzieł literatury polskiej, a nieoficjalnie zajął się redagowaniem podręczników do nauki języka polskiego. Powstało czasopismo „Rocznik Polski” oraz wprowadzono Wyższe Studium dla Uchodźców²⁴.

Obecnie Instytut Polski w Budapeszcie realizuje ok. 150 programów kulturalnych, edukacyjnych i naukowych. Instytut organizuje kursy, lektoraty i certyfikację z języka polskiego. Instytut Polski realizuje również swoją działalność w ramach Galerii Platan.

Stowarzyszenie Kulturalne Polonia NOVA powstało w 2006 roku. Zrzesza osoby, które są zainteresowane promowaniem polskiej nauki i kultury na Węgrzech i w innych państwach Europy. W tym celu Polonia NOVA współpracuje z organizacjami polskimi i polonijnymi o podobnej

23. <https://instytutpolski.pl/budapest/pl/o-instytucie-polskim/> [dostęp: 9.09. 2021].

24. Tamże.

misji. Statut Stowarzyszenie podkreśla zwłaszcza trzy aspekty swojej działalności. Jest to: aktywizacja młodzieży do czynnego uczestnictwa w życiu polonijnym poprzez poszukiwanie atrakcyjnych form rozwoju wiedzy i kreatywności; tworzenie podstaw do trwałej współpracy organizacji polonijnych (w 2008 r. Stowarzyszenie zawarło umowę o współpracy z trzema Samorządami Mniejszości Polskiej, Towarzystwem Historycznym im. J. Piłsudskiego oraz Stowarzyszeniem Legion im. Wysockiego, a także ze Stowarzyszeniem Katolików Polskich na Węgrzech pw. św. Wojciecha); stworzenie możliwości dalszego kształcenia się, rozwoju wiedzy o kraju ojczystym, jego historii i kulturze, a także o kulturze innych narodów, przemianach społecznych zachodzących we współczesnym świecie²⁵.

Polonia NOVA realizuje swoje cele poprzez: organizację konferencji i spotkań o charakterze międzynarodowym, wspieranie wydawnictw naukowych i artystycznych, organizację przeglądów teatralnych i filmowych oraz umożliwianie ciągłego rozwoju (np. warsztaty, sesje naukowe).

Placówki RP

Stosunki dyplomatyczne między Polską a Węgrami zostały nawiązane 19 września 1919 roku²⁶. W wyniku różnych, często dramatycznych wydarzeń historycznych (wojny, rozbiory, niewola) nie było możliwe wcześniejsze nawiązanie oficjalnych stosunków politycznych i gospodarczych między obydwojoma krajami. Stało się to możliwe dopiero na początku XX wieku. Już w 1921 roku podpisano pierwsze porozumienie gospodarcze między Polską i Węgrami, regulujące wymianę towarów. Na mocy tego porozumienia powstało polskie przedstawicielstwo handlowe w Budapeszcie.

Polskie poselstwo na Węgrzech funkcjonowało nieprzerwanie do końca 1940 roku. Pod naciskami hitlerowskich Niemiec zostało ono zamknięte we wrześniu 1939 roku. Warto w tym miejscu wspomnieć, że po rozbiorze Czechosłowacji i zajęciu przez Węgry Rusi Zakarpackiej, Polska i Węgry przez kilka miesięcy posiadały wspólną granicę.

Ponowne nawiązanie stosunków między Polską a Węgrami nastąpiło po zakończeniu II wojny światowej. 28 sierpnia 1945 roku Polska i Wę-

25. <https://www.polonianova.hu/polonia-nova-na-wegrzech-o-nas/> [dostęp: 9.09.2021].

26. <https://www.gov.pl/web/wegry/relacje-dwustronne> [dostęp: 10.09.2021].

gry nawiązały stosunki dyplomatyczne na szczeblu poselstw. 13 lutego 1954 roku wzajemne przedstawicielstwa zostały podniesione do rangi ambasad²⁷.

Na terenie Węgier znajduje się Ambasada RP w Budapeszcie, w skład której wchodzi Wydział Polityczno-Ekonomiczny, Wydział Konsularny i Polonii, Wydział Administracyjno-Finansowy, a także działy Attache Obrony, Wojskowy i Lotniczy oraz Oficer Łącznikowy Policji. Ambasadorem RP jest prof. Jerzy Snopek, funkcję Konsula RP pełni Andrzej Kalinowski. Ponadto na Węgrzech są trzy Konsulaty honorowe RP: w Keszthely, Segedynie oraz Szentendre.

Tabela 2. Urzędnicy Ambasady RP na Węgrzech

Polskie placówki zagraniczne na Węgrzech	Imię i nazwisko ambasadora/konsula/konsula honorowego	Adres
Ambasada RP w Budapeszcie	Jerzy Snopek – Ambasador Nadzwyczajny i Pełnomocny Rzeczypospolitej Polskiej na Węgrzech	1068 Budapest, Városligeti fasor 16.
Wydział Konsularny i Polonii Ambasady RP w Budapeszcie	Andrzej Kalinowski – Konsul Rzeczypospolitej Polskiej, I Radca	1068 Budapest, Városligeti fasor 16.
Konsulat RP w Keszthely	Géza Cséby – Konsul Honorowy	8360 Keszthely, Fő tér 1.
Konsulat RP w Segedynie	Karol Biernacki – Konsul Honorowy	6741 Szeged, Rákóczi tér 1.
Konsulat RP w Szentendre	Maciej Wasilewski – Konsul Honorowy	2000 Szentendre, Pannónia u. 38.

Źródło: <https://www.gov.pl/web/wegry/ambasada> [dostęp 10.09.2021].

Kultura, nauka, edukacja, media

Większość przedstawionych powyżej organizacji polonijnych prowadzi działania o charakterze społeczno-kulturalnym. Oprócz uroczystości związanych z obchodami polskich świąt narodowych (m.in. Święto Kon-

27. Tamże.

stytucji 3 Maja, Święto Niepodległości) organizowane są regularnie takie wydarzenia jak Dni Polskiej Kultury Chrześcijańskiej, Dzień Przyjaźni Polsko-Węgierskiej, odpust w Derenku, Polsko-Węgierski Dzień Sportu i Festyn Rodzinny. Warto w tym miejscu wspomnieć o szczególnym Dniu Polonii Węgierskiej, obchodzonym 27 czerwca, w dniu wspomnienia św. Władysława – patrona Polonii na Węgrzech. W promowaniu polskiej kultury dużą rolę odgrywa grupa rekonstrukcyjna Legion Wysockiego oraz Zespół Tańca Ludowego „POLONEZ”.

Grupa rekonstrukcyjna Legion Wysockiego powstała w 1998 roku. Misją Legionu jest zachowanie i ożywianie pamięci o polskich żołnierzach, którzy walczyli za sprawę węgierską i znaleźli schronienie na Węgrzech. Główne wartości, którymi kieruje się Legion to: patriotyzm, wytrwałość i dyscyplina. Językiem dowodzenia oddziałów jest język polski, członkami Legionu są Polacy z Węgier lub ich potomkowie oraz sympatycy, którzy interesują się historią i kulturą polsko-węgierską i są gotowi podporządkować się duchowi, celom i ideałom organizacji dziedzictwa wojskowego²⁸. W marcu 2007 roku powstało Stowarzyszenie Ochrony Tradycji Legionu Wysockiego, którego celem jest zachowanie i pielęgnowanie wspólnej historii, kultury, tradycji i ponad tysiącletniej przyjaźni między Polakami i Węgrami. Legion liczy obecnie 25 członków i bierze udział w około 50 imprezach rocznie.

Zespół Tańca Ludowego „POLONEZ” został założony przez Katarzynę Balogh, przewodniczącą Gminy Narodowości Polskiej w dzielnicy XVIII, która została kierownikiem zespołu²⁹. Zespół powstał z myślą o stworzeniu tradycji i świadomości polskiej pieśni i tańca ludowego na Węgrzech. W ciągu kilku miesięcy od założenia sława zespołu wykroczyła poza granice XVIII dzielnicy Budapesztu. Obecnie zespół bierze udział w wielu imprezach na Węgrzech i na całym świecie. Od momentu powstania zespół corocznie uczestniczy w różnych międzynarodowych festiwalach i konkursach, gdzie zdobywa liczne nagrody i wyróżnienia, np. nagroda „Za upowszechnianie kultury polskiej” czy nagroda „Za polskość na Węgrzech”.

Przedstawiając organizacje polonijne na Węgrzech nie sposób pominąć instytucji o charakterze edukacyjnym. Kształcenie odbywa się na po-

28. Bemutakozás – Wysocki Légió Hagymányórző Egyesület [dostęp: 10.09.2021].

29. Az együttesről (polonez.hu) [dostęp: 10.09.2021].

ziomie przedszkolnym, podstawowym oraz średnim. Najbardziej znane polskie przedszkola na Węgrzech to przedszkole Bemowskie, działające przy Polskim Stowarzyszeniu Kulturalnym im. Józefa Bema na Węgrzech oraz przedszkole prowadzone przez Siostry Misjonarki Chrystusa Króla dla Polonii Zagranicznej, przy Polskiej Parafii Personalnej w Budapeszcie. Głównym celem zajęć w przedszkolach jest zapoznanie dzieci z polską kulturą, tradycjami narodowymi oraz nauczanie i rozwijanie znajomości języka polskiego. Dzieci uczą się poprzez zabawy ruchowe i rytmiczne, słuchanie i śpiewanie piosenek czy słuchanie bajek i rymowanek.

Na poziomie kształcenia podstawowego i średniego warto wymienić dwie polskie szkoły: Szkoła Polska im. S. Petőfiego przy Ambasadzie RP w Budapeszcie oraz Ogólnokrajowa Szkoła Polska na Węgrzech, które charakteryzują się odmiennym sposobem funkcjonowania. Szkoła Polska im. S. Petőfiego przy Ambasadzie RP w Budapeszcie podlega Ministerstwu Edukacji Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej, a organem prowadzącym jest Ośrodek Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą³⁰. Status prawny szkoły jest określony w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 sierpnia 2010 roku (rozporządzenie ws. organizacji kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą). Do szkoły uczęszczają dzieci obywateli polskich, którzy czasowo przebywają lub na stałe mieszkają na terenie państwa węgierskiego, a także dzieci pochodzenia polskiego nieposiadające polskiego obywatelstwa. Placówka realizuje program zgodny z wytycznymi polskiego systemu oświaty. Jest to program uzupełniający, w zakresie którego są przedmioty nieobjęte nauczaniem w węgierskich szkołach. Na zakończenie nauki w danym roku szkolnym uczeń otrzymuje świadectwo według zasad i wzorów obowiązujących w systemie oświaty Rzeczypospolitej Polskiej³¹. Ponadto uczniowie otrzymują polską legitymację szkolną, która jest tak samo ważna jak legitymacje wydawane w Polsce.

Przy szkole działa Fundacja Rodzice dla Szkoły Polskiej. Głównym zadaniem Fundacji jest pozyskiwanie środków na projekty edukacyjne dla uczniów Szkoły Polskiej w Budapeszcie, a także dla wszystkich polonijnych dzieci oraz ich rodzin z terenu Węgier. Projekty realizowane przez Fundację to m.in.: gra historyczna „Przyjaciele, czyli jak Polak z Węgrem

30. <http://www.szkolapolska.hu/o-nas/ramy-prawne/> [dostęp: 10.09.2021].

31. Tamże.

przez historię wspólnie wędrowali" (2020), zajęcia sensoryczne dla dzieci w wieku 1–7 lat (2020), zajęcia translatorskie (tłumaczenia filmowe) dla uczniów klas licealnych. (2020) czy warsztaty wokalne, teatralne, ceramiczne, kulinarne, plastyczne (odbywają się co roku).

Ogólnokrajowa Szkoła Polska na Węgrzech również prowadzi zajęcia o charakterze uzupełniającym, jednak jej status prawny określa ustawa o mniejszościach narodowych i podlega przepisom węgierskiego systemu edukacyjnego. Szkoła prowadzi nauczanie języka polskiego jako ojczystego, dziedziczonego oraz obcego³². Szkoła znajduje się w Budapeszcie, ale posiada też 11 oddziałów znajdujących się w różnych miejscowościach na terenie całych Węgier, m.in. w Budapeszcie, Budakeszi, Debrecen, Dunaújváros, Csór, Göd, Gödöllő, Pécs, Szentendre, Szolnok, Veszprém.

Oceny z języka polskiego są honorowane przez szkoły węgierskie i za zgodą rodziców wpisywane na świadectwa szkoły węgierskiej³³. Ponadto lekcje języka polskiego uznawane są jako lekcje drugiego języka obcego, które uczeń ma obowiązek zrealizować. Dzięki temu rozwiązaniu język polski jest przedmiotem uznawanym na świadectwie maturalnym. Uczniowie Ogólnokrajowej Szkoły Polskiej na Węgrzech biorą udział w życiu polonijnym poprzez uczestnictwo w obchodach rocznic, ważnych wydarzeń historycznych organizowanych razem z zaprzyjaźnionymi węgierskimi instytucjami kulturalnymi. Szkoła prowadzi również nietypowe lekcje, takie jak: interaktywna inscenizacja Chrztu Polski, konkursy miejskie (np. poszukiwanie polskich pamiątek i śladów w Budapeszcie), programy przygotowywane przez Instytut Polski (np. świętowanie 50. urodzin Bolka i Lolka).

Na poziomie akademickim kształcenie nie wygląda już tak entuzjastycznie. Nauczanie języka polskiego na szczere uniwersyteckim boryka się z umiarkowanym zainteresowaniem. Poziom rekrutacji zależy od miejsca nauczania, formy i stopnia prowadzonych zajęć. Filologię polską można studiować na trzech uniwersytetach: Katolickim Uniwersytecie im. Pétera Pázmánya, Uniwersytecie ELTE w Budapeszcie oraz Uniwersytecie w Debrecen.

32. <https://szkolpol.hu/pl/onas/> [dostęp: 10.09.2021].

33. Tamże.

Katolicki Uniwersytet im. Pétera Pázmánya w swojej ofercie ma obecnie studia magisterskie z polskiego języka, literatury i kultury (Polish Language, Literature and Culture). Studia realizowane są w ramach działania Katedry Filologii Polskiej w Instytucie Slawistyki – Instytut Europy Środkowej na Wydziale Humanistycznym.

Uniwersytet Loránda Eötvösa, inaczej Uniwersytet Budapeszteński – ELTE oferuje studia licencjackie – Polish Studies (Slavonic Studies) oraz studia magisterskie Polish Language and Literature i Teachers Courses – Polish Language and Culture (dla nauczycieli). Studia są prowadzone przy Katedrze Filologii Polskiej w Instytucie Filologii Słowiańskiej i Bałtyckiej na Wydziale Humanistycznym.

Z kolei Uniwersytet w Debrecen proponuje studia slawistyczne. Nie obejmują one filologii polskiej (tak jak na poprzednich dwóch uniwersytetach) w standardowej ofercie. Na 3-letnich studiach slawistycznych słuchacze oprócz głównego języka rosyjskiego mogą na pierwszym i drugim roku wybrać język polski jako drugi język obowiązkowy.

Nośnikami informacji o działalności Polonii węgierskiej są media polonijne. Większość organizacji polonijnych prowadzi na bieżąco strony internetowe, profile w mediach społecznościowych, ale także czasopisma, zarówno w wersji tradycyjnej, jak i elektronicznej. „Głos Polonii” jest kwartalnikiem – pismem wydawanym od 1987 roku przez Polskie Stowarzyszenie Kulturalne im. Józefa Bema, obecnie jako dodatek do miesięcznika „Polonia Węgierska” wydawanego przez Ogólnokrajowy Samorząd Polski na Węgrzech. Czasopismo dokumentuje życie polonijne, ale także wiele uwagi poświęca zapisywaniu i opisywaniu kontaktów polsko-węgierskich. Z kolei miesięcznik „Polonia węgierska” przekazuje informacje o wydarzeniach polonijnych na Węgrzech oraz istotne dla społeczności polskiej wiadomości z Polski i Węgier. Na przestrzeni lat czasopismo zmieniało szatę graficzną oraz strukturę. Obecnie kolumny miesięcznika dzielą się na: kalendarium wydarzeń z danego miesiąca, rubrykę przeznaczoną dla Przewodniczącej Ogólnokrajowego Samorządu Polskiego oraz Rzecznika narodowości polskiej przy ZN Węgier, temat miesiąca, zoom, informacje ze Szkoły Polskiej przy Ambasadzie RP w Budapeszcie, kronikę oraz ogłoszenia. Kolejnym znanym czasopismem polonijnym jest wydawany przez Stowarzyszenie Katolików Polskich pw. św. Wojciecha na Węgrzech kwartalnik „Quo vadis”. Pismo przedstawia działalność Stowarzyszenia oraz

informuje o wydarzeniach o charakterze chrześcijańskim, odbywających się lokalnie oraz w skali całego kraju.

Warto w tym miejscu podkreślić, że od 2020 roku pojawił się kolejny rodzaj przekazu informacji, to jest podcast Radio Polonia Węgierska. Inicjatorem tego projektu jest Piotr Piętka, dyrektor Polskiego Instytutu Badawczego i Muzeum w Budapeszcie. Podcast jest już dostępny na popularnych platformach internetowych takich jak Google Podcast, Spotify, czy PocketCasts.

Najbardziej znaną na Facebooku grupą zrzeszającą Polaków mieszkających na Węgrzech jest „Polacy i Polonia na Węgrzech”, która skupia ok. siedem tys. członków. Głównymi tematami poruszonymi w grupie są: praca, mieszkanie, wynajem, transport, usługi, kultura, podróż, przeprowadzka, zdrowie, nauka, język węgierski, język polski, ubezpieczenie, koronawirus. Ponadto udostępniane są wydarzenia organizowane na Węgrzech, zarówno te polonijne jak i krajowe, z kategorii: kultura, historia, rocznice, sport, religia, dla dzieci, język.

***Connectivity* i perspektywy współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza**

Obecnie stosunki polsko-węgierskie cechują się aktywnością i wzajemnym wsparciem w wielu aspektach, m.in. politycznym, gospodarczym, kulturalnym. Spotkania przedstawicieli obydwu państw – zarówno wizyty oficjalne, a także robocze, odbywają się regularnie. Obydwa państwa włączają się w rozwój współpracy regionalnej w ramach Grupy Wyszehradzkiej (od 1991 roku) oraz w ramach Inicjatywy Trójmorza (od 2015 roku).

W ramach Inicjatywy Trójmorza Węgry uchodzą za jednego z najaktywniejszych członków. W zakresie zgłoszonych propozycji projektowych Węgry znalazły się na drugim miejscu zaraz za Chorwacją (Chorwacja – 16 projektów, Węgry – 15 projektów, Polska – 10 projektów)³⁴. Węgry bardziej stawiają na realizację założonych projektów niż samo analizowanie i dyskutowanie na ich temat. Według Węgrów istotnymi projektami są te, które promują spójność i rozwój całego regionu

34. <https://3seas.eu/about/progressreport> [dostęp: 11.09.2021].

jak projekty infrastrukturalne – *Via Carpatia*. Ponadto otwarcie tego korytarza komunikacyjnego, przebiegającego we wschodniej części Węgier może przyczynić się do zmniejszenia różnic między mniej rozwiniętą ekonomicznie częścią kraju, a bardziej rozwiniętą częścią zachodnią.

W marcu 2020 roku Węgry przystąpiły do Funduszu Inwestycyjnego Inicjatywy Trójomorza, wpłacając 20 milionów EUR na rzecz realizowanych projektów Trójomorza. Z kolei w maju tego samego roku Węgry zgłosiły koncepcję utworzenia Sekretariatu Inicjatywy Trójomorza, który koordynowałby realizację projektów i wzmacniał zdolności organizacyjne Inicjatywy.

W węgierskiej polityce zagranicznej miejsce Inicjatywy Trójomorza nadal jest kształtowane. Mimo aktywności na polu Trójomorza, Węgry w ramach współpracy regionalnej bardziej stawiają na Grupę Wyszehradzką, a w stosunkach bilateralnych na sojusz z Polską. Poza tym dyplomacja Węgier opiera się na zachowaniu swojego interesu narodowego, a także poszanowaniu suwerenności innych państw. Jednak zaangażowanie Węgier w działalność Inicjatywy Trójomorza może być zależne od stopnia wdrażania w życie założonych przez nią celów.

Polonia węgierska jest jedną z najbardziej zorganizowanych i prężnie działających Polonii w państwach Inicjatywy Trójomorza. Mniejszość polska na Węgrzech ma długą historię i bogatą tradycję. Uregulowany i jasno określony status prawny umożliwia szerokie spektrum działania i włączania się w lokalne życie w ramach utworzonych samorządów mniejszości polskiej. Organizacje polonijne na Węgrzech prowadzą różnorodną działalność kulturalną, oświatową, historyczną czy naukową. Poprzez wydarzenia rocznicowe, artystyczne, edukacyjne, religijne promują polską historię, język i tożsamość. Poza promowaniem polskości, organizacje polonijne wspierają i pielęgnują przyjaźń polsko-węgierską, poprzez upamiętnienie wspólnej historii oraz bohaterów narodowych.

O aktywności Polonii świadczą również liczne nagrody i odznaczenia przyznawane zarówno przez państwo polskie jak i państwo węgierskie. Wyróżnienia za pracę dla Polonii otrzymują nie tylko organizacje, ale także poszczególni działacze czy osoby niezrzeszone – Polacy oraz Węgrzy. Nagrody przyznawane są głównie podczas obchodzonych uroczystości. Jedną z takich okazji jest Dzień Polonii Węgierskiej. Co roku 27 czerwca, w dniu wspomnienia św. Władysława – patrona Polonii na Węgrzech, wręczone są „Nagroda św. Władysława” oraz nagroda „Za zasługi dla Polonii węgierskiej”.

Z perspektywy znajomości tematu, Inicjatywa Trójmorza, jest znana wśród Polonii węgierskiej, jednak nie dość dobrze. W mediach polonijnych na Węgrzech temat Trójmorza albo nie jest podejmowany wcale, albo w niewielkim stopniu. Polacy mieszkający na Węgrzech odbierają Inicjatywę Trójmorza bardziej jako projekt realizowany jedynie na szczeblu politycznym, odległy i niedotyczący ich w sposób bezpośredni. Wyjątek stanowić tu mogą inwestycje infrastrukturalne bądź turystyczne. Polacy na Węgrzech dostrzegają potencjał w budowie *Via Carpatii*, co przyczyni się do zwiększenia wydajności w transporcie i turystyce. Ponadto Polacy na Węgrzech wskazują na potrzebę przeniesienia działalności trójmorskiej z oficjalnego, państwowego poziomu na poziom społeczny i nawiązywania współpracy w oparciu o rozwój sieci wzajemnych kontaktów.

INSTYTUT IM. GEN.
WŁADYSŁAWA ANDERSA

Źródłami, na których oparty jest raport, są przede wszystkim przeprowadzone w 2021 roku autorskie badania ankietowe (wywiad kwestionariuszowy) wśród przedstawicieli mniejszości polskiej w 11 państwach regionu, oficjalne dane udostępnione przez Ambasady i Konsulaty RP, MSZ, Instytuty Polskie oraz Urzędy Statystyczne. Ponadto w raporcie wykorzystane zostały informacje z wielu mediów polonijnych, opracowań naukowych, popularno-naukowych i publicystycznych, profili organizacji polonijnych w mediach społecznościowych oraz innych dostępnych w Internecie materiałów ukazujących działalność organizacji bądź pojedynczych Polaków w państwach Inicjatywy Trójmorza.

werset®